

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА
ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

На правах рукопису

МАЛАШЕНКО ЮЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК 338:334

**ІНФРАСТРУКТУРНО-ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
СФЕРИ ПОСЛУГ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Науковий керівник

Сазонець Ольга Миколаївна

доктор економічних наук, професор

Рівне – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРНО-ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	13
1.1. Інституційні концепції сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств.....	13
1.2. Зміст та роль інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств.....	29
1.3. Методологічні підходи до оцінки ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності.....	46
Висновки до розділу 1.....	64
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРНО- ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ.....	68
2.1. Виявлення закономірностей базових тенденцій інфраструктурно- інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг.....	68
2.2. Кластеризація інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг в Україні.....	89
2.3. Оцінка чутливості діяльності підприємств сфери послуг на умови інфраструктурно-інституційного забезпечення.....	103
Висновки до розділу 2.....	122
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФРАСТРУКТУРНО-ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ.....	126
3.1. Розробка методичних підходів оцінки інфраструктурно- інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах сфери послуг.....	126

3.2. Оцінка та інструменти вдосконалення інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг.....	141
3.3. Інструменти підвищення ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг.....	153
Висновки до розділу 3.....	170
ВИСНОВКИ.....	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	176
ДОДАТКИ.....	
ДОВІДКИ.....	

ВСТУП

Актуальність теми. Новий етап економічного розвитку України, науково-технічного прогресу, інтернаціоналізації світових господарських зв'язків, широкий розвиток спеціалізації і кооперації потребують глибоких змін у механізмі зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств, а особливо – підприємств сфери послуг як рушійної сили нової економічної системи України. Позиціонування національних підприємств сфери послуг на зовнішніх ринках змушує їх формувати не лише системи підвищення якості своєї продукції, застосовуючи сучасні форми реалізації та обслуговування, а й генералізовувати засади дослідження інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності.

В умовах сьогодення очевидним є те, що перебудова зовнішньоекономічних зв'язків у країні була розпочата на основі дуже обережних підходів, які не претендували на роль кардинальних перетворень. У новітній економічній науці тривалий час вважалося, що зовнішньоекономічна діяльність являє собою відносно самостійну сферу економічних відносин. Такий підхід був своєрідним наслідком дії принципу державної монополії на зовнішню торгівлю, тому передбачалося, що достатньо буде провести деякі зміни механізму зовнішньоекономічної діяльності, й безперечно відбудеться перехід до більш ефективної системи інфраструктурно-інституційного забезпечення. Разом з цим актуалізація ролі сфери послуг в зовнішньоекономічній діяльності викликала ряд проблем. Насамперед, це проблеми, які пов'язані з організацією інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності безпосередньо на підприємствах, питання аналізу та ефективності елементів інфраструктурно-інституційного забезпечення в цілому.

Проблематиці основ інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг присвячено значну кількість класичних напрацювань зарубіжних учених. Найбільш відомі з них

належать таким науковцям, як: Д.М. Дрісен [211], П.Р. Кругман [216], П.Н. Розенштейн-Родан [220], Б.М. Фрішман та [2212; 213] ін. Проблемам структури та умовам ефективного функціонування інституціональної системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності присвятили свої наукові дослідження вітчизняні вчені, зокрема: А.Г. Бидик [10], Г.В. Бобрижна[12], Г.М.Колісник [81], П.А. Петриченко[121], О.О. Піскун [131], С.Д. Цедік [201]. Проблеми методології оптимізації зв'язків між елементами інституціональної інфраструктури підприємництва досліджено у публікаціях таких науковців, як: Д.А. Антонюк [1; 2; 3], П.Ю.Бєленький [9], І.М. Бойчик [13], Т.А. Васильєва [21], О.П.Вашків [24], А.А. Вдовічен [27], Т.В. Гринько [44], А.А. Пилипенко [123], О.М. Сазонець [172], В.П. Федько[195], В.С. Ясенецький [208].

Аналіз і систематизація наявних положень заявленої проблематики свідчить про те, що рівень розвитку інфраструктури зазначеного сектору економіки не повною мірою відповідає сучасним викликам конкурентоспроможності. Ситуація, що склалася, передбачає створення інфраструктурно-інституційної системи, яка дозволяє більш ефективно переміщувати продукцію від виробника до споживача та своєчасно надавати інформацію про попит і пропозицію на неї. Покласти на себе таку функцію не може ні держава, ні неурядові організації.

Таким чином, актуальність теми дисертації та її значення для науки і практики полягає у розвитку теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій зі створення й ефективного функціонування системи інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Дисертаційна робота пов'язана з тематикою науково-дослідних робіт:

– Національного університету водного господарства та природокористування, зокрема держбюджетних науково-дослідних тем: «Механізми розвитку соціально-економічної системи в контексті

євроінтеграції» (номер державної реєстрації 0112U002525, 2012-2016 р.), у межах якої автором обґрунтовано базові тенденції розвитку інституційного середовища діяльності підприємств, та «Забезпечення сталого розвитку світової постіндустріальної економіки» (номер державної реєстрації 0114U001156, 2012-2016 р.), де автором розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств України;

– Філії «Кременчуцький інститут ПВНЗ «Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля», зокрема теми «Теоретико-методологічні засади розвитку регіональної економіки в умовах соціального партнерства» (номер державної реєстрації 0113U005759, 2013-2018 р.), у межах якої автором проаналізовано аспекти визначення ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних підходів і розробка практичних рекомендацій щодо ефективного функціонування системи інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг. Для досягнення цієї мети у роботі було поставлено та вирішено такі завдання:

- дослідити та узагальнити інституційні концепції сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств;
- систематизувати зміст та роль інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств;
- визначити методичні підходи до оцінки ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності;
- виявити закономірності механізму функціонування інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг в Україні;
- розрахувати кластери рівня інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг в Україні;

- оцінити чутливість діяльності підприємств сфери послуг до умов інфраструктурно-інституційного забезпечення;
- розробити науково-методичні підходи до оцінки інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах сфери послуг;
- запропонувати інструменти підвищення ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг.

Об'єктом дослідження є процес інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

Предметом дослідження виступають теоретичні засади та методичні підходи щодо підвищення ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано широкий перелік як загальнонаукових, так і спеціальних економічних методів, зокрема: методи абстрагування та аксиматизації – для узагальнення інституційних концепцій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств; діалектичний та порівняльно-історичний методи – з метою систематизації змісту та ролі інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств; методи декомпозиційного та економіко-математичного аналізу – для узагальнення сучасних закономірностей механізму функціонування інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг в Україні. Чутливість діяльності підприємств сфери послуг до умов інфраструктурно-інституційного забезпечення визначено методами факторного та регресійного аналізу. Методи кластерного і кореляційного аналізу використано для розрахунку кластерів інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг в Україні; методи економіко-математичного моделювання – з метою оцінки

інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах сфери послуг.

Інформаційно-нормативною, фактологічною базою дисертації слугували вітчизняні та міжнародні нормативно-правові акти у сфері інфраструктурно-інституційного забезпечення, матеріали Державної служби статистики України, центру документації ЄС та бібліотеки-депозитарію Світового банку в Академії державного управління при Президентові України, Директорату з питань підприємництва при Європейській Комісії. У дисертації використано окремі положення Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, щорічні звіти акціонерних товариств, монографії вітчизняних і зарубіжних економістів, а також результати власних досліджень і спостережень автора.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційній роботі отримано нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності дають змогу вирішити теоретичні та практичні завдання щодо формування дієвих механізмів підвищення ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг. Найвагоміші результати, які характеризують наукову новизну й особистий внесок автора, полягають у такому:

удосконалено:

- теоретико-методичні підходи до оцінки інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг на основі розробки економетричної моделі, що базується на концепції динамічного моделювання, та, на відміну від існуючих, враховує величину чутливості кожного підприємства до факторів інфраструктурно-інституційного забезпечення і здатна оцінити фактори як кількісного, так і якісного характеру на основі їх перетворення у відносні величини;

- інструментарій управління системою інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг, в якому увага акцентується на розробленні концептуального алгоритму, що

базується на авторській конфігурації елементів середніх кореляцій показників ділової активності і фінансової стійкості підприємств, та, на відміну від наявних, дозволяє оцінити показник кінцевих фінансових результатів;

– теоретичну конструкцію поняття «інститут зовнішньоекономічної діяльності» шляхом надання авторського визначення, згідно з яким інститут зовнішньоекономічної діяльності – це сукупність як формальних, так і неформальних інституцій, що, конкуруючи та доповнюючи одна одну, забезпечують функціонування зовнішньоекономічної діяльності підприємств на основі виникнення координації, прогнозування поведінки та зниження рівня невизначеності середовища, в якому діють підприємства;

набули подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат функціональних складових системи забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства на основі уточнення змісту поняття «інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності», що, на відміну від існуючих підходів, визначається як система контактних аудиторій підприємства (установи, організації), які забезпечують мінімальний рівень трансакційних витрат у реалізації зовнішньоекономічної діяльності;

– обґрунтування базових тенденцій та чинників функціонування механізму інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг, основними з яких є: фрагментарність структури сфери послуг зі значною питомою вагою транспортних послуг та послуг у сфері інформаційних технологій; переважання імпорту над експортом послуг та значною територіальною асиметричністю діяльності сфери послуг;

– класифікація підприємств сфери послуг України за підходами до інфраструктурно-інституційного забезпечення на основі розробки дендограми кластеризації, яка, на відміну від наявних методів, дає змогу узагальнити пріоритетні напрями формування механізмів активізації інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг як в державному, так і

приватному вимірах і дозволяє виокремити інфраструктурно-інтегровані та інституційно-орієнтовані підприємства;

– науково-методичні підходи до визначення складових системи інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг, які, на відміну від існуючих, базуються на розрахунку чутливості діяльності підприємств сфери послуг до складових елементів інфраструктурно-інституційного забезпечення, що дозволяє зменшувати трансакційні витрати зовнішньоекономічної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені автором в дисертаційній роботі теоретичні положення та практичні рекомендації виступають основою для формування та удосконалення механізмів інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг і можуть бути впроваджені в господарську діяльність. Основна частина пропозицій автора призначена для підприємств сфери послуг, а також для органів державного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Основні результати дисертаційної роботи доведено до рівня конкретних механізмів, заходів і пропозицій та використано в практиці підприємницького господарювання.

Науково-практичні рекомендації у частині одержання більш системного та комплексного розуміння рушійних сил, масштабів, динаміки, етапів та особливостей розвитку підприємств сфери послуг, що дозволяє більш ефективно реалізовувати державну політику, направлену на розвиток та активізацію зовнішньоекономічної діяльності підприємств, установ та організацій, впроваджено у діяльності Фінансового управління виконавчого комітету Кременчуцької міської ради (довідка № 372-1/66 від 06.05.2015 р.). Практичні рекомендації щодо оцінки ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності використано в діяльності Кременчуцького відділення Полтавської торгово-промислової палати (довідка № 01-25-98 від 27.05.2015 р.) при формуванні інструментів незалежної експертизи та сертифікації. У діяльності Представництва

«Ноосфера Венчурс Юесей, Інк.» застосовано рекомендовані підходи до формування інструментів адаптації до трансформації інституційного забезпечення підприємств сфери інформаційних послуг в Україні (довідка № 20-45Н від 21.08.2014 р.).

Методичні та практичні рекомендації щодо обґрунтування базових тенденцій закономірностей механізму функціонування зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг в Україні було впроваджено при здійсненні заходів щодо стратегії розвитку послуг «3G» та забезпечення швидкісним мобільним Інтернетом у ТзОВ «Сітігруп» (довідка № 17 від 09.06.2015 р.).

Результати дослідження використано в навчальному процесі Філії «Кременчуцький інститут Приватного вищого навчального закладу «Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля» при викладанні дисциплін «Управління зовнішньоекономічною діяльністю», «Економіка підприємства», «Менеджмент» (довідка № 51/1-ДУ від 30 квітня 2015 р.) та Кіровоградського національного технічного університету при викладанні дисциплін «Міжнародна економіка», «Управління зовнішньоекономічною діяльністю», «Економіка підприємства» (довідка № 08-19/2395 від 16 липня 2015 р.), а також при розробці їх навчально-методичного забезпечення.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержані здобувачем самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано ті ідеї та положення, що є результатом особистої роботи здобувача і становлять його індивідуальний внесок.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Проблеми та перспективи розвитку регіональної ринкової економіки» (м. Кременчук, 2010 р.); «Стратегические решения информационного развития экономики, общества и бизнеса на современном этапе» (сел. Научный,

Бахчисарайський район, 2012 р.); «Сценарії та середньостроковий прогноз розвитку економіки України» (м. Одеса, 2013 р.); «Базы знаний и их место в становлении экономики знаний современного информационного общества» (м. Львів, 2014 р.) та на міжнародному науково-практичному форумі «Економіка знань» (м. Чернівці, 2015 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи висвітлено в 11 наукових працях загальним обсягом 4 друк. арк., (3,7 друк. арк. належать особисто автору), в тому числі: 5 – у наукових фахових виданнях (2,4 друк. арк., з них 2,2 друк. арк. належать особисто автору), 1 – у науковому періодичному виданні іншої країни (0,5 друк. арк.), 5 – у збірниках тез та матеріалах науково-практичних конференцій (1,1 друк. арк., з них 1,0 друк. арк. належать особисто автору).

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний обсяг дисертаційної роботи становить 204 сторінки друкованого тексту (176 сторінок – основного), що містить 12 таблиць та 40 рисунків, список використаних джерел, який налічує 226 найменувань на 28 сторінках, та 3 додатки на 3 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРНО-ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Інституційні концепції сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств

Сучасна модернізація підприємств, а саме орієнтація господарських систем на зовнішньоекономічний тип розвитку, зумовили трансформацію інституціональних умов і відповідного інфраструктурного забезпечення. Внаслідок створення нових інституційних, економічних, галузевих особливостей формування інфраструктурного забезпечення потребує теоретичного осмислення змісту концепцій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Інституційний розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств значною мірою визначається сформованою системою інституцій, що потребує розробки методології та класифікації. Перехід від одного типу розвитку господарських систем до іншого часто означає перехід від одного домінуючого інституту до іншого. При цьому виникає необхідність комплексного вивчення формування та розвитку інститутів забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств, це дозволило б виявити тенденції зближення трансакційного та виробничого секторів і усунути інституційні розриви між ними, що істотно вплине на результативність підприємств. Незважаючи на багатогранність теоретико-методологічної бази дослідження розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, в даній області залишається ще багато невирішених проблем, таких як: відсутність систематизації напрямків, що визначають умови для формування та функціонування окремих інституцій, відсутність комплексного підходу до формування інституційної структури інфраструктурного

забезпечення зовнішньоекономічної діяльності [1].

Тому нагальною потребою є визначення меж застосування концепцій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств на основі систематизації їх результативності. У сучасних умовах жодна країна не може забезпечити виробництво абсолютно всіх благ, необхідних для народного господарства і населення. Участь у міжнародній торгівлі визнається об'єктивно необхідною і неминучою. Зовнішньоекономічна діяльність – традиційна і найбільш розвинена форма міжнародних економічних відносин. За деякими оцінками, на частку зовнішньоекономічної діяльності припадає близько 80% всього обсягу міжнародних економічних відносин.

Розвиток класичних теорій міжнародної торгівлі значною мірою пов'язаний із типом економічного розвитку, який домінував на той час у світовій економіці. Наприклад, проф. Д.А. Антонюк визначає такі етапи розвитку світової економіки: етап міжнародної торгівлі (кінець XV – перша половина XIX ст.), міжнародних інвестицій (друга половина XIX – перша половина XX ст.), міжнародної інтеграції (50-і – 80-і роки XX ст.) і глобалізації (з кінця 80-х років XX ст.) [2, с. 176]. Така періодизація передбачає послідовне виділення етапів залежно від домінування форми міжнародних економічних відносин. Перші концепції сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств були пов'язані з розвитком міжнародної торгівлі між державними монополіями та експансією торгових зв'язків у період розвитку таких супердержав, як Великобританія, Франція та інші. До класичних відносяться такі концепції сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Концепція меркантилізму, яка була розроблена європейськими вченими Томасом Маном (1571-1641), Чарльзом Дейвіантом (1656- 1714), Жаном Батістом Колбертом (1619–1683), Вільямом Петті (1623- 1687). Концепція обґрунтувала роль товару та необхідність економічного виходу національних держав на зовнішні ринки. Ці функції чудово виконав меркантилізм. Зазначена концепція базувалась на інтенсифікації позиціонування саме державних монополій як головних суб'єктів зовнішньоекономічної

діяльності [83;220].

Серед класичних концепцій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств заслуговує теорія співвідношення факторів виробництва (Хекшера-Оліна).

Наступною концепцією сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств є теорія абсолютних переваг. Засновником класичної школи економічної думки був Адам Сміт (1723–1790) [209]. Він проголосив, що основою багатства націй та народів є міжнародний поділ праці та відповідна йому спеціалізація різних країн на виробництві тих товарів, щодо яких вони мають абсолютні переваги. Таким чином, спонукавши підприємства до спеціалізації, А. Сміт та Д. Рікардо пояснювали міжнародну торгівлю існуванням абсолютних та порівняльних переваг у виробництві товарів, а головним фактором, що впливає на виробництво товарів, вони вважали працю. Ціна товару, на їхню думку, залежала тільки від трудових витрат, тобто вони дотримувалися трудової теорії вартості. І дійсно, ця концепція не втратила актуальності в сприянні розвитку зовнішньоекономічної діяльності й активно застосовується її суб'єктами господарювання [212; 213].

Слід відзначити, що нині також існують новітні розробки у сфері концепцій сприяння зовнішньоекономічної діяльності, які кардинально відрізняються від класичних теоретичних опрацювань. Так, однією з концепцій, що сприяла розвитку зовнішньоекономічної діяльності у Великобританії, Німеччині, Данії, Італії, Кореї, Сінгапурі, США, Швейцарії, Швеції та Японії є теорія конкурентних переваг. Для того щоб з'ясувати, чому країни досягають конкурентної переваги у тих чи інших галузях, а також зрозуміти вихідні положення політики підприємств та національної економіки, професор Гарвардської школи бізнесу, радник низки провідних компаній та член Президентської комісії з промислової конкуренції М. Портер наприкінці 80-х рр. здійснив чотирирічне дослідження десяти країн, які займають важливе місце у світовій торгівлі: Великобританії, Німеччині, Данії, Італії, Кореї, Сінгапуру, США, Швейцарії, Швеції та Японії. У центр уваги проведеного дослідження М.

Портер поставив завоювання та збереження конкурентної переваги у більш ніж 100 відносно складних галузях економіки та індустріальних сегментах. Для дослідження, як видно із переліку, були відібрані країни, які відрізняються за економічним розвитком, розміром, державною політикою щодо промисловості, за суспільною філософією, географічними умовами та розташуванням, але водночас їх об'єднує одна спільна риса – усі вони вже успішно конкурують у ряді проаналізованих галузей або показують себе більш здатними успішно конкурувати. Аналізувалась конкурентоспроможність галузей за три періоди: 1971 р, 1978 р. та 1985 р. Розроблена в результаті проведеного дослідження всеосяжна теорія конкурентної переваги країн, яка підтверджується достатньою кількістю фактів, розглянута у фундаментальній праці Майкла Портера.

Згідно з цією теорією відповідь на запитання: «Чому країна досягає міжнародного успіху в тій чи іншій галузі?», передбачає чотири властивості країни загального характеру, що формують середовище, в якому конкурують місцеві фірми. Це середовище може сприяти виникненню конкурентної переваги, а може і перешкоджати цьому [210; 216].

Такими властивостями є: факторні умови, тобто ті конкретні фактори (наприклад, кваліфікована робоча сила певного профілю або інфраструктура), які необхідні для успішної конкуренції у даній галузі; умови попиту, тобто який на внутрішньому ринку попит на продукцію чи послуги, що пропонуються даною галуззю; споріднені галузі та галузі, що підтримують, тобто наявність або відсутність у країні споріднених галузей чи галузей, що підтримують, конкурентоспроможних на міжнародному ринку; стратегія фірми, її структура та конкуренти, тобто умови у країні, які визначають те, як утворюються фірми, і характер конкуренції на внутрішньому ринку.

Загалом релевантні до зазначеної проблематики концепції сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в контексті формаційного підходу представлено на рис. 1.1.

Аналізуючи міру застосовності та актуальність зазначених вище концепцій, слід підкреслити, що вони мають фрагментарний характер та

описують тільки окремі аспекти зовнішньоекономічної діяльності підприємства в умовах індустріального та аграрного суспільства. Разом з цим новітні процеси в бізнес-середовищі кардинально змінили зовнішні умови функціонування (рис. 1.1).

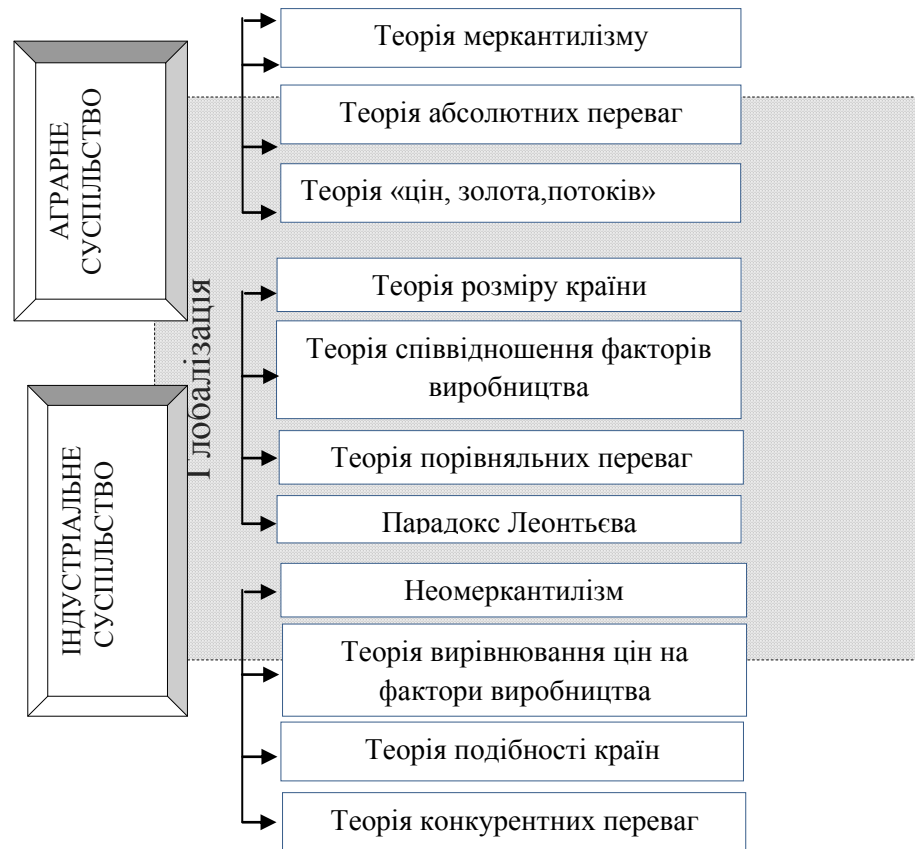

Рисунок 1.1 – Диференціація концепцій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в контексті формаційного підходу [складено автором на основі: 203; 204; 220]

Глобалізація, активно розгортаючись, зумовила зміну базових концепцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Основним вектором трансформації концепцій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності із 70-х років і до сьогодні є транснаціоналізація. Однією з перших концепцій, що визначали зовнішньоекономічну діяльність не як локальну систему, а як глобальну, стала теорія «життєвого циклу». Проте, на нашу думку, в рамках теорії «життєвого

циклу» досить важко пояснити уповільнення розвитку зовнішньої торгівлі в 70-х роках. Жоден з елементів цієї теорії не здатний дати пояснення скороченню торгового обороту цілої групи галузей і товарів. У цьому випадку більш доцільною виглядає концепція структурних змін.

Також заслуговує уваги теорія Кругмана, яка, на відміну від існуючих, дала новий погляд на переваги вільної торгівлі. Зазначена теорія використовується для розрахунку наслідків зняття торгових бар'єрів. Стаття 1979 р. лягла в основу «нової економічної географії» - теорії, яка пояснює світовий процес урбанізації. Ця теорія також будується на припущеннях про економію масштабу у виробництві, про схильність споживачів до різноманітності. Більш населені регіони (міста) привабливі, тому що дають багатший та різноманітніший вибір товарів. Компанії також мають стимул переміщатися в щільно населені регіони та міста, оскільки можуть знизити транспортні витрати та користуватися перевагами економії масштабу. Міграція в міста збільшує економію масштабу, що підвищує привабливість міст [211]. У результаті основна частина економічної активності може сконцентруватися в декількох регіонах. Але є і зворотний процес. Остаточний результат залежить від співвідношення між транспортними витратами, економією масштабу і споживчим попитом.

Таким чином, зовнішньоекономічна діяльність стала відігравати вирішальну роль у процесі діяльності підприємств: надаючи розмах і характер, який лише вона була в змозі дати. Бурхливий розвиток ТНК досить швидко показав, що теорії сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в епоху глобалізації змінюються у бік пояснення діяльності транснаціональних корпорацій та ефектів, що утворюються як наслідок їх діяльності (рис. 1.2).

Новітні підходи, що з'явилися під впливом наведених на рис. 1.2. складових світогосподарського розвитку, дозволяють виявляти та проаналізувати наслідки тих ситуацій, в яких підприємства знаходять вигідним ставати транснаціональними. Ці корпорації є чітко визначеними економічними

суб'єктами, вони володіють специфічними активами, беруть участь в монополістичній конкуренції та відіграють активну роль у зовнішньоекономічній діяльності.

Новітні концепції сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах глобалізації, на відміну від класичних, пояснюють одночасне існування міжсекторальної, внутрішньогалузевої та внутрішньофірмової торгівлі. Проте, незважаючи на відносно багатство даних теорій, вони потребують подальшого розширення і уточнення з тим, щоб охопити широкий спектр новітніх проблем зовнішньоекономічної діяльності. Також слід підкреслити, що у вищезазначених концепціях не були отримані більш реалістичні структури торгівлі. За своїми фундаментальними властивостям вони не відрізняються від тих структур торгівлі, які були виведені в більш ранніх теоріях [216].

На противагу вказаним неокласичним концепціям, сьогодні формується нова концепція сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств – інституціоналізм. На відміну від існуючих, дана концепція розкриває зміст проблем, що не розглядає жодна з класичних та неокласичних теорій. Так, наприклад, інституціональна теорія торкається таких проблем, як: трансакційні витрати; режими прав власності та їх вплив на результативність зовнішньоекономічної діяльності; типологію контрактів та оцінку їх ефективності в зовнішньоекономічній діяльності тощо.

Аналіз наявних аналітичних і теоретичних узагальнень свідчить, що інституціоналізм як міждисциплінарна наука має достатню кількість концепцій. Однак, визначимо, які з них мають значення для розвитку діяльності підприємств сфери послуг. Тому систематизуємо інституції, що разом складають інститут зовнішньоекономічної діяльності. Перший напрям наукових опрацювань інституційних концепцій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг це, зокрема, концепція формальних та неформальних інститутів.

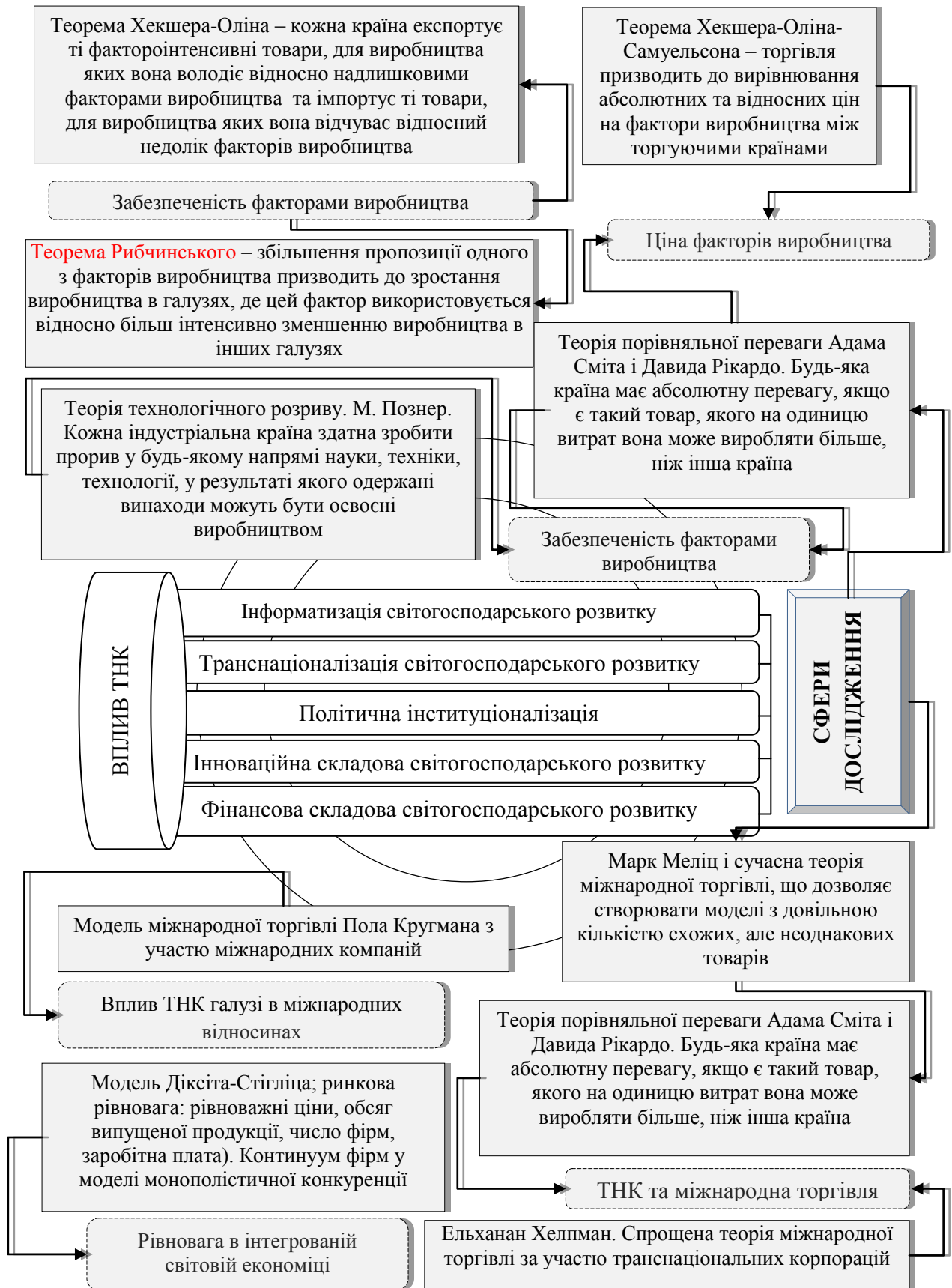

Рисунок 1.2 – Корпоративна модифікація теорій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах глобалізації [складено автором на основі: 214; 218]

До такого підходу слід віднести такі наукові дослідження. На думку А.Г.Бидик, інституціональну систему регулювання зовнішньоекономічної діяльності утворюють міністерства, служби, агентства, інспекції, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом [10].

В Україні функціонує розгалужена інституціональна система державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, яка своїми функціями охоплює всі види діяльності та операції, що здійснюються в зовнішньоекономічній сфері суб'єктами-учасниками зовнішньоекономічної діяльності і спрямовує свою діяльність на поступове виконання стратегічних для країни напрямів розвитку. Регулятивна інституціональна система державних органів має розробити комплекс заходів, спрямованих на попередження різноманітних зовнішніх загроз національній економіці та отримання конкурентних переваг українськими виробниками в процесі сучасних інтеграційних ринкових перетворень [10].

Аналізуючи такий підхід слід зазначити, що дійсно, законодавство України визначає зовнішньоекономічну діяльність як діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудовану на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами. Зовнішньоекономічна діяльність за своєю сутністю є економічним процесом, який, з одного боку, тісно пов'язаний з іншими суспільними інститутами (політикою, культурою, освітою тощо), а з іншого боку, узгоджує інтереси суб'єктів господарювання на всіх рівнях: мегарівні, макрорівні та мікрорівні. Однак вищезазначені властивості поширюються і на систему управління зовнішньоекономічною діяльністю, що, з нашої точки зору, дозволяє виявити такі особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності на макрорівні: залежність від екзогенних факторів впливу міжнародного рівня; взаємодія економічних та інших суспільних інститутів; розподіл політики регулювання на загальнодержавному рівні та рівні місцевого управління; вплив на поведінку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Інший аспект інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг визначає Г.В. Бобрижна [12]. Так, автор підкреслює, що у цілому зовнішньоекономічна політика держави - це комплекс заходів, метою яких є досягнення економікою країни певних переваг на світовому ринку і водночас захист внутрішнього ринку від конкуренції іноземних товарів. Митна справа має внутрішню спрямованість, яка зумовлюється тим, що засоби митного регулювання, контролю, встановлений порядок переміщення товарів через митний кордон існують у рамках державного управління, а отже безпосередньо пов'язані з територіальною юрисдикцією держави і можуть застосовуватися лише щодо суспільних відносин, які виникли у зв'язку з перетином товарами митного кордону України. Вона реалізується митними органами, яким делеговано здійснення митного контролю, митного оформлення товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон України.

Слід відзначити, що трактування інституту зовнішньоекономічної діяльності є недостатньо повним у трактуванні вищезазначених авторів, оскільки, на нашу думку, в розвитку новітньої зовнішньоекономічної торгівлі значу роль відіграють міжнародні організації. Серед суто професійних, регулюючих процедур проведення торгових операцій, слід виділити організацію «Конс'юмерсінтернешнл», яка заснована у 1960 році групою національних споживчих організацій під назвою «Міжнародна організація споживчих спілок», підтримує, поєднує та представляє споживчі групи та агенції в усьому світі. Її членами є понад 220 організацій у 115 країнах. Ця інституція розв'язує питання, які пов'язані з розробкою стандартів на продукцію і послуги та відповідальним споживанням, а також регулюванням міжнародної торгівлі та суспільних послуг. О.О. Піскун відзначає, що одержавши міжнародне розповсюдження, рух щодо захисту прав споживачів набув законодавчої основи через організацію інституційних утворень [131]. Дійсно, класичні теорії зовнішньоекономічної діяльності практично не ґрунтувалися на інших механізмах захисту прав споживачів, крім цінової

конкуренції та якості товарів.

У сучасну епоху економічного розвитку та формування міжнародної торгівлі цим процесам приділяється значна увага. У жовтні 1946 р. за рішенням ООН була створена Міжнародна організація зі стандартизації (ISO). Вищим органом ISO є Генеральна асамблея. У рамках Генеральної Асамблеї функціонують такі комітети: STACO – Комітет з вивчення наукових принципів стандартизації; PLACO – технічне бюро; CASCO – Комітет з оцінки відповідності; SNFCO – Комітет з науково-технічної інформації; DEVCO – Комітет допомоги країнам, що розвиваються; COPOLCP – Комітет із захисту прав споживачів; REMCO – Комітет із стандартних зразків. Загалом систему глобальної інституалізації сфері зовнішньоекономічної діяльності зображено на рис. 1.3.

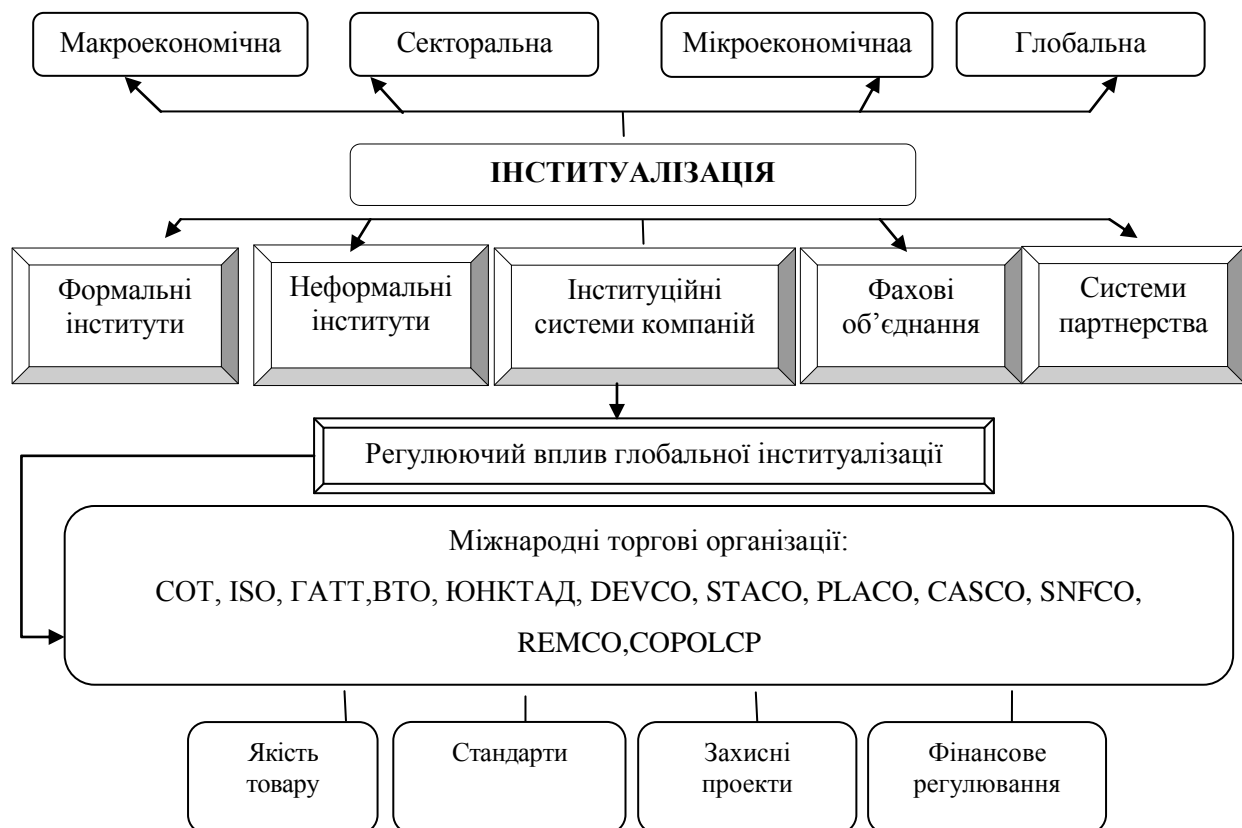

Рисунок 1.3 – Систематизація міжнародних інституцій

зовнішньоекономічної діяльності [складено автором на основі: 15;205; 224]

Як видно з рис.1.3, такими визначальними факторами зовнішньоекономічної діяльності підприємств, як збільшення кількості учасників міжнародних торговельно-економічних відносин, поява нових форм і методів торгівлі, її ускладнення та динамізація об'єктивно зумовили формування системи регулювання міжнародного обміну товарами та послугами. Ця система являє собою сукупність взаємопов'язаних принципів, норм, правил і процедур впливу на формування регіональних і товарних структур експорту та імпорту за допомогою політичних, економічних, фінансових, правових та адміністративних інструментів як справедливо вважають професори С.Д. Цедік [201], П.А. Петриченко [121], Г.М. Колісник [81].

Ключовими тенденціями розвитку сучасної системи регулювання міжнародних торговельно-економічних відносин є такі: зростання правової забезпеченості, яка створює необхідну передбачуваність, гласність, прозорість і стабільність міжнародного торговельно-економічного клімату; уніфікація правових, адміністративних, організаційно-технічних інструментів регулювання міжнародної торгівлі і в цілому зовнішньоекономічних зв'язків більшості країн, міжнародна сумісність практики і техніки торгово-політичного регулювання, що досягається системою багатосторонніх міждержавних угод і домовленостей, створюючи єдиний правовий, адміністративний та організаційно-технічний простір; підвищення рівня комплексності як національних систем регулювання міжнародної торгівлі, так і світової системи в цілому, що полягає в зростаючій гармонійності використання всього арсеналу інструментів впливу на міжнародні торговельно-економічні відносини; формування пріоритетності економічних важелів, регулювання міжнародної торгівлі порівняно із застосуванням заходів прямого адміністративного впливу, що знаходить відображення в розширенні використання грошово-кредитних, фінансових, митних інструментів впливу на обсяги, динаміку та структури експорту й імпорту; зростання технічної оснащеності та інформаційної забезпеченості систем регулювання міжнародної торгівлі, що забезпечує

можливість збору, обробки, аналізу та розповсюдження великих масивів статистичної, кон'юнктурної і нормативно-правової інформації за допомогою сучасних інформаційних технологій і засобів [75].

Визначаючи релевантність інституціональних концепцій в зовнішньоекономічній діяльності підприємств сфери послуг, слід наголосити на важливості неформальних інституцій.

Так, транснаціоналізація зовнішньоекономічної діяльності, з одного боку, є організаційно формальною, а з іншого, правила конкурентної боротьби є досить умовними. Наслідки таких перетворень розкриває проф. О.М. Сазонець, яка зазначає, що «...для сучасної економіки характерна швидка інтернаціоналізація всіх процесів. Остання стає самостійною силою, яка має яскраво виражену тенденцію зростання. Інтернаціоналізація виробництва і збуту форсується різноманітними факторами, в тому числі, економічними, політичними, технологічними, соціолого-демографічними, психолого-ментальними» [172].

З метою отримання додаткового прибутку, отримання позитивного ефекту масштабу національні компанії розвинутих та окремих нових індустріальних країн розширюють масштаби своєї діяльності, поступово виходячи за рамки своєї національної економіки. Таким чином формуються транснаціональні корпорації, що спеціалізуються саме на виробництві та реалізації послуг, які або ж супроводжують товарну торгівлю (наладка, технічне обслуговування обладнання, транспортування і т.ін.), або ж існують окремо, задовольняючи потреби як виробничого, так і невиробничого секторів (комп'ютерні послуги, туризм, страхування).

Тобто, автор наголошує, що завдяки своєму інституційному потенціалу транснаціональні корпорації так само диктують умови і методи конкуренції як і міжнародні організації та національний уряд. Іншим аспектом інституту зовнішньоекономічної діяльності є міжнародне інтеграційне співробітництво країн світу. Успіхи розвитку економічної інтеграції у Західній Європі привернули увагу до цієї проблеми низку інших регіонів світу. У латинській

Америці, Африці й Азії виникло кілька десятків об'єднань вільної торгівлі, митних або економічних союзів. Одним з найбільш помітних інтеграційних угруповань, що розвиваються, стали організація й функціонування північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА). Це було пов'язано із тим, що існуюча економічна інтеграція США з Канадою та їх співробітництво із західноєвропейськими партнерами перестали відповідати вимогам сучасної економіки США. У НАФТА, крім США й Канади, входить ще й Мексика. В наукових працях таких авторів як І.Л. Сазонець зазначається, що інтеграційна діяльність достатньо сильно впливає на зовнішньоекономічну діяльність підприємств, що в свою чергу свідчить інтеграційні відносини теж є частиною інституту зовнішньоекономічної діяльності підприємств [157]. Наступним теоретичним аспектом інституційного напрямку сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах глобалізації є інфраструктурне забезпечення. Серед науковців, які у своїх дослідженнях акцентують увагу на інфраструктурі зовнішньоекономічної діяльності слід виділити В.М. Карпова [77, с.127], Б.І.Пшик [166 с.10], Ю.М. Сірого [176 с.256], Т.Б. Топольницьку [187,с.114].

На думку авторів, особливістю сучасної вітчизняної реальності є те, що зовнішня торгівля розвивається в умовах докорінної ломки старих звичних інструментів зовнішньоторговельної діяльності, які існували в радянський період, і формування нових відносин, що відповідають нинішнім умовам. Нині зовнішня торгівля здійснюється безліччю незалежних приватних підприємств, компаній, державних підприємств, банків і т. п. Ця ситуація призвела до трансформації існуючої раніше інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності для її відповідності реаліям зовнішньоторговельної діяльності, що проходить за новими правилами. Функціонуюча в економіці країни інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності формувалася еkleктично, по ходу виникнення нових завдань і правил. Ступінь її ефективності не повністю відповідає сучасним завданням, а зв'язки між окремими її елементами не завжди науково обґрунтовано, що, безумовно, позначається на рівні

ефективності використання зовнішньоекономічної діяльності в цілому.

Отже, у процесі систематизації та визначенні меж застосування класичних і неокласичних концепцій сприяння зовнішньоекономічній діяльності підприємств було виявлено, що в науковій літературі існує достатня кількість концепцій, які описують функціонування зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Однак слід відзначити, що сучасна система економічних зв'язків, яка активно трансформується в контексті розвитку процесів конвергенції суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності і тим самим дає можливість стверджувати, що існуючі підходи є недостатньо об'єктивними і більшою мірою носять фрагментарний характер [163, с.220].

У першу чергу в процесі систематизації концепцій, що описують функціонування зовнішньоекономічної діяльності було виявлено зв'язок між концепціями зовнішньоекономічної діяльності та суспільно-економічними формаціями. Теоретичні концепції класичного характеру хоча і описують деякі аспекти зовнішньоекономічної діяльності, проте застосування їх у сучасних умовах вкрай обмежене, тому що сама система та її наповнення достатньою мірою змінилися за останні два століття. З цих причин застосування в дослідженні класичних концепцій для аналізу зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг не представляється актуальним [174].

У процесі генералізації складових концепцій, що описують функціонування зовнішньоекономічної діяльності виявлено, що в сучасній науковій літературі відсутнє однозначне визначення поняття «інститут зовнішньоекономічної діяльності», та досить дискусійним є визначення вчених щодо внутрішніх елементів, які відображають методологію функціонування зовнішньоекономічної діяльності підприємств національної економіки. У зв'язку з цим, на нашу думку, існує необхідність уточнення даних визначень з урахуванням сучасних тенденцій розвитку економічної системи.

Серед науковців існує дискусія щодо визначення поняття «інститут зовнішньоекономічної діяльності». Але всі визначення за своїми властивостями слід поділити на дві групи.

Перший тип визначення згідно з яким «інститут зовнішньоекономічної діяльності» представляється як система формальних правил, що визначають діяльність підприємств у сфері зовнішньоекономічної діяльності, підтримують такі науковці як В.П. Федько [195], Д.А. Антонюк[1], П.Ю.Беленький [9], І.М. Бойчик [13].

Однак слід відзначити, що таке визначення не включає значення неформальних інституцій. У іншому трактуванні серед авторів такі науковці: Т.А.Васильєва[21], А.А. Вдовічен [23], А. Вітушко [29].

Вони визначають «інститут зовнішньоекономічної діяльності» як сукупність основоположних соціальних, політичних, юридичних та економічних правил, що визначають рамки поведінки підприємств в зовнішньоекономічній діяльності. Але вченими не береться до уваги той факт, що самі правила, конкуруючи між собою, можуть знищувати один одного, переважаючи за своїм значенням. А отже, можуть бути такі випадки, коли неформальних правил будуть дотримуватися більше, оскільки формальні правила не регулюються гарантом цих правил достатньо ефективно.

Таким чином, на відміну від існуючих визначень, з нашої точки зору, інститут зовнішньоекономічної діяльності це – сукупність як формальних, так і неформальних інституцій, що, конкуруючи між собою, забезпечують функціонування зовнішньоекономічної діяльності підприємств на основі виникнення координації, прогнозування поведінки та зниження рівня невизначеності середовища, у якому діють підприємства, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. І якщо певна частина інституцій, неважливо формального чи неформального характеру, не забезпечує ефективність зовнішньоекономічної діяльності, то її замінює інша інституція. Тобто, на нашу думку, саме ефективність зовнішньоекономічної діяльності детермінує складові інституту сприяння зовнішньоекономічній діяльності, а не навпаки.

Підсумовуючи, слід додати, що аналіз теоретичних концепцій сприяння зовнішньоекономічній діяльності дає змогу стверджувати, що на сьогодні склалась така ситуація, в якій кожна країна має свою унікальну інституційну

структуру зовнішньоекономічної діяльності, що детермінована не тільки формальними правилами, а саме інфраструктурним забезпеченням.

Тому визначення змісту та ролі інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств несе значний інтерес та практичну цінність в підвищенні ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств України.

1.2. Зміст та роль інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств

Сучасне ринкове середовище функціонування підприємства являє собою систему господарювання та функціонування, ефективний розвиток якої забезпечується станом її інфраструктури та зрілістю діючих інститутів ринку. Нині відбувається розширення та ускладнення функцій, які виконує інфраструктура, зростає її роль в процесі організації та функціонування різних галузей підприємств. Значною мірою саме стан інфраструктури забезпечує ефективне відтворення товарних відносин і сприяє стійкості та економічності функціонування сформованих ринків. У зв'язку з цим змінюються вимоги, що висуваються до підприємницької інфраструктури, до її загальної конфігурації та окремих елементів. Відповідно до нових умов інфраструктура формує умови для стабільного функціонування економіки та реалізації потенціалу, закладеного в ринкових відносинах національних підприємств. У цьому контексті питання аналізу та систематизації змісту і ролі інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств набувають суттєвого як теоретичного, так і практичного значення.

Інфраструктура (лат. *infra* – «нижче», «під» і лат. *structura* – «будова», «розташування») – комплекс взаємопов'язаних обслуговуючих структур чи об'єктів, складових, що забезпечують основу функціонування системи [103]. За даними Online Etymology Dictionary, в англійській мові термін застосовується з кінця 1920-х років, а згідно з Оксфордським словником термін запозичений з

військової лексики. В економічній літературі проблеми дослідження інфраструктури ринкової економіки вперше були розглянуті зарубіжними вченими, серед яких можна назвати П. Н. Розенштейн-Родан [220, с. 70], Д. М. Дрісен [34], Б. М. Фрішман [212], В. Гайєць [38] та ін.

Так, наприклад, П. Н. Розенштейн-Родан [220, с. 70] включав до інфраструктури базові галузі економіки (енергетику, транспорт, будівництво), розвиток яких потребує швидкоокупних і прямовиробничих інвестицій. Аналогічної думки дотримувався і Х. Зінгер, який також виділяв «прямовиробничий капітал» та «накладний капітал». Розвиваючи це положення, Х. Зінгер дійшов висновку, що в країнах з ринковими відносинами потрібно дотримуватися певної стратегії в інвестиційній політиці, оскільки це зумовить «кумулятивний процес» в розвитку економіки. Таким чином, інвестиції в інфраструктуру цих країн повинні сприяти зростанню національного доходу, який в подальшому стимулюватиме приріст інвестицій. Схожої позиції дотримувався і П. Самуельсон, відзначаючи, що держава свідомо йде на інвестиції в інфраструктуру, оскільки «збільшення суспільного капіталу» створює «неявні вигоди власникам приватного капіталу» [174].

На початку 1950 – у 1960-х рр. у США та Німеччині з'явилися прогностні розробки щодо розвитку інфраструктури на 10–25 років, в яких були розрахунки можливого впливу інфраструктури на темпи промислового зростання. У зв'язку з цим зарубіжними економістами було введено поняття «додатковий капітал» або «соціальні витрати суспільства» [195]. В економічній літературі періоду 1970–1980-х рр. інфраструктуру розглядали як комплекс галузей загального користування, що створювали необхідні умови для розвитку виробничих процесів. У зв'язку з цим низка дослідників відзначає композиційність та багатоплановість цієї категорії, що забезпечує нормальне функціонування виробничо-збутових процесів [195, с. 32].

Таким чином, у науковій літературі термін «інфраструктура» зазвичай асоціюється із системою матеріальних ресурсів, створених для суспільного споживання. Перелік таких ресурсів включає: транспортні системи (автошляхи,

залізниці, авіасполучення і порти); системи комунікацій (телефонні мережі й поштові послуги); системи управління (наприклад, судова система); базові суспільні послуги; школи, бібліотеки, лікарні; заклади громадського користування (каналізаційні мережі, системи водопостачання та ін.).

У науковій літературі такі ресурси називаються «традиційною інфраструктурою» [103, с. 60; 218, с. 7]. Слід підкреслити, що переважна частина даних досліджень була присвячена аналізу інфраструктури в цілому. У вітчизняній економічній літературі проблеми інфраструктури економіки досить широко стали розглядати у 70-х роках ХХ-го століття щодо функціонування різних соціально-економічних систем. Наукові дослідження проблем інфраструктури ринкової економіки стосувалися визначення її місця, ролі та стану в економіці розвинених капіталістичних країнах, що знайшло своє відображення в роботах В.С. Ясенєцького [208], П.Ю. Беленького [9], І. М. Бойчик [13], Т. А. Васильєва [21].

Класичні опрацювання зазначеної проблематики свідчать про те, що певні природні та інформаційні ресурси виступають в ролі інфраструктури. А фундаментальні дослідження виступають важливим ресурсом для багатьох видів виробничої діяльності, створюють позитивні зовнішні ефекти, які збільшують добробут суспільства [212].

Такий підхід до розгляду інфраструктури вперше обґрунтував Б. Фрішманн. Це складова його «нової теорії інфраструктури», яка поряд із традиційними економічними концепціями є методологічною базою для аналізу сутності ринкової інфраструктури, її складу та економічних характеристик.

Незважаючи на зрозумілість наведених дефініцій, широкий спектр факторів призводить до суперечностей та невизначеності в питанні, що ж таке «ринкова інфраструктура», а також у питанні, які саме інститути мають бути зараховані до її складу. Значна частина вітчизняних та зарубіжних дослідників, які конкретизують економічну природу інфраструктури, доходять думки про те, що найбільшою суттєвою ознакою зазначеної категорії є її роль у створенні загальних передумов відтворювальних процесів та загальних умов зростання

суспільного виробництва.

Комплексний характер інфраструктури, її двоїсте трактування та відмінність у функціонуванні її структурних елементів засвідчує, що під цими загальними умовами розглядаються матеріально-речові цінності, які мають забезпечувати відтворювальний процес. Загалом систематизація наукових визначень науковців дає змогу розкрити зміст властивостей поняття «ринкова інфраструктура», що представлено на рис. 1.4.

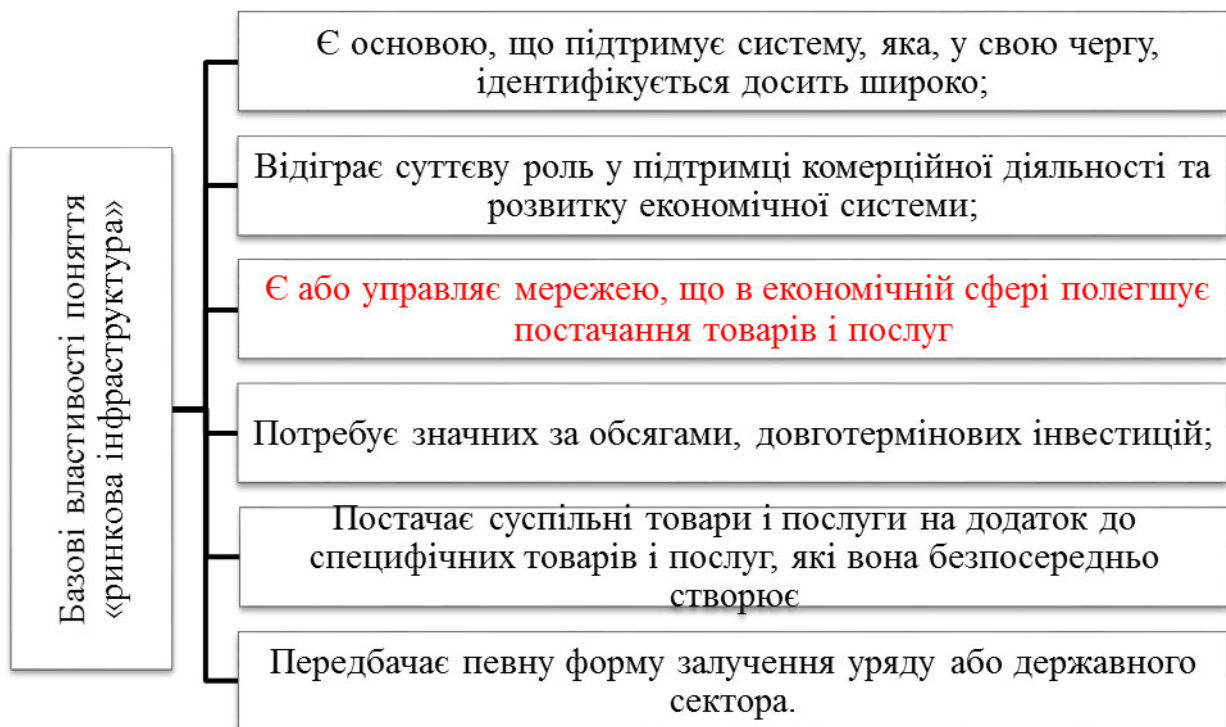

Рисунок 1.4 – Систематизація базових елементів визначення «ринкова інфраструктура» [складено автором на основі: 9; 13; 20; 36]

Слід підкреслити, що такий підхід обумовлений відносною простотою мезосередовища підприємницької діяльності. Класичне поняття інфраструктури тотожне в опрацюваннях науковців новітньому поняттю ринкової інфраструктури. Проте з розвитком кількості галузей світового господарства та спеціалізації кожної з них, необхідною умовою стало ускладнення та розгалуження інфраструктури як такої. Тому наукові напрацювання в цій сфері

теж змінилися.

Замість терміну «ринкова інфраструктура» дослідники стали обґрунтовувати інфраструктуру за її функціональними ознаками. Це, у свою чергу, викликало розробку дуже великої кількості праць щодо структури та змісту інфраструктури. Систематизуючи існуючі підходи до цієї категорії, виділимо найбільш релевантні. У світі накопичено досвід розвитку різних елементів інфраструктури підтримки зовнішньоекономічної діяльності. Цей досвід засвідчує, що для економічно розвинутих країн характерна різноманітність елементів, які формують інфраструктуру підтримки цього сектора економіки. В Україні зовнішньоекономічна діяльність в контексті її підтримки лише набирає обертів, про що свідчить законодавчо-нормативна база.

У світі накопичено досвід розвитку різних елементів інфраструктури підтримки зовнішньоекономічної діяльності. Цей досвід засвідчує, що для економічно розвинутих країн характерна різноманітність елементів, які формують інфраструктуру підтримки цього сектора економіки. В Україні зовнішньоекономічна діяльність в контексті її підтримки лише набирає обертів. Про це свідчить законодавчо-нормативна база.

Функціонування і підтримка розвитку інфраструктури в Україні регламентується: Законом України «Про розвиток і державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» № 4618-VI, від 22.03.2012 р., де наводиться основна ціль – держава новина сприянню формування та розвитку інфраструктури підприємництва.

Також такими розпорядженнями як: розпорядження від 25 лютого 2015 р. № 142-р «Про схвалення розроблених Міністерством інфраструктури планів імплементації деяких актів законодавства ЄС з питань транспортної політики та інфраструктури»; розпорядження від 11 березня 2015 р. № 200-р «Про схвалення розробленого Міністерством інфраструктури плану імплементації Директиви Ради ЄС від 13 червня 1990 р. 90/314/ЄЕС про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг та комплексні

турне»; розпорядження від 25 березня 2015 р. № 269-р «Про схвалення розроблених Міністерством інфраструктури планів імплементації деяких актів законодавства ЄС у сфері дипломування моряків на морському та річковому транспорті».

Таким чином при детальному розгляді державної політики інфраструктурної підтримки зовнішньоекономічної діяльності в Україні виявлено, що основним державним органом, який формує інфраструктурне забезпечення в зовнішньоекономічній сфері є Мінінфраструктури [109]. Проте ця інституція не виділяє у своїй діяльності функціональні напрями інфраструктурного забезпечення і формує свою роботу саме на класичних напрацюваннях, які акцентують свою увагу на, зазвичай, елементах, які представлені на рис.1.5.

Метою Міністерства інфраструктури України є формування та реалізація державної політики у сферах авіаційного, автомобільного, залізничного, морського і річкового, міського електричного транспорту та у сферах використання повітряного простору України, метрополітенів, дорожнього господарства, надання послуг поштового зв'язку, забезпечення безпеки руху, навігаційно-гідрографічного забезпечення судноплавства, торговельного мореплавства [109].

Основними завданнями Міністерства є: формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах транспорту, використання повітряного простору України, дорожнього господарства, надання послуг поштового зв'язку; формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері безпеки руху, навігаційно-гідрографічного забезпечення судноплавства, торговельного мореплавства; участь у межах своїх повноважень у формуванні та забезпеченні реалізації державної тарифної політики.

Міністр інфраструктури здійснює спрямування та координацію діяльності Державної авіаційної служби України, Державної інспекції України з безпеки на морському та річковому транспорті, Державної інспекції України з безпеки на наземному транспорті, Державного агентства автомобільних доріг України.

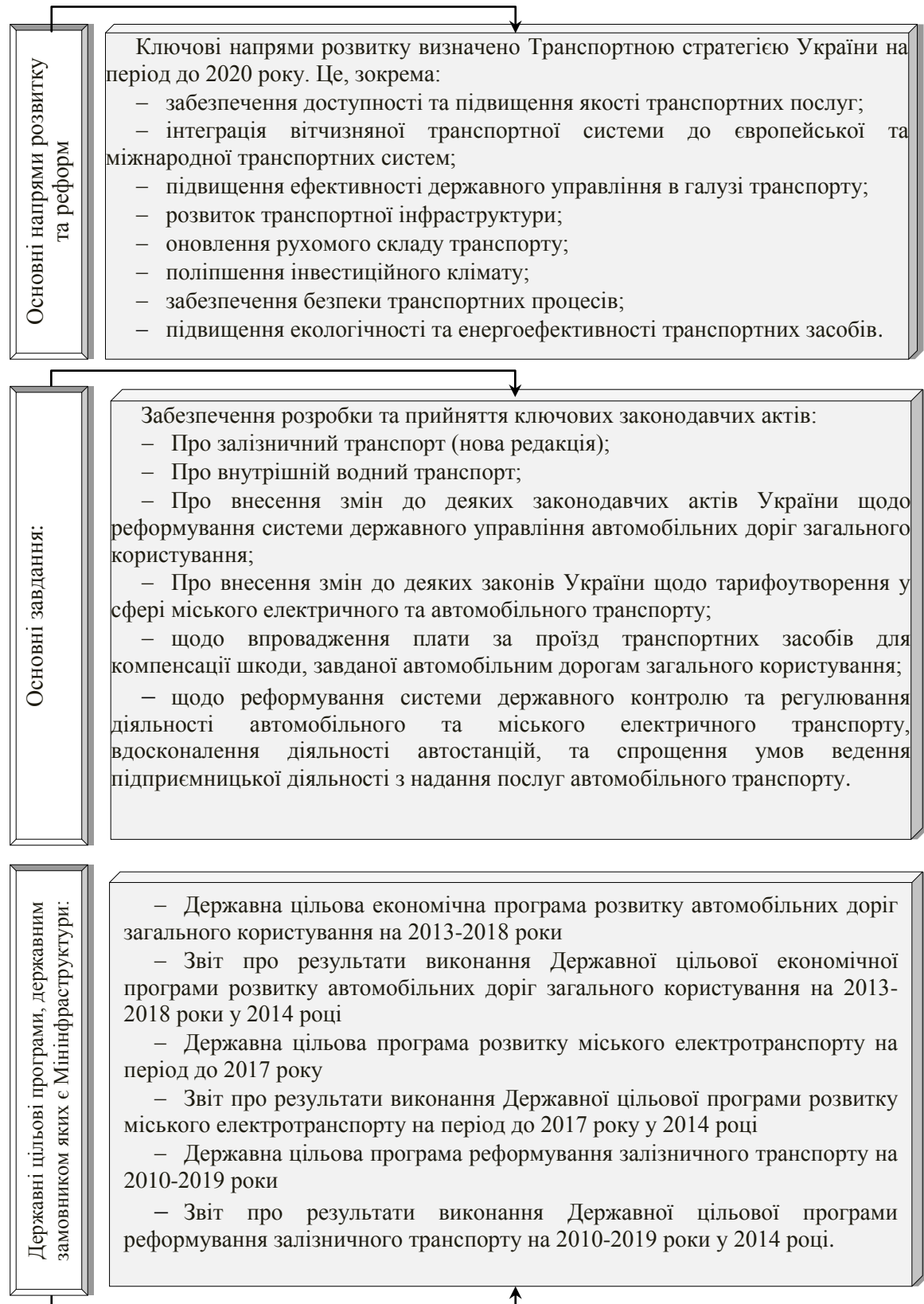

Рисунок 1.5 – Складові державної стратегії інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності та основні напрями розвитку та реформ в Україні [складено автором на основі: 109]

Таким чином, слід відзначити, що сьогодні на держаному рівні не існує розрізнення інфраструктури на функціональні елементи, які інколи не мають матеріальної складової, проте новітня політика держави в зазначеній сфері має на меті тільки матеріальні цілі розвитку.

Тому, ми вважаємо, що переосмислення та уточнення категорії «інфраструктурне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності» є необхідною умовою ефективного позиціювання підприємств в Україні.

Серед визначень авторів, що на противагу класичним концепціям, які не виділяють «інфраструктурне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності», а користуються терміном «ринкова інфраструктура», існують розбіжності у трактуванні як складових, так і самого поняття «інфраструктурне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності».

Так, внутрішній вимір інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності обґрунтовує Д.А. Антонюк. Учений зазначає, що зростання ролі і значення внутрішньої інфраструктури підприємства зумовлюється тим, що: підвищення рівня механізації та автоматизації виробничих процесів збільшує обсяги і складність робіт з ремонту та налагодження устаткування, потребує розширення номенклатури інструментів, оснащення та пристроїв; перехід до нових технологій і прискорення технологічних режимів устаткування підвищують вимоги до якості й збільшують потребу в різних видах енергії; ускладнення виробничих процесів і поглиблення внутрішньовиробничих зв'язків збільшують обсяги транспортних робіт; постійно зростає навантаження на комунікаційні мережі підприємства [3, с. 10].

Інформаційний аспект інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності обґрунтовує А. Вітушко [29, с. 325]. Загалом автор у своїх дослідженнях підкреслює, що реалізація проекту створення сучасної інформаційної інфраструктури забезпечення зовнішньоекономічної діяльності є одним із пріоритетних напрямів розвитку підприємств. З появою нового покоління комп'ютерних мереж, що використовують технологію

Інтернет, інформаційні інфраструктури набувають ряд принципово нових функціональних компонентів. Тому розвиток інформаційної інфраструктури забезпечення зовнішньоекономічної діяльності повинен стати головним для ефективного позиціювання.

Інший підхід визначення складових інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств, що акцентує увагу на функціональних прерогативах обґрунтовує Г. Колісник [84, с. 273]. На думку автора, інфраструктура підтримки поділяється на такі складові: фінансово-кредитну, організаційно-інформаційну та організаційно-правову. При цьому, фінансова-кредитна інфраструктура, яка впливає на розвиток підприємництва, має охоплювати фінансові установи, які здійснюють пільгове кредитування, гарантійні фонди, кредитні спілки, венчурні фонди та страхові компанії, державну підтримку (у вигляді спрощеної системи оподаткування, надання пільг).

Л. Петкова та В. Проскурін пропонують формування п'яти основних блоків інфраструктури підтримки підприємницької активності на рівні громади, не розділяючи на зовнішньоекономічні та внутрішньоекономічні аспекти [120, с. 71]: організаційно-технічний, фінансово-кредитний, освітньо-консультативний, ресурсний та інформаційний. Фінансово-кредитна інфраструктура забезпечує підприємницькі структури необхідними для діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва державними та недержавними фінансовими ресурсами. На регіональному рівні диверсифікація фінансових джерел забезпечення підприємництва в малому та середньому бізнесі можлива за рахунок розвитку як традиційних суб'єктів фінансової інфраструктури – банківських установ, так і небанківських закладів – кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів, товариств взаємного кредитування і страхування тощо.

Автори акцентують увагу на тому, що під організаційно-інформаційною інфраструктурою підтримки зовнішньоекономічної підприємництва слід розуміти сукупність наданих послуг (інформаційних, консультаційних,

юридичних) уповноваженими на те установами, організаціями суб'єктам малого підприємництва для їх успішного функціонування. Вважаємо, що найбільш цілісна організаційно-інформаційна система державної підтримки розвитку також повинна містити наступні елементи: безкоштовне надання малим підприємствам технічних розробок, ноу-хау; економічно-правове консультування; інформатизація. Для сприяння розвитку інфраструктури є створення системи інформаційного та консультаційного обслуговування спеціалізованими фірмами, що надають послуги малим підприємствам (бухгалтерські й аудиторські фірми, рекламні агентства), бізнес-центрів та центрів розвитку малих підприємств, бізнес-інкубаторів, виробничих та технологічних парків, навчальних центрів з підготовки та перепідготовки спеціалістів для роботи на малих підприємствах, формування економічних знань і набуття практичних навичок роботи за умов ринкової економіки, системи підготовки підприємців-початківців, підготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів сфери підприємництва та державних службовців з основ підприємницької діяльності.

Інший аспект інфраструктурної підтримки зовнішньоекономічної діяльності підприємств обґрунтовує В.М. Карпов, розкриваючи сутність транспортної складової інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності. Карпов підкреслює її значення в період кризових явищ та наголошує на її виключній важливості.

Так, на думку автора, в умовах подальшого розвитку кризових явищ перед транспортом гостро постає проблема стримування та негативного впливу, максимально можливого збереження та нарощування вантажопотоків, що забезпечують зовнішньоекономічну діяльність економіки України. Дієвими заходами в цьому напрямі може бути активізація діяльності транспорту по якісному обслуговуванню експортно-імпортних та транзитних вантажопотоків; вирішення питань закріплення та стабілізації ринку транспортних послуг із традиційними країнами-партнерами; пошук та освоєння цих ринків у нових центрах економічного зростання та тих, що демонструють високу динамку

розвитку [77, с. 126].

На важливості комунікаційного аспекту інтелектуальної власності зовнішньоекономічної діяльності наголошують такі автори як: Д.А. Антонюк, Г.О. Білов, А. Вітушко [3;11;29]. Загалом, на думку вищезазначених науковців, сучасний період характеризується посиленням впливу комунікаційних зв'язків на розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Внаслідок комунікаційних процесів спостерігаються недоліки правового поля, відсутність національної системи інформації створення інформації, вироблення знань; розподіл та використання результатів інтелектуальної діяльності. Посилюється роль інтелектуальної власності, у якій правові, економічні, управлінські, інформаційно-комунікаційні відносини існують нерозривно. Інтелектуальна власність відображає певні стосунки між людьми, колективами й організаціями щодо розпорядження та користування результатом діяльності суб'єкта у сфері наукової та інноваційної діяльності [88, с.62; 29,с.12]. Водночас з питань інтелектуальної власності, внутрішня неузгодженість, недооцінка значення інтелектуальної власності в економічному й соціокультурному розвитку суспільства – гальмують створення ефективної системи інтелектуальної власності в зовнішньоекономічній сфері.

Правовий підхід, який ґрунтується на тому, що інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності - специфічна система загальноприйнятих законодавчо і традиційно усталених норм, правил та обмежень, а також організацій, формування, регулювання та використання яких забезпечує функціонування ринкової системи відповідно до мети і стратегії економічної політики держави обґрунтовує В.С. Ясенецький [208, с. 144] та С.П. Позняков [133].

Так, на думку авторів, аналіз зазначених специфічних понять «інфраструктура» виявив необхідність встановлення методологічних зв'язків у площині:

1) організаційно-економічного та організаційно-правового інтегрованого їх системного змісту;

2) об'єктивного правового і економічного підґрунтя для формування зрозуміло визначеної системи норм правовикористання й правозабезпечення публічних «обслуговуючих» функцій (у т. ч. послуг), а також господарської компетенції «публічної господарської адміністрації».

Із визначеним підходом пов'язане адміністративно-правове розуміння існуючого поняття «господарська інфраструктура» як фундаменту забезпечення діяльності підприємств, що забезпечує загальні фактичні (матеріальні) та юридичні (формально - забезпечуючі і публічно-сервісні) умови для здійснення господарської діяльності [10, с. 42]. У зв'язку з цим, важливо звернути увагу на питання економії засобів публічно-владного впливу і водночас підвищення ефективності правозастосування господарської компетенції за рахунок встановлення чітких взаємозв'язків «публічно-сервісної інфраструктури підтримки економічного розвитку» у напрямі об'єднання інтересів, ресурсів, функцій, організаційних структур та інших публічно-владних правових можливостей.

Таким чином, вищезазначені автори акцентують увагу на використанні в науковому обороті терміносполучення «публічно-сервісна інфраструктура підтримки зовнішньоекономічної діяльності» за функціональною ознакою. Основною метою такого організаційно-правового утворення є ресурсне забезпечення функціонування господарської інфраструктури, безпеки діяльності саморегулятивних механізмів ринку, соціалізації господарських відносин. До основних завдань слід віднести виконання публічних функцій й надання адміністративних послуг, що сприяють утворенню нових інноваційних підприємств, організації, вироблення конкурентоспроможної продукції, створення та експлуатація об'єктів різних видів господарської інфраструктури тощо.

Грошовий аспект інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності обґрунтовують такі автори як Т.М. Неклюдова та Б.І. Пшик [165, с.10]. Загалом автори підкреслюють, що грошовий аспект зовнішньоекономічної діяльності складається з великої кількості різноманітних «каналів», за якими грошові

кошти «перетікають» від покупців до продавців. Ці канали можна поділити на дві основні групи. До першої належать так звані канали прямого фінансування, тобто канали, за якими грошові кошти переміщуються безпосередньо від власників заощаджень до позичальників. Друга група – це канали непрямого фінансування. За непрямого фінансування грошові кошти, що переміщуються від домашніх господарств у напрямку фірм, проходять через особливі інститути, до числа яких належать, наприклад, банки, взаємні фонди, а також страхові компанії. Такі організації називаються фінансовими посередниками. Фінансові посередники є водночас інститутами інфраструктури фінансового ринку. Стан інститутів ринкової інфраструктури неоднорідний як з кількісного так і з якісного аспекту. Зміст ринкової інфраструктури не може бути зведений до сукупності лише інституціональних елементів. У сучасній ринковій інфраструктурі прийнято виділяти інформаційний елемент. Це інформаційні мережі та потоки, асоціації чи добровільні об'єднання, що представляють інтереси інших інститутів «знизу» (наприклад, Асоціація українських банків). А також інститути, що забезпечують зворотний зв'язок між суб'єктами ринкових відносин (наприклад, засоби масової інформації). Під законодавчим елементом інфраструктури розуміють відповідну частину господарського законодавства, що регламентує як діяльність інститутів ринкової інфраструктури, так і поведінку суб'єктів ринкових відносин. Власне, він задає «правила гри» в ринковій економіці [28; 23].

Іншим дослідженням, в якому обґрунтовується роль інфраструктури забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, акцентується увага на факторах впливу на вибір організаційно-функціональної структури зовнішньоекономічної діяльності підприємства представлено на рис. 1.6.

Так, на думку А.Г. Бидика, роль інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств ринку – це становлення стабільного розвитку і функціонування ринкових механізмів для оптимізації дії різних законів ринку, що забезпечують процес товарообігу, які задовольняють потреби зовнішньоекономічної діяльності підприємств [10, с.45].

При адміністративно-плановій системі господарювання підхід до інфраструктури значно відрізнявся від її розуміння в умовах ринкової економіки. У централізованій системі продукт розподілявся незалежно від існування інститутів, що сприяють його просування від виробника до кінцевого споживача. При переході до ринку, підприємствам доводиться самостійно налагоджувати господарські зв'язки, що забезпечують збут їх продукції на ринку. Крім того, змінилася і система розрахунків між господарюючими суб'єктами ринку, що зумовило появу фінансових установ, які є елементами інфраструктури.

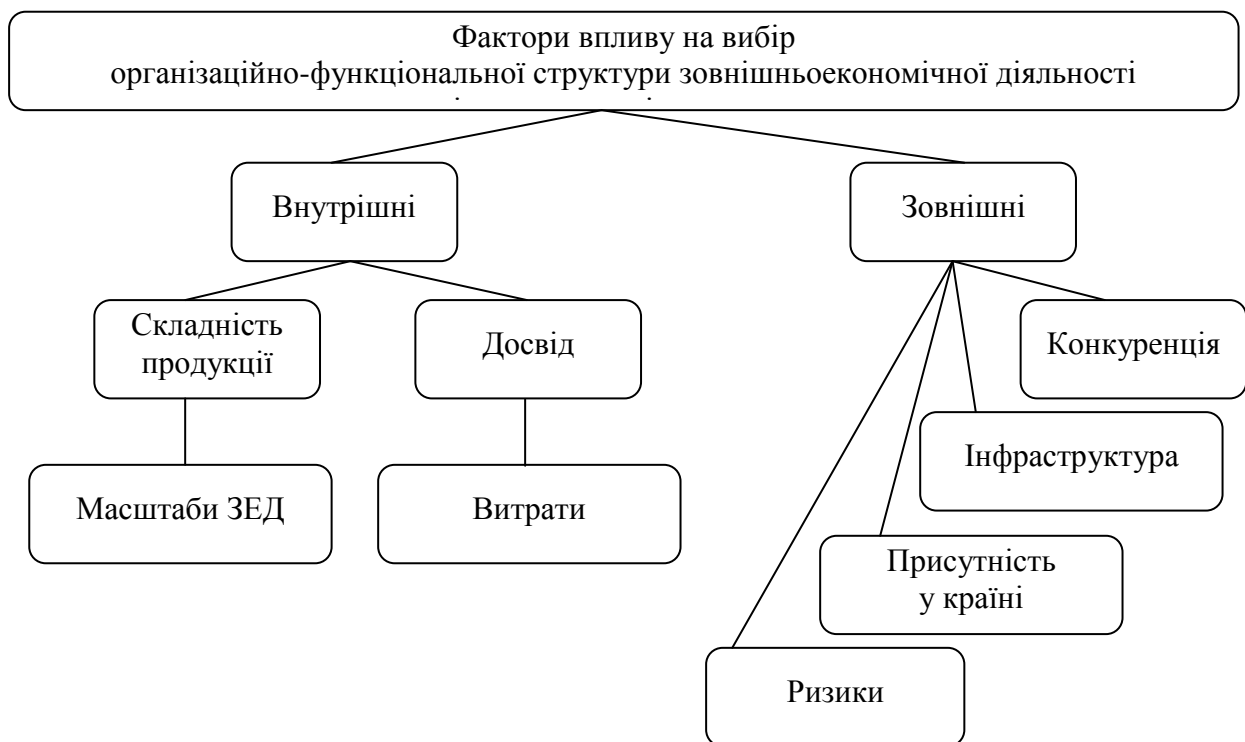

Рисунок 1.6 – Роль інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств [складено автором на основі: 20; 35;210]

Систематизуючи зміст та роль інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств слід підкреслити, що наявні наукові опрацювання свідчать про те, що високорозвинена інфраструктура має велике значення для ефективного функціонування економіки в цілому, оскільки є важливим

фактором при визначенні місця розташування економічної діяльності, а також видів діяльності або секторів, котрі можуть розвивати у кожному окремому випадку. Високорозвинена інфраструктура зменшує вплив відстані між регіонами, забезпечує інтеграцію ринку й низьковитратний зв'язок з ринками інших країн та регіонів.

Якість і розвиток інфраструктури впливають на економічне зростання, у різний спосіб скорочують розбіжність між рівнями доходів населення й сприяють розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Однак, як свідчить наявні наукові опрацювання, на сьогодні автори не мають одностайної думки щодо як категорії «інфраструктура» так і поняття «інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності». Слід підкреслити, що серед авторів хоча і вживається поняття «інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності», проте обґрунтоване визначення цього поняття у науковій літературі відсутнє. Тому обґрунтування цього поняття через синтез його функціональних складових є достатнім для обґрунтування його сутнісних характеристик.

Розглянемо визначення функціональних властивостей інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств (табл. 1.1.).

Як видно з табл. 1.1, систематизація функціональних властивостей інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств на основі обґрунтування її складових дає змогу стверджувати, що в умовах реформування економіки постає проблема визначення поняття інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств, здатної забезпечити безперервність відтворювального процесу в умовах ринкового господарства, оскільки з кожним роком посилюється вплив ринкової інфраструктури на розвиток підприємництва, зокрема зовнішньоекономічної діяльності. Формування поняття інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств необхідно для вирішення проблем підприємництва в сфері залучення фінансових ресурсів, облаштування виробничих площ, пошуку необхідної для ведення бізнесу інформації, забезпечення сировиною, а також збуту продукції.

Таблиця 1.1 – Визначення функціональних властивостей інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств

Складові інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності	Автори	Характерні риси
1	2	3
Транспортна	В.М.Карпов [77] Д.А. Антонюк [3,1]	Різновид інфраструктури, сукупність всіх галузей і підприємств транспорту, що виконують перевезення, так і забезпечують їх виконання і обслуговування
Інноваційна	П.Д. Макаренко [88] А. Вітушко [29] А.А.Вдовічен [27] М.С.Яворський [207] Н.В.Карпенко. [76]	Сукупність суб'єктів інноваційної діяльності (науково-дослідні інститути, установи вищої професійної освіти, інноваційно-технологічні центри, технологічні парки, особливі економічні зони, центри колективного користування, фонди розвитку й інші спеціалізовані організації), ресурсів і засобів, що забезпечують матеріально-технічне, фінансове, організаційно-методичне, інформаційне, консультаційне та інше обслуговування інноваційної діяльності
Ринкова (інформаційно-фінансова)	П.Ю.Беленький [9] Д. С Терехов. [187] А.Г.Герасименко. [39] В.О.Маслак. [103] Б.І.Пшик [166] Г.М. Колісник [81] Т.А.Васильєва [21] В.П.Федько. [195] О.М.Сазонець [172]	Система установ і організацій (банків, бірж, ярмарків, страхових компаній, консультаційних і інформаційно-маркетингових фірм тощо), які забезпечують вільний рух товарів і послуг на ринку
Нормативно-правова	В.С.Ясенецький. [208] О.В.Иншаков. [68] С.П.Позняков.[133] Т.О.Примак [163]	Система відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певну групу (вид) однорідних суспільних відносин. Інститути права – необхідна ланка в цілісній системі права. Як правило, кожна галузь права має інститути права як свій самостійний структурний підрозділ

На нашу думку, найважливішою ознакою інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств як економічної категорії є її значення для створення загальних умов процесу відтворення. Розвиток інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств сприяє зниженню витрат виробництва через зростання продуктивності праці, в першу

чергу, на окремих підприємствах, які користуються її послугами, а потім в економіці в цілому.

В умовах становлення ринкових відносин виникає необхідність організаційного забезпечення товароруху, взаємного пошуку один одного продавцями і покупцями, налагодження господарських зв'язків між підприємствами, руху ресурсних потоків.

Отже, для забезпечення ефективної зовнішньоекономічної діяльності підприємств необхідне формування ринкової інфраструктури, яка являє собою сукупність господарюючих суб'єктів, діяльність яких спрямована на обслуговування основних процесів у рамках ринкового господарства (товароруху, пошуку продавців та покупців, налагодження господарських зв'язків між підприємствами, руху ресурсних потоків), а також функціонування підприємницьких структур.

На відміну від існуючих наукових опрацювань, на нашу думку, найважливішим чинником, що визначає структуру і динаміку, зміст та роль інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності виступають трансакційні витрати. Саме відносними відмінностями в рівні та структурі витрат трансакції пояснюється все різноманіття форм інститутів інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності. Високий рівень трансакційних витрат в сучасній системі бізнес-процесів, що виходять за національні кордони, зумовлюють напрями в організації і функціонуванні як ринкової інфраструктури взагалі так і інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності зокрема. Процеси інтеграції та корпоратизації в цілях економії трансакційних витрат характерні для сучасного етапу розвитку інфраструктури не тільки в рамках економіки України, але і більшості розвинених зарубіжних економік.

Акцентуючи увагу на інфраструктурі зовнішньоекономічної діяльності підприємств, на нашу думку, всі перелічені в табл. 1.1. є її складовими та формують так звану контактну аудиторію – комплекс елементів інфраструктури, які забезпечують потреби підприємців під час здійснення певної зовнішньоекономічної операції. Кожна операція має свою контактну

аудиторію – групу організацій, без яких дана операція не може бути здійснена. Відповідно до цього, операції в рамках контактної групи формуються на основі зв'язків.

Таким чином, на відміну від існуючих, на нашу думку, інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності – це система контактних аудиторій підприємства (установи, організації, державні та комерційні підприємства та служби), які забезпечують мінімальний рівень трансакційних витрат в реалізації зовнішньоекономічної діяльності. Разом з цим слід відзначити, що в економічній системі набір контактних аудиторій підприємства може трансформуватися та видозмінюватись, тому їх опис, обґрунтування та оптимізація в Україні обумовлюють проблематику подальшого дослідження.

1.3. Методологічні підходи до оцінки ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності

На сьогоднішній день інфраструктура є важливим елементом діяльності підприємств, від ефективності роботи якої залежить успіх формування економіки. По-перше, інфраструктура являє собою інструмент державної політики щодо стимулювання створення та розвитку підприємництва, ефективне функціонування якої є запорукою підвищення стратегічної конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів і формування лідерських позицій країни на світовому ринку. По-друге, значний потенціал підприємств, які працюють на внутрішньому ринку необхідно трансформувати в ринковий продукт, що можливо через механізм вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності, який реалізується переважно в організаціях інфраструктури. По-третє, враховуючи, що однією з визначальних характеристик процвітаючого суспільства є прискорений розвиток сфери послуг, інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності завдяки реалізації своїх функцій сприяє збільшенню сервісної складової в загальному обсязі ВВП [12, с.22].

Таким чином, інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності є однією

з ключових підсистем забезпечення діяльності підприємств. Однак процес створення і розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні протікає нерівномірно в силу різних причин. З одного боку, значна диференціація суб'єктів за рівнем соціально-економічного розвитку обумовлює різні стартові можливості, що позначається на результативності діяльності інфраструктури. З іншого боку, брак досвіду, запозичення західних методик, які не завжди ефективні, а також відсутність комплексного підходу до оцінки діяльності інфраструктури є значними перешкодами для розвитку подібних інституцій. Тому визначення методологічних підходів до оцінки ефективності діяльності інфраструктури в розвитку зовнішньоекономічної діяльності несе значний інтерес та практичну цінність.

Не звертаючи уваги на значимість розглянутого питання, єдиних підходів до аналізу продуктивності інфраструктурного забезпечення до нинішнього моменту не розроблено. Найчастіше такі спроби робляться щодо сфери підприємств транспортної галузі, освіти та охорони здоров'я, а також реклами, рідше систем безпеки. Говорячи про ефективність інфраструктурного забезпечення діяльності підприємств, слід розрізняти зовнішню і внутрішню ефективність. При цьому методики оцінки цієї ефективності на макро- і мікрорівні повинні бути сумісні. В методиках повинен відображатися перехід від нижчих рівнів до вищих її рівнях. Однак, фрагментарність цієї тематики виражається у відсутності цілісних наукових опрацювань щодо оцінки ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності. Тому, виходячи з принципів дедукції та системного аналізу, а також положень ресурсного, інституціонального підходів та теорії фірми, ми вважаємо за необхідне систематизувати наявні методики.

Найпоширеніші підходи до оцінки ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності базуються на теоріях міжнародної торгівлі. Згідно класичних концепцій міжнародної торгівлі, вплив інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності виявляється в позитивному впливі зовнішньоекономічної діяльності на економічний розвиток країни, а саме:

прогресивних структурних зрушень, підвищення рівня технічного забезпечення виробництва та промислового потенціалу.

Розрізняють наступні показники ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності: ефективність зовнішньоекономічних операцій; народногосподарський ефект від зовнішньоекономічних операцій; економічна ефективність експорту або імпорту; економічний ефект від експорту або імпорту; бюджетна ефективність експорту або імпорту; бюджетний ефект від експорту або імпорту; показники можливості експорту і потреби в імпорті ресурсів; коефіцієнт технологічності окремого виду продукції; витрати на експорт; валютні доходи від експорту; валютна ефективність експорту; витрати на імпорту продукцію; валютна ефективність імпорту; індекс імпорту; індекс валютної виручки на одиницю продукції; індекс внутрішніх цін на продукцію; індекс структурних зрушень; індекс умов торгівлі [8; 30].

На думку А.Г. Герасименко, розрахунок економічної ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності проводиться шляхом зіставлення досягнутого економічного результату (ефекту) з витратами ресурсів на отримання цього ефекту [39, с.80]. Під результатами розуміють грошове, вартісне оцінювання отриманого прибутку для підприємства: грошові надходження за відправлену продукцію, виконані роботи та послуги, вартість отриманого товару, робіт, послуг та ін. Під витратами в рамках інфраструктури розуміють грошове вартісне оцінювання виробничих ресурсів, які залучилися у господарський обіг: вартість сировини, матеріалів, енергії, трудових ресурсів, послуг сторонніх організацій, обов'язкові відрахування в різноманітні державні фонди та інші витрати, без яких торгова угода не може бути здійснена.

Доповнюють такий підхід до визначення ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності такі автори як та Д.А. Антонюк [3, с.12] та І.М. Бойчик [13, с. 37] На думку авторів, економічні результати ефективної інфраструктури мають кількісний вимір. А тому й економічна ефективність може вимірюватися кількістю, тобто мати критерій ефективності. Критерій – це

головна ознака, що відрізняє його від інших класифікаційних одиниць. Критерій економічної ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності неоднаковий для різних рівнів зовнішньоекономічної діяльності. Кожному рівню оцінювання відповідає свій вид економічних інтересів і свій критерій ефективності.

Так, на макроекономічному (народногосподарському) рівні під економічною ефективністю інфраструктури зовнішньої торгівлі розуміють ступінь економії національної праці, що досягається країною, її участю в міжнародному поділі праці та зовнішньоторговельному обміні. В цьому випадку критерієм економічної ефективності інфраструктури є економія національної праці як додаткове джерело зростання валового внутрішнього продукту та інших економічних і соціальних макропоказників.

Інший підхід до визначення ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності, що, на відміну від інших, акцентує увагу на мезорівні підприємства обґрунтовує С.П.Позняков [133]. На думку автора визначення ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності доцільно тільки на мезорівні. Під економічною ефективністю інфраструктури зовнішньоторговельних операцій розуміють ступінь збільшення доходу від цих операцій. Критерієм економічної ефективності інфраструктури є додатковий прибуток як основна міра ефективності. Визначення ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності визначається ступенем зацікавленості підприємства у виході на світовий ринок і дає змогу обґрунтувати окремі пропозиції щодо закупівлі та продажу певних товарів.

На відміну від вищезазначених, на думку В.П.Федько, результативність інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності повинна базуватись на показниках, що характеризують абсолютну величину економічного ефекту і визначаються як різниця між результатом та витратами, а також порівняльні показники ефективності, які визначаються як відношення результату до витрат щодо варіанта зовнішньоекономічних контрактів [195, с.248]. До цієї групи також

входять показники, що характеризують доцільність участі підприємства в зовнішньоекономічних зв'язках підприємств: показники локальної ефективності, які розраховуються з використанням чинних внутрішніх цін; показники загальноекономічної ефективності, які розраховуються на підставі розрахункових цін. Вищезазначені аспекти оцінки ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств відносяться до підходу, який описує макрорівень та мезорівень і не здатний забезпечити розуміння для окремого підприємства. Загалом систематизація класичних показників оцінки ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств на макрорівні та мезорівні представлено на рис.1.7.

Як свідчить систематизація класичних показників оцінки ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств на макрорівні та мезорівні, інфраструктура займає важливе місце в діяльності підприємства на кожному етапі позиціювання.

Проте, вищезазначені наукові опрацювання не в повній мірі універсальні для визначення ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності на рівні окремого підприємства. Наукові опрацювання, що акцентують увагу впливу інфраструктури на зовнішньоекономічну діяльність підприємств на макрорівні обґрунтовують такі автори як: Г.В. Бобрижна [12, с. 22], О.І. Хорольський [200, с. 25], Ю.І. Пилипенко [129, с. 55], М.М.Глуценко [40, с. 92].

На думку вищезазначених науковців, оцінку ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств доцільно здійснювати на макрорівні.

Для визначення ефективності інфраструктури у забезпеченні зовнішньоекономічної діяльності потрібен ретельний аналіз її стану і проведення аналізу експортних та імпорتنих операцій, що включає: визначення виконання зобов'язань за вартістю, фізичним обсягом та ціною експортованих (імпортованих) товарів; визначення виконання зобов'язань за термінами їх поставок та якістю; установлення факторів і величин їх впливу на економічні показники; з'ясування причин недовиконання зобов'язань за тими чи іншими

позиціями.

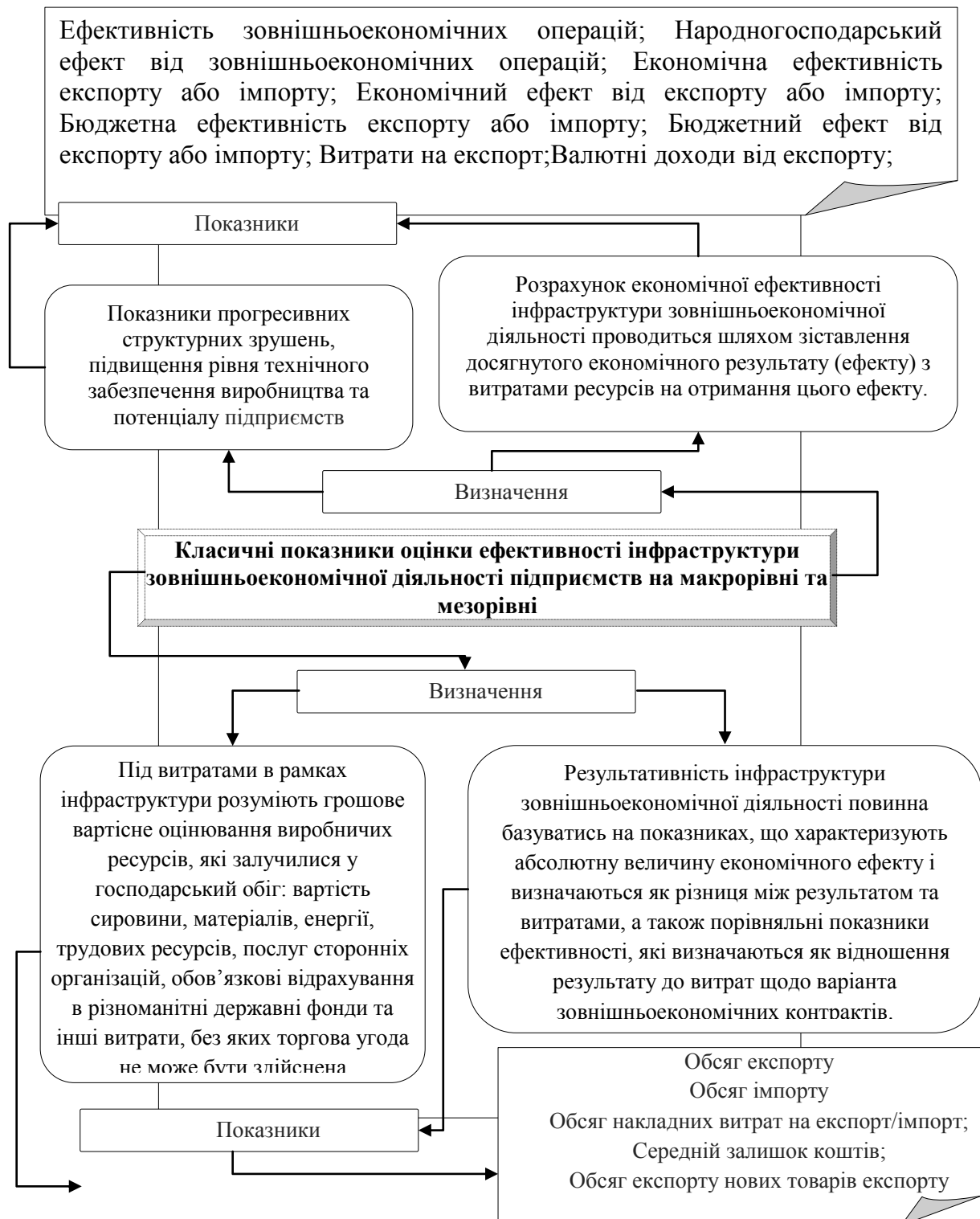

Рисунок 1.7 – Класичні показники до оцінки ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств на макrorівні та мезорівні

[складено автором на основі: 68;174;183]

Процес проведення аналізу має чотири етапи:

- 1) аналіз виконання зобов'язань за товарами та товарними групами;
- 2) аналіз виконання зобов'язань за країнами експорту (імпорту);
- 3) аналіз виконання зобов'язань за країнами ближнього зарубіжжя;
- 4) узагальнення результати аналізу.

У ході аналізу з'ясовується на скільки відрізняються витрати на проведення зовнішньоекономічних операцій у розрізі структури кінцевих цін. Чим більше часу та грошових коштів потрібно для реалізації грошових коштів, тим нижче рівень зовнішньоекономічної інфраструктури. Загалом, деякі з показників, котрі обґрунтовують у своїх дослідженнях вище зазначені автори в контексті інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності представлено на рис.1.8.

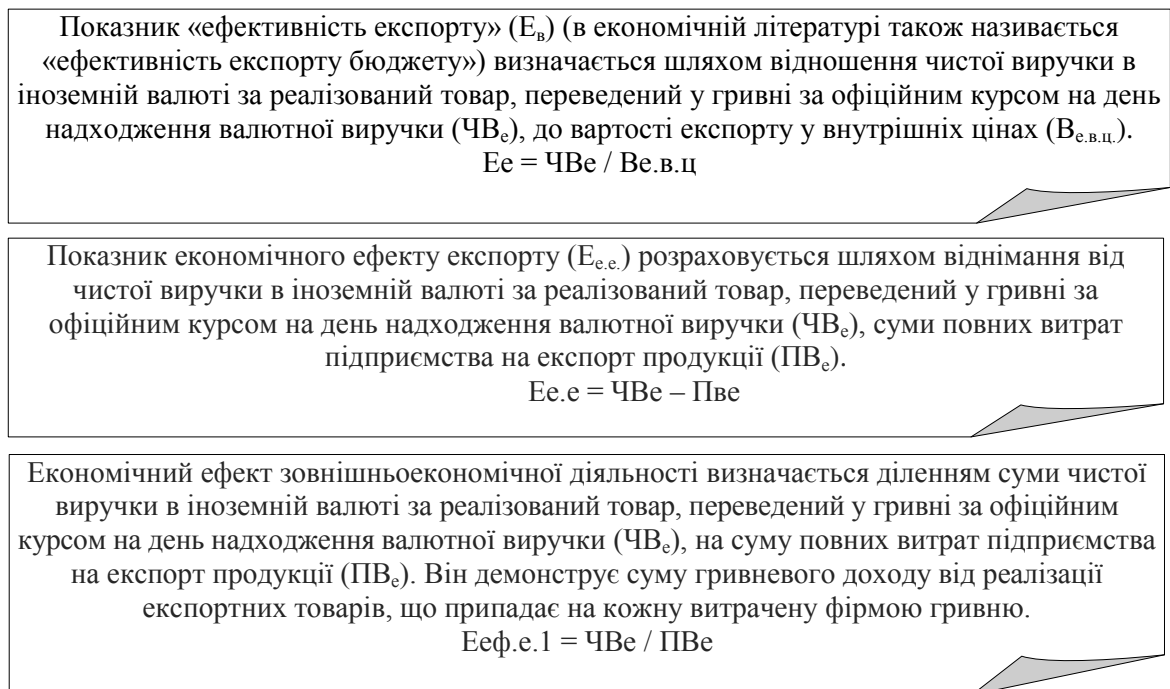

Рисунок 1.8 – Класичні показники до оцінки ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств на макрорівні

[складено автором на основі: 58,62]

Але слід відзначити, що зазначений підхід не може визначити, який саме елемент інфраструктурного забезпечення є неефективним. До того ж, для різних галузей економіки показники будуть відрізнятися своєю релевантністю. Також треба зазначити, що ефективність інфраструктури може бути визначена не тільки на макро- або мезорівні але й на рівні окремого підприємства. Однак, показників, які визначають якість інфраструктури в цілому не існує.

Отже, на нашу думку, інституційний підхід має істотне значення для визначення ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності в цілому. Проте наукові опрацювання, що базуються на цій науковій платформі мають значний рівень диференціації.

Так, наприклад, визначаючи методи оцінки результативності інфраструктурного забезпечення фондового ринку А.М. Желіхівська підкреслює, що підвищення ефективності функціонування ринку цінних паперів в Україні неможливе без чіткого визначення основних напрямів його оцінки. Такими напрямками мають бути: підвищення його прозорості, відкритості та ліквідності, інтегрування до міжнародних ринків цінних паперів. Для цього необхідно запровадити такі форми і методи його регулювання, які значно підвищили б рівень захисту прав та інтересів інвесторів, суспільства і держави. Подолання існуючих проблем фондового ринку України більшість експертів та дослідників пов'язують з необхідністю удосконалення законодавства, яке регулює діяльність цього ринку в цілому та окремих складових його інфраструктури зокрема [56].

На відміну від попереднього підходу, В.П. Третяк обґрунтовує підхід до оцінки інфраструктурного забезпечення на прикладі підприємств залізничного транспорту [189]. Так, на думку автора, для оцінки ефективності інвестиційних проектів розвитку залізничного транспорту в конкретному регіоні необхідно використовувати комплексну оцінку, яка є суперпозицією з двох оцінок – чисто економічної та оцінки ефективності інвестиційного проекту з точки зору створення «соціальної вартості». Автор наголошує, що алгоритм комплексної оцінки ефективності інвестиційного проекту розвитку соціальної

інфраструктури організації залізничному транспорту з урахуванням його впливу на соціально-економічний розвиток регіонів України, дозволяє визначити змінні функції корисності для вартісної оцінки соціального ефекту від реалізації проекту, розрахувати агреговану оцінку ефективності інвестиційного проекту розвитку соціальної інфраструктури в цілому.

Проте, на нашу думку, розроблений алгоритм має ряд дискусійних моментів. Насамперед, це менший суб'єктивізм по відношенню до використання методу експертних оцінок і можливість відносного порівняння соціальної та комерційної складової результату інвестицій, що не можна зробити в рамках простої рейтингової оцінки на основі методів експертних оцінок.

Запропонований алгоритм не відрізняється простотою і вимагає додаткових досліджень, за винятком обробки статистичних даних. Також заслуговує окремої уваги той факт, що запропонований автором алгоритм не дозволяє врахувати різний рівень та якість (транспортна доступність) життя населення в окремих регіонах України. Тому один і той же проект, реалізований в різних регіонах, буде мати різну значимість соціальної складової. Один і той же проект може бути прийнятий для одного регіону і відкинутий для іншого тільки тому, що населення, яке проживає в цьому регіоні має низький рівень доходів.

Слід підкреслити, що інституційного підходу притримуються багато авторів [12; 23; 31; 35], які займаються проблематикою ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Проте класичні та новітні дослідження в цій сфері мають досить фрагментарний характер. На нашу думку, підхід, що вбирає в себе переваги наявних концепцій і має значний методологічний потенціал у вирішенні проблем інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності -це теорія трансакційних витрат.

Початком економічної теорії трансакційних витрат стала опублікована в 1937 році робота Рональда Коуза «Природа фірми», за яку Р. Коуз був нагороджений Нобелівською премією з економіки [83, с.215;164 с.82]. У цій

статті автор, посилаючись на трансакційні витрати, приходять до висновку про необхідність існування підприємств як позаринкової форми проведення трансакцій. Наступними важливими теоретичними публікаціями були роботи Кеннета Ерроу (1969 рік), зокрема про трансакції і трансакційні витрати. І, нарешті, у 1985 році Олівер Вільямс представив наукову статтю, що містить докладний узагальнююче опис теорії трансакційних витрат [78].

В новітній економічній науці завданням теорії трансакційних витрат є пояснення проблем ефективності тих чи інших економічних операцій. На нашу думку, в тому числі і зовнішньоекономічних, здатність різних організаційних форм у результативному плануванні і здійсненні економічних цілей. В основі даної теорії знаходиться припущення, що будь-яка дія в економічному контексті, в першу чергу, пов'язано з витратами. Слід підкреслити, що зазначена теорія суперечить передумовам «ідеального ринку», виділяючи роль організаційних форм. Вона дає пояснення взаємодії (спільних) підприємств та ринку, таким чином допомагаючи при виборі виду співпраці та форми організації. З іншого боку, існують складнощі в уточненні операційних витрат, що може ускладнити можливість конкретних рішень.

Трансакцією називається будь-яка передача чи переотримання права розпорядження майном або послугою у процесі обміну між двома і більше учасниками договору. Рушійною силою подібних процесів в рамках теорії економіки виступає, в першу чергу, ефективність, спрямована на ощадливе використання обмежених ресурсів. Обмеженими в даному випадку можуть бути не тільки виробничі чинники, а й кошти на організацію та проведення обміну. Трансакція вважається ефективною, якщо обрана учасниками форма договору призводить до найменшою сумою виробничих і трансакційних витрат. Так, наприклад, Вільямсон ділить трансакційні витрати на такі категорії: передбачувані (ex-ante) витрати; витрати на збір інформації, переговори, пов'язані з підписанням договору та інші витрати, що виникають до прийняття договору; фактичні (ex-post) витрати: витрати на контроль або досягнення виконання зобов'язань, що виникають після угоди [191, с.548].

Таким чином, вищезазначені положення свідчать, що інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності - це система організацій, яка забезпечує оптимізацію як внутрішніх так і зовнішніх витрат, які пов'язані з пошуком інформації, підписанням договору, дотриманням вимог за контрактом відносно зовнішньоторговельної моделі підприємства, яка представлена на рис.1.9.

Рисунок 1.9 – Структурно-логічна схема конфігурації зовнішньоторговельної моделі підприємства

Наявність ефективної інфраструктури пов'язана з обмеженим ризиком і низькими специфічними інвестиціями, які здійснюється в рамках ринку: умови жорсткої конкуренції та її інтенсивність обмежують можливості опортунізму і його стимуляцію.

Таким чином, чим більше трансакційні витрати на здійснення

зовнішньоекономічної діяльності, тим вище будуть ціни на товари і тим менше буде розвиток підприємств зайнятих у цій сфері. На противагу цьому, чим менші трансакційні витрати, тим більше стимулів займатись зовнішньоекономічною діяльністю виникає у підприємств. В цих умовах саме організації, що належать до інфраструктурної категорії, на нашу думку, і мають ключове значення для розвитку даної сфери.

Аналіз публікацій з даної проблематики дає змогу стверджувати, що в сфері зовнішньоекономічної діяльності слід виділяти такі ознаки як: по-перше, інфраструктурно-ринкові трансакційні витрати до яких відносяться складність пошуку інформації пов'язаної з зовнішньоекономічною діяльністю, укладенням договору, контролем і виконання зобов'язань тощо. Витрати пошуків і накопичення інформації створюються при здійсненні специфічної обмінної трансакції. До цих витрат входять: безпосередні витрати, прийняття рішень пов'язані з витратами часу, оплатою за юридичні консультації, витратами на узгодження рішень між власниками; по-друге, внутрішньо фірмові інфраструктурно-трансакційні витрати, прикладом яких є реалізація угод між фірмою і особами, що в ній зайняті, а витрати, що виникають до підписання договору про наймання працівника відносяться до категорії ринкових трансакційних витрат ринку праці.

Загалом внутрішньо фірмові інфраструктурно-трансакційні витрати поділяють на постійні – для організації й модернізації інфраструктури (управління ресурсами, інвестування в інформаційну технологію, охорони ресурсів, лобіювання тощо) та змінні інфраструктурно-трансакційні витрати функціонування фірми - витрати інформації, витрати ухвалення рішень, витрати нагляду за реалізацією рішень, витрати визначення продуктивності працівників, витрати ведення бізнесу, витрати обробки інформації, витрати, пов'язані з фізичним переміщенням благ і послуг усередині фірми (наприклад, внутрішні транспортні витрати) та публічні інфраструктурно-трансакційні витрати, які можна поділити таким чином: витрати організації, змісту й модернізації формального й неформального публічного порядку даної системи.

До таких витрат належать витрати на створення правового порядку та публічного управління зовнішньоекономічної діяльності.

Обґрунтувавши більшу релевантність теорії трансакційних витрат для визначення ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності, наступним дискусійним питанням є систематизація наявних методів визначення результативності некомерційних організацій, оскільки саме вони є основою для зменшення трансакційних витрат в зовнішньоекономічній діяльності.

В ході дослідження було виявлено декілька груп таких методів. До їх числа можна віднести наступні: статистичні (розрахунок статичних коефіцієнтів), динамічні, методи кореляційно-регресійного аналізу та методи оптимізації. Розрахунок статичних коефіцієнтів передбачає зіставлення фактично наявних показників з цільовими. Причому підсумковий показник може відображати зіставлення планових і фактичних кінцевих результатів діяльності інфраструктурних організацій або результатів та витрат на їх досягнення.

Перший варіант розрахунку вважається прийнятним, оскільки часто неможливо порахувати, які витрати необхідні для досягнення певного результату. Динамічні методи ґрунтуються на визначенні чистих грошових потоків, які здатні генерувати ті чи інші економічні наслідки діяльності інфраструктурних організацій. В цілому динамічні методи аналогічні методам, які використовуються в традиційному інституційному аналізі, за винятком, що при використанні перших виникають складності з грошовою оцінкою нематеріальних результатів діяльності інфраструктурних організацій.

Метод кореляційно-регресійного аналізу передбачає визначення тісноти або виду зв'язку між результатами діяльності інфраструктурних організацій та їх витратами. На основі отриманих регресійних моделей можна прогнозувати показники ефективності діяльності інфраструктурних організацій. Загалом класифікація методологічних підходів до оцінки ефективності діяльності неурядових організацій в розвитку зовнішньоекономічної діяльності в залежності від способу обробки даних та їх зміст представлено на рис.1.10.

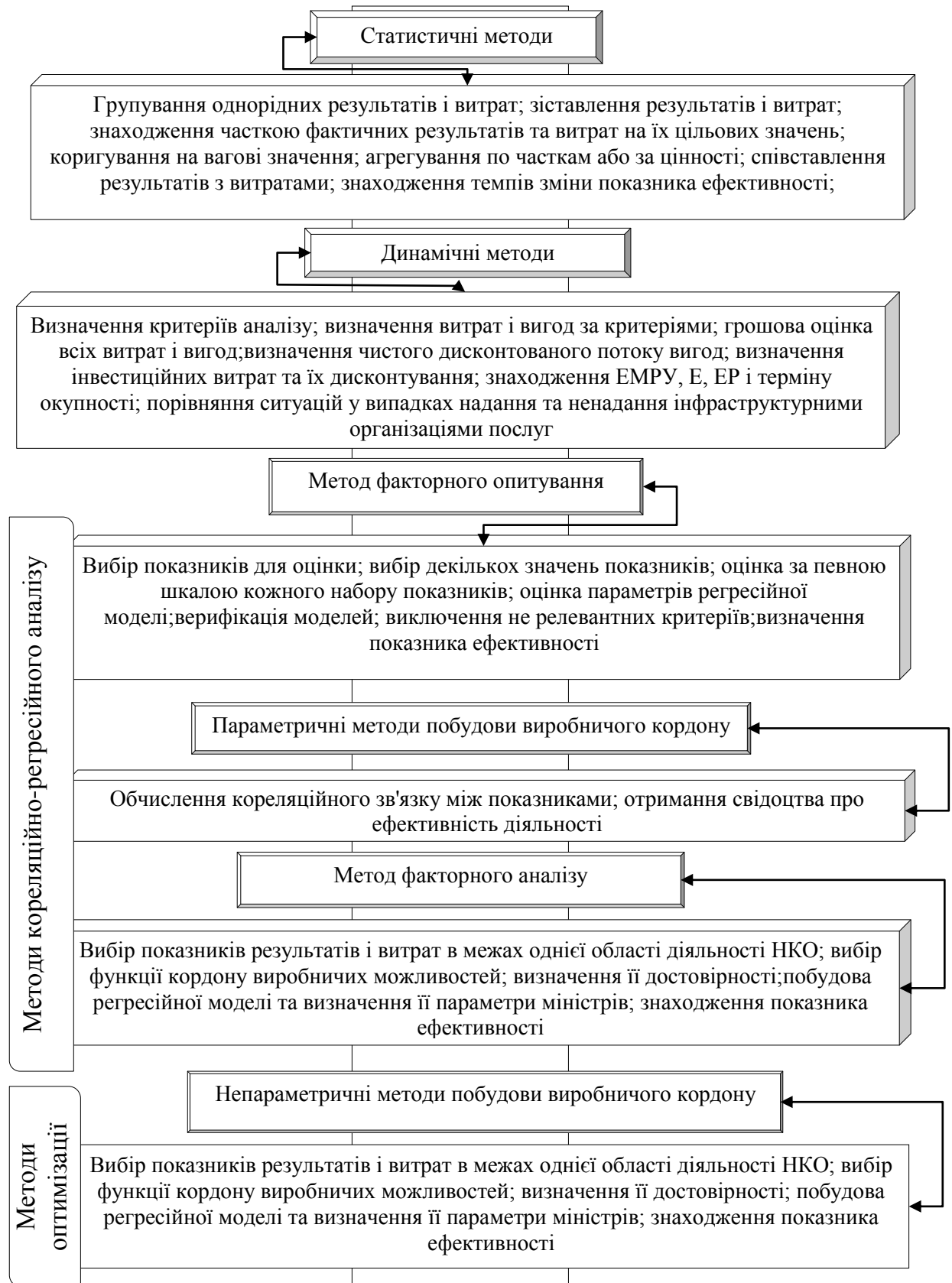

Рисунок 1.10 – Класифікація методологічних підходів до оцінки ефективності діяльності неурядових організацій в розвитку зовнішньоекономічної діяльності [складено автором на основі: 22; 48; 189]

Як свідчить класифікація методологічних підходів до оцінки ефективності діяльності неурядових організацій в розвитку зовнішньоекономічної діяльності в залежності від способу обробки даних, методи кореляційно-регресійного аналізу використовуються або для розрахунку вагових значень показників і визначення значущості критеріїв ефективності, або для апроксимації межі виробничих можливостей. Методи оптимізації, засновані на визначенні межі виробничих можливостей та показника ефективності як міри віддаленості конкретної інфраструктурної організації від неї. Межа виробничих можливостей будується за показниками кращих організацій. Крім того, віддаленість від межі конкретної організації визначається за допомогою побудови цільової функції (наприклад, мінімізації віддаленості від кордону) і запровадження низки обмежень на витрати і результати діяльності організації [7, с. 25].

Слід підкреслити, що кожна з розглянутих груп методів має свої переваги та недоліки. Результати дослідження показують, що жоден з виявлених методів оцінки ефективності діяльності неурядових організацій повністю не вирішує всі проблеми, пов'язані із зовнішньоторговельними аспектами функціонування. Найбільшу кількість проблем можна вирішити за допомогою динамічних методів, в яких є великий недолік: якщо результати і витрати неурядових організацій неможливо виміряти у вартісній формі, то вирішення інших проблем скасовується само собою.

Якщо динамічні методи вимагають від дослідника прояви неабияких творчих здібностей, то методи оптимізації та методи кореляційно-регресійного аналізу втрачають свою аналітичну цінність у разі відсутності у нього розвинених математичних навичок, оскільки багато їх недоліків можна усунути шляхом ускладнення обмежень у моделях.

Розрахунок ефективності діяльності неурядових організацій в розвитку зовнішньоекономічної діяльності найбільш простими методами, наприклад, за допомогою коефіцієнтного підходу, занадто знижує релевантність оцінки, які часто не несуть змістовного навантаження.

Загалом порівняльна характеристика методів оцінки ефективності діяльності неурядових організацій в розвитку зовнішньоекономічної наведена в табл.1.2.

Таблиця 1.2 – Порівняльна характеристика методів оцінки ефективності діяльності неурядових організацій в розвитку зовнішньоекономічної діяльності
[складено автором на основі: 17;18;45]

Методи	Переваги	Недоліки
Статичні	Відносна простота. Відповідність отриманих показників аспектів ефективності	Використання середніх. Складності інтерпретації. Суб'єктивізм. Складність визначення норми і плану
Динамічні	Облік чинника часу. Можливість автоматизації. Відповідність отриманих показників аспектів ефективності	Суб'єктивізм. Складність планування витрат і вигід. Складність визначення ставки дисконтування. Складність визначення горизонту планування
Кореляційно-регресійного аналізу	Облік стохастичності у вибірці. Відсутність необхідності додаткового тестування значущості та адекватності оцінки параметрів моделі. Незалежність оцінок ефективності однієї організації від іншої. Облік можливості випадкових помилок	Отримання середніх оцінок. Необхідність формування досить великої вибірки. Неможливість застосування на мікрорівні. Вплив факторів зовнішнього середовища на вимірювані параметри. Необхідність вибору однорідних об'єктів. Складність прогнозування показників. Відсутність відповідності отриманих показників аспектів ефективності.
Оптимізації	Визначення впливу кожного фактора на ефективність. Вироблення рекомендацій щодо поліпшення діяльності. Включення в оцінку широкого кола факторів. Можливість отримання безлічі ефективних значень. Відсутність необхідності апріорної оцінки форми кривої виробничих можливостей. Можливість введення додаткових обмежень. Відповідність отриманих показників аспектів ефективності	Наявність помилок вимірювання та статистичного шуму. Залежність оцінок від умов і факторів зовнішнього середовища. Розбіжність отриманих вагових значень з цінностями організації. Залежність оцінок від числа організації.

Як свідчить порівняльна характеристика методів оцінки ефективності діяльності неурядових організацій в розвитку зовнішньоекономічної діяльності, що найбільш легко вирішуваними проблемами при оцінці ефективності діяльності організацій є облік безлічі результатів їх діяльності і думок щодо останньої, а також оцінка результатів, що мають різні одиниці виміру, в тому

числі відмінні від одиниць вимірювання витрат. Інші проблеми практично неможливо вирішити шляхом використання розглянутих методів. Якщо за допомогою окремих прийомів даних методів можливо виявити результати діяльності інфраструктурних організацій в різних сферах життєдіяльності людини, а також врахувати їх відстрочений прояв, то проблема переведення цілей діяльності інфраструктурних організацій в досить конкретні критерії та показники фактично залишається без вирішення. Деякі спроби визначення розподілу значущих критеріїв здійснюються при проведенні факторного опитування, а також при здійсненні аналізу динамічними методами. Однак при цьому дана проблема вирішується лише частково.

Втім, розглянуті групи методів є цінними на певних етапах оцінки ефективності діяльності неурядових організацій в розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Тому при доборі критеріїв і показників соціальної ефективності і «боротьбі» за їх об'єктивність можна використовувати методи кореляційно-регресійного аналізу.

На етапі переведення критеріїв спеціальних напрямів ефективності в кількісні показники, безсумнівно, будуть корисними статичні та динамічні методи. На етапі агрегування різнопланових і різнобічних результатів діяльності інфраструктурних організацій і побудови моделей з обмежуючими факторами зовнішнього середовища слід використовувати методи оптимізації, за допомогою яких, до того ж, можливо отримати деякі рекомендації щодо поліпшення функціонування об'єкту аналізу.

В процесі систематизації методологічних підходів до оцінки ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності слід акцентувати увагу на наступних аспектах. По-перше, виявлено, що позитивний вплив інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності на економічну діяльність підприємств залежить від тривалості періоду спостереження. Існують невраховані зовнішні ефекти, що призводять до недооцінки або переоцінки вкладу інфраструктури, коли оцінювання робиться на основі регіональних даних, оскільки вплив поширюється за межі регіонів.

Позитивний ефект інфраструктури реалізується в умовах сприятливої макроекономічної ситуації, яка сприяє ефективному розподілу ресурсів і виключає інфляційні та спекулятивні спотворення. Оскільки інфраструктура сама по собі не створює економічний потенціал, а тільки сприяє зростанню продуктивності праці і приватного капіталу, то дефіцит останніх не дозволяє оцінити ефект інфраструктури. Баланс між факторами виробництва і розподілом інвестицій між виробничим та інфраструктурним капіталом є вимогою оптимізації довгострокового економічного зростання.

По-друге, виявлено, що класичні підходи до оцінки ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності ґрунтуються на показниках макrorівня, мезорівня та макrorівні. Однак класичні показники та методики, які ґрунтуються на зазначених показниках, не забезпечують належний рівень оцінки, оскільки інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності є досить розгалуженою та багатовимірною системою. Основна роль інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності полягає у забезпеченні надійності і якості послуг.

У зв'язку з цим використання в емпіричних оцінках фізичних характеристик інфраструктурного капіталу, без врахування ступеня задоволеності споживачів, яка включає впровадження інновацій, досконалість менеджменту, ефективність експлуатації існуючих потужностей, спотворює реальну оцінку. Залежність від інфраструктури, яка відноситься до суспільних благ, неоднакові в різних секторах економіки. У зв'язку з цим її вплив неоднорідний. Існує оптимальний розмір інфраструктурного капіталу, який максимізує економічне зростання, перевищення цього рівня означає неефективне використання обмежених ресурсів і зниження темпів економічного розвитку.

По-третє, обґрунтовано, що підхід, який вбирає в себе переваги наявних концепцій і має значний методологічний потенціал у вирішенні проблем інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, це теорія трансакційних витрат. На відміну від наявних, обґрунтований автором підхід

акцентує увагу на оцінці ефективності організацій, які забезпечують розвиток та позиціювання підприємств в зовнішньоекономічній сфері.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дисертації поглиблено теоретичні положення про інститут зовнішньоекономічної діяльності, досліджено та узагальнено інституційні концепції сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфер послуг. Систематизовано наукові знання щодо змісту та ролі інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг, визначено методи оцінювання інфраструктурно-інституційної діяльності таких підприємств. Це дозволило обґрунтувати такі висновки:

1. Визначено, що наявні трактування визначають інститут зовнішньоекономічної діяльності як сукупність основоположних соціальних, політичних, юридичних і економічних правил, що визначають рамки поведінки підприємств в зовнішньоекономічній діяльності. Однак не береться до уваги той факт, що самі правила, конкуруючи між собою, можуть знищувати один одного, переважаючи за своїм значенням, тобто можуть мати місце такі випадки, коли неформальні правила будуть дотримуватись більше, оскільки формальні правила не регулюються достатньо ефективно.

2. Запропоновано розуміти інститут зовнішньоекономічної діяльності як сукупність як формальних, так і неформальних інституцій, що, конкуруючи між собою, забезпечують функціонування зовнішньоекономічної діяльності підприємств на основі виникнення координації, прогнозування поведінки та зниження рівня невизначеності середовища, у якому діють підприємства, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. І якщо певна частина інституцій, неважливо формального чи неформального характеру, не забезпечує ефективність зовнішньоекономічної діяльності, то її замінює інша інституція.

3. Обґрунтовано, що найважливішою ознакою інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств як економічної категорії є її значення для створення загальних умов процесу відтворення. Розвиток інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств сприяє зниженню витрат виробництва через зростання продуктивності праці, в першу чергу, на окремих підприємствах, які користуються її послугами, а потім в економіці в цілому.

4. В умовах становлення ринкових відносин виникає необхідність організаційного забезпечення товароруху, взаємного пошуку один одного продавцями і покупцями, налагодження господарських зв'язків між підприємствами, руху ресурсних потоків. Також для забезпечення ефективної зовнішньоекономічної діяльності підприємств необхідне формування ринкової інфраструктури, яка являє собою сукупність господарюючих суб'єктів, діяльність яких спрямована на обслуговування основних процесів у рамках ринкового господарства (товароруху, пошуку продавців та покупців, налагодження господарських зв'язків між підприємствами, руху ресурсних потоків), а також функціонування підприємницьких структур. На відміну від існуючих наукових опрацювань, на нашу думку, найважливішим чинником, що визначає структуру і динаміку зміст та роль інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності виступають трансакційні витрати. Саме відносними відмінностями в рівні і структурі витрат трансакції пояснюється все різноманіття форм інститутів інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності. Високий рівень трансакційних витрат в сучасній системі бізнес процесів, що виходять за національні кордони зумовлюють напрями в організації і функціонуванні як ринкової інфраструктури взагалі так і інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності зокрема. Процеси інтеграції та корпоратизації в цілях економії трансакційних витрат характерні для сучасного етапу розвитку інфраструктури не тільки в рамках економіки України, але і більшості розвинених зарубіжних економік.

5. Виявлено, що позитивний вплив інфраструктури

зовнішньоекономічної діяльності на економічну діяльність підприємств залежить від тривалості періоду спостереження. Існують невраховані зовнішні ефекти, що призводять до недооцінки або переоцінки вкладу інфраструктури, коли оцінювання здійснюється на основі регіональних даних, оскільки вплив поширюється за межі регіонів. Позитивний ефект інфраструктури реалізується в умовах сприятливої макроекономічної ситуації, яка сприяє ефективному розподілу ресурсів і виключає інфляційні та спекулятивні спотворення. Так як інфраструктура сама по собі не створює економічний потенціал, а тільки сприяє зростанню продуктивності праці і приватного капіталу, то дефіцит останніх не дозволяє оцінити ефект інфраструктури. Баланс між факторами виробництва і розподілом інвестицій між виробничим та інфраструктурним капіталом є вимогою оптимізації довгострокового економічного зростання.

6. Обґрунтовано, що класичні підходи до оцінки ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності ґрунтуються на показниках макrorівня, мезорівня та макrorівня. Однак класичні показники та методики, які ґрунтуються на зазначених показниках не забезпечують належний рівень оцінки, оскільки інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності є досить розгалуженою та багатовимірною системою. Основна роль інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності полягає у забезпеченні надійності і якості послуг, у зв'язку з цим використання в емпіричних оцінках фізичних характеристик інфраструктурного капіталу, без врахування ступеня задоволеності споживачів, яка включає впровадження інновацій, досконалість менеджменту, ефективність експлуатації існуючих потужностей, спотворює реальну оцінку. Залежність від інфраструктури, яка відноситься до суспільних благ, неоднакові в різних секторах економіки. У зв'язку з цим її вплив неоднорідний. Існує оптимальний розмір інфраструктурного капіталу, який максимізує економічне зростання, перевищення цього рівня означає неефективне використання обмежених ресурсів і зниження темпів економічного розвитку.

7. Обґрунтовано, що підхід, що вбирає в себе переваги наявних

концепцій і має значний методологічний потенціал у вирішенні проблем інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності це теорія трансакційних витрат. На відміну від наявних, обґрунтований автором підхід акцентує увагу на оцінці ефективності організацій, які забезпечують розвиток та позиціонування підприємств в зовнішньоекономічній сфері.

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора [99; 98].

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРНО-ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ

2.1. Виявлення закономірностей базових тенденцій інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг в Україні

На сучасному етапі сфера послуг є одним з найбільш перспективних видів економічної діяльності як в Україні, так і у світовій економіці. Інтенсивний розвиток сфери послуг знаходить своє відображення у зростанні її частки у валовому внутрішньому продукті країни і в структурі споживання населення. Активний розвиток сфери послуг загострює конкурентну боротьбу на всіх її рівнях, що вимагає від підприємств, зацікавлених у підвищенні ефективності своєї діяльності, забезпечення певної підтримки, формування і розвитку конкурентних переваг з урахуванням сучасних тенденцій в управлінні, технології і організації інфраструктурно-інституційного забезпечення. Інтеграція національної економіки у світовий господарський простір веде до посилення конкуренції, зміни конкурентного середовища, значного збільшення іноземних постачальників послуг, а також інтелектуалізації даного сегмента ринкової економіки. Посилення конкурентної боротьби зумовлює необхідність цілеспрямованої діяльності з управління інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг з урахуванням міжнародного та вітчизняного досвіду та наукових розробок.

Проблема інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг носить комплексний характер. Аналіз теоретичних джерел і практики господарювання показав, що незважаючи на велику кількість робіт, присвячених даній темі, питання інфраструктурно-інституційного забезпечення

підприємств сфери послуг не знайшли достатньо повного висвітлення. Це пов'язано з рядом причин: по-перше, у науковій літературі недостатньо розроблені підходи до управління інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств з урахуванням специфіки підприємств сфери послуг; по-друге, існуючі методики оцінки та планування конкурентоспроможності підприємств даної сфери діяльності носять локальний характер, що в умовах швидкої модифікації послуг не забезпечує стійкості підприємства на ринку навіть у середньостроковій перспективі; по-третє, не досить вивчені базові умови ефективного управління інфраструктурно-інституційним забезпеченням підприємств сфери послуг. Внаслідок цього доцільним є виявлення та систематизація закономірностей механізму функціонування інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг в Україні.

Специфічні особливості підприємств сфери послуг зумовлені особливостями економічного розвитку окремої країни. В Україні проблеми розвитку підприємств сфери послуг характеризуються яскраво вираженою специфікою і визначаються типом кожного окремо взятого регіону, його економіко-географічними параметрами, основними ресурсами, виробничою базою, інфраструктурою, місцем регіону в національній економічній системі та іншими значимими факторами. Цим визначаються і відмінності в рівнях розвитку галузей сфери послуг, на які накладає істотний відбиток саме регіональна складова. Незважаючи на прийняття і реалізацію цільових програм, спрямованих на згладжування відмінностей у рівні розвитку регіонів, як і раніше можна спостерігати прогресивні і депресивні території, управління розвитком яких повинно враховувати їх специфіку. Як свідчить динаміка кількості діючих підприємств сфери послуг в Україні за 2010-2014рр. сфера послуг трансформується в бік наукоємних технологій та послуг, пов'язаних із транзитно-транспортною сферою, до того ж за своїм змістом змінюється дуже повільно (рис. 2.1).

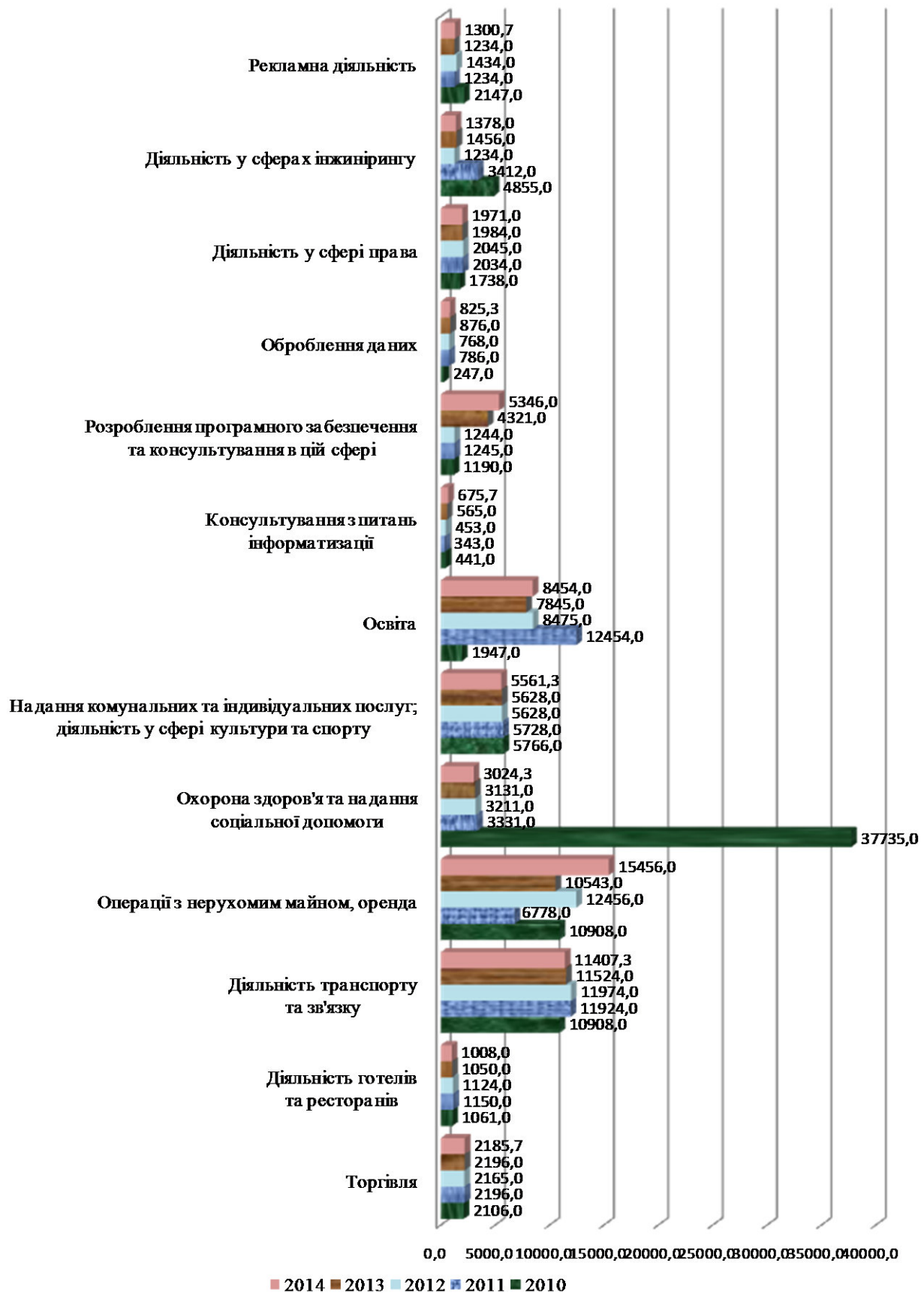

Рисунок 2.1 –Динаміка кількості діючих підприємств сфери послуг в Україні за 2010-2014 рр. одиниць [складено автором на основі: 184]

Слід відмітити, що сфера торгівлі в Україні за період, що аналізується, не розширилася, але й не зменшила своїх обсягів. Діяльність готелів та ресторанів є радянським спадком з відповідною інфраструктурою. Вони не являють собою комерційного інтересу для інвестування. Загалом розширення наявне в сферах консультування з питань інформатизації, розроблення програмного забезпечення та консультування в цій сфері, оброблення даних та діяльності транспорту і зв'язку. В цілому порівняльна характеристика структури підприємств сфери послуг України упродовж 2010-2014 рр. представлена на рис.2. 2.

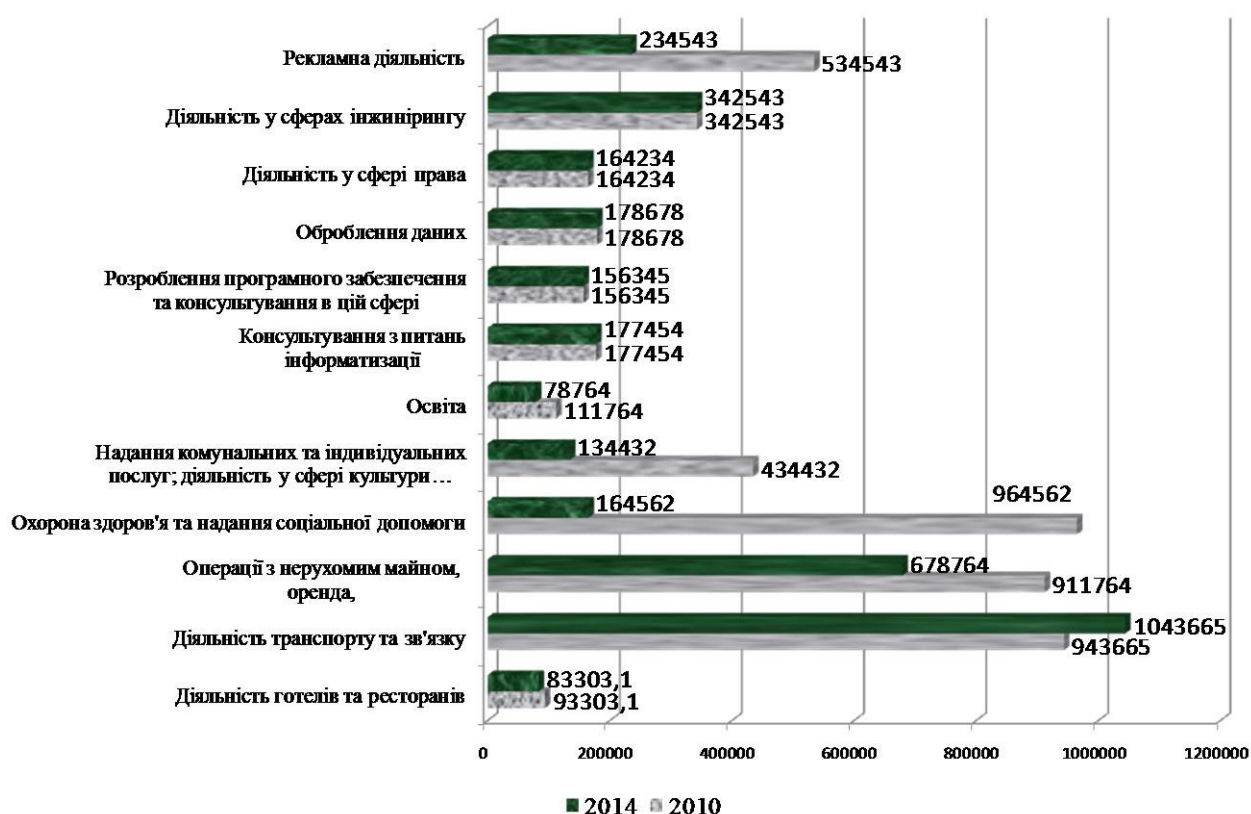

Рисунок 2.2 – Порівняльна характеристика структури підприємств сфери послуг України за 2010р. та 2014р. [складено автором на основі: 184]

Аналізуючи представлені вище результати, слід підкреслити, що за досліджуваний період, найбільшим сектором підприємств сфери послуг є діяльність транспорту та зв'язку. Дослідження наукових узагальнень свідчить,

що коефіцієнт транзитності України є одним з найвищих у світі. Геостратегічне положення між країнами Європи, Азії та Близького Сходу дозволяє їй бути вигідним транзитним мостом для перевезень товарів та пасажирів. Але щоб скористатися з цього ресурсу потрібно мати добре розвинений транспортний комплекс, високий рівень розвитку транспортної мережі, високу якість транспортних послуг, регулярність перевезень, швидкість, збереження товару та провадити відповідну державну політику. Прикладом того, яку вагу можуть мати доходи від транзиту є той факт, що біля $\frac{1}{4}$ ВВП Латвії становлять саме доходи від транзиту. За рахунок системних трансформацій в Україні за рахунок скорочення ринку охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, ринку надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльності у сфері культури та спорту підприємства транспорту і зв'язку посідає перше місце [183;184].

Також слід відмітити, що операції з нерухомим майном та орендою у 2014 році стали відігравати значно більшу роль, порівняно з 2010 роком, за рахунок не такого різкого скорочення. Однак скорочення зумовлене тим, що угод купівлі-продажу в 2014 році було в рази менше, ніж у попередні роки, разом з тим вони відбувалися як на первинному, так і на вторинному ринку. Активності на первинному ринку посприяв, як не парадоксально, Національний банк України: обмеження регулятора на дострокове зняття коштів з депозитів, спочатку доларових, потім гривневих, спровокували масовий відтік коштів з банківського сектора. І приплив помітної їх частини на первинний ринок, навіть незважаючи на те, що всі без винятку забудовники підняли ціни на свої об'єкти – хтось більше, хтось менше.

Привабливість первинного ринку для інвесторів закономірна: угоди укладаються в гривнях, а оплату забудовники приймають і за безготівковим розрахунком. Вторинний ринок у 2014 році існував за рахунок обмінників, нечисленних інвесторів і переселенців з Донбасу. Ті з переселенців, кому вистачало заощаджень, прагнули придбати нерухомість в Києві або найближчому передмісті. А оскільки їм потрібне житло, в яке можна в'їхати відразу, вони обирали вторинний ринок. У 2014 році переселенці також

підтримували і ринок оренди. У зв'язку з цим навесні почалося зниження орендних ставок, а до літа призупинилося. До осені ціни на оренду житла і взагалі стали зростати. Хоча далеко не всі орендодавці бажали здавати житло переселенцям, останні формували попит. У свою чергу, це не дозволяло знижуватися цінам. Наступним аспектом діяльності підприємств сфери послуг в Україні є структура реалізованих послуг за галузями підприємств сфери послуг різним споживачам за 2014р., що представлена на рис.2. 3.

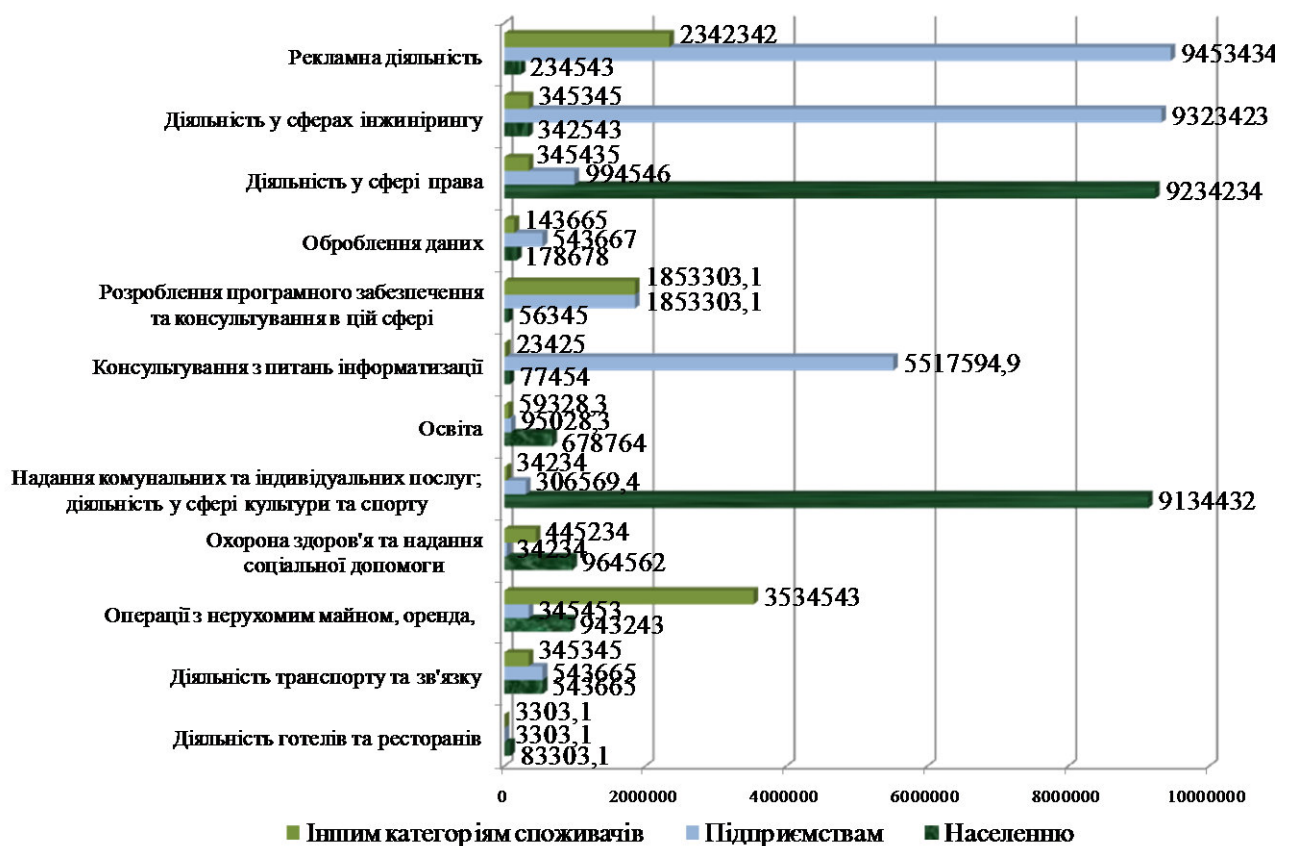

Рисунок 2.3 – Структура реалізованих послуг за галузями підприємств сфери послуг різним споживачам за 2014 р.

[складено автором на основі: 176; 170]

Аналізуючи наявні дані щодо реалізованих послуг за галузями підприємств сфери послуг різним споживачам, слід підкреслити, що найбільш продуктивні, з точки зору об'єму ринку, були саме підприємства сфери

транспортних послуг та підприємств електронної торгівлі. Однак слід відзначити, що на жаль, Україна має один із найнижчих показників інтернет торгівлі серед країн Центральної та Східної Європи. Найбільш активні інтернет-покупці – чехи (53,5 %), словаки (48 %) і словенці (47,8 %). У Росії лише кожен п'ятий купує товари в Інтернеті, в Україні – тільки 8,5 % користувачів (при тому, що 37 % населення є активними користувачами Інтернету й близько 53 % – користувачами платіжних карток) [9;51].

Всебічний підхід є кращим засобом збільшення продажів, особливо з огляду на зростаючі обсяги інтернет-продажів. Близько 75 % європейських торговельних підприємств планують розвивати свій бізнес у світовій мережі. За дослідженнями міжнародної компанії у сфері нерухомості CB Richard Ellis, близько 43% роздрібних підприємств планують значно розширити інтернет-асортимент товарів, а 23% мають намір впровадити інтернет-магазини в нових країнах [4;152]. У цілому інтернет-активність малого та середнього бізнесу в Україні на 30% нижча, ніж у Німеччині, Ірландії та Бразилії. Тільки 35% підприємств малого та середнього бізнесу розвивають свій бізнес в мережі Інтернет: мають власний сайт, сторінку в соціальних мережах, користуються інтернет-версією бізнес-довідників тощо [190].

Державною службою статистики не ведеться загальна статистика щодо кількості інтернет-магазинів, їх товарообігу і, тим більше, поділ на продовольчі та непродовольчі. Аналіз тенденцій розвитку товарної пропозиції та споживчого попиту на національному ринку дозволяє зробити висновок, що розвиток торгівлі в Україні відповідає динаміці макроекономічних показників ринку. Загалом динаміка розвитку підприємств роздрібної торгівлі в Україні представлена на рис. 2.4.

Слід зазначити, що, оскільки 90% інтернет-магазинів України (станом на 20 березня 2014р. їх близько 8 тис.) приймають оплату за товари готівкою, то підрахувати реальний обсяг інтернет-торгівлі досить складно (рис. 2.5.).

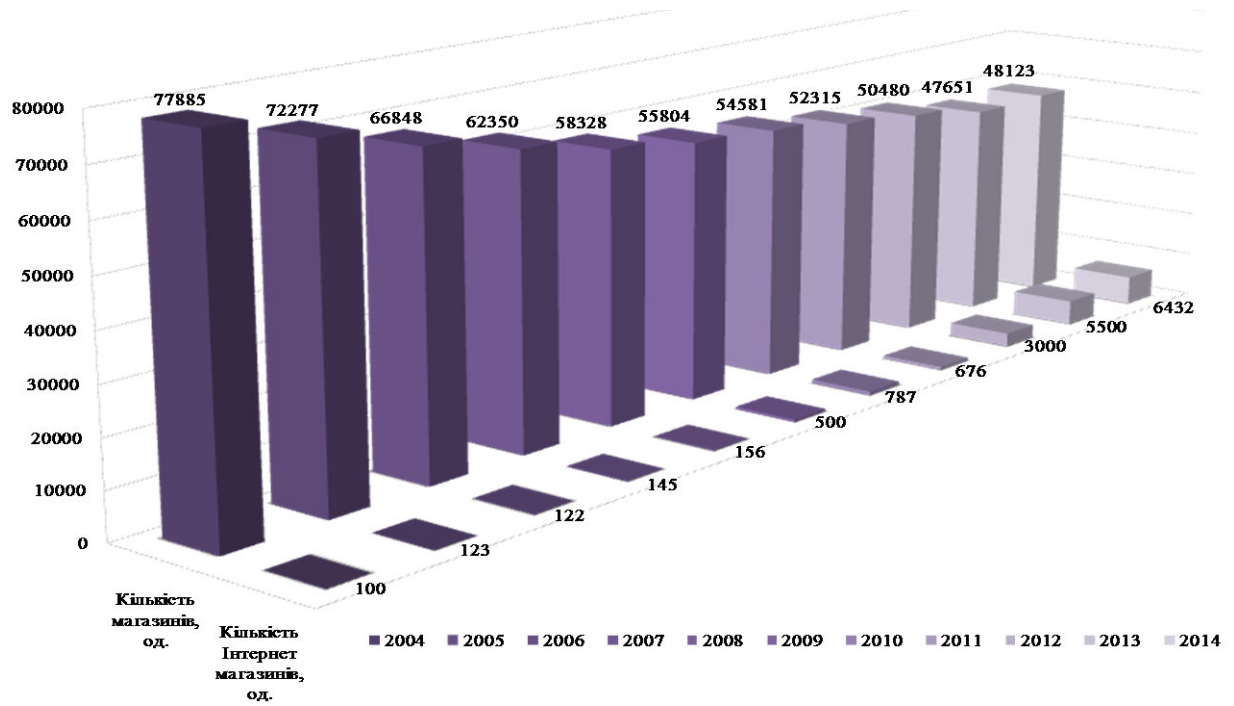

Рисунок 2.4 –Динаміка розвитку підприємств роздрібної торгівлі в Україні
[складено автором на основі:132;135;190]

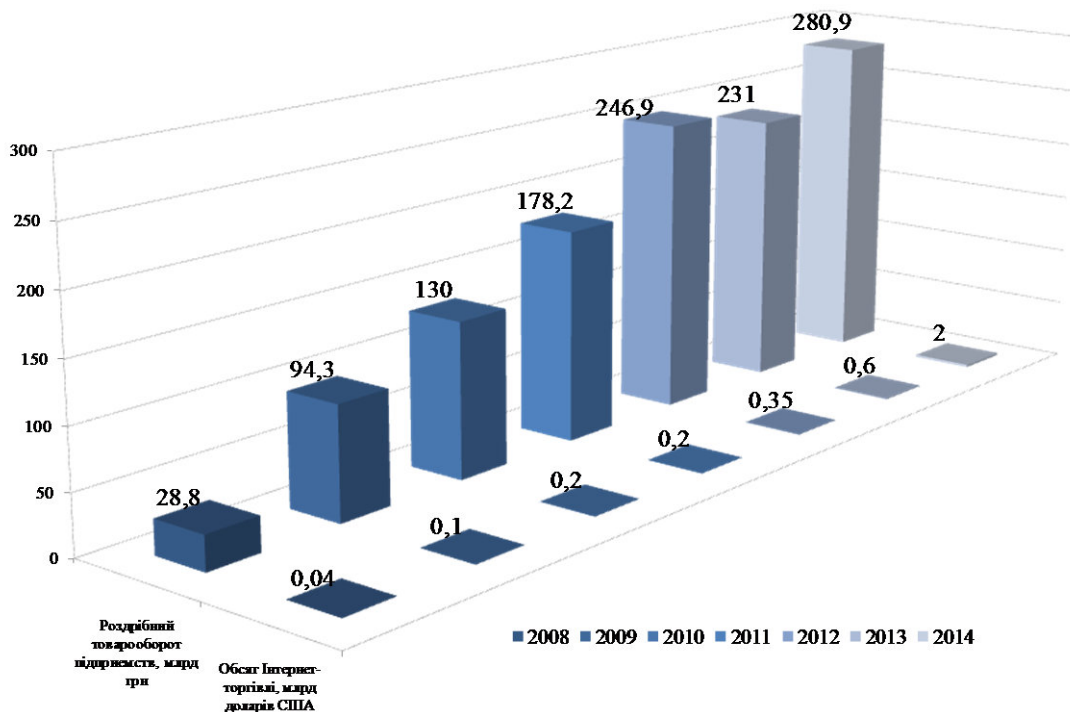

Рисунок 2.5– Динаміка розвитку підприємств роздрібної торгівлі в Україні
[складено автором на основі: 127;119;127]

За прогнозами експертів, до кінця 2017 р. ринок інтернет-торгівлі в Україні може збільшитися до 3-4 млрд. доларів США. Нині на українському ринку інтернет-торгівлі представлені такі бізнес-моделі діяльності підприємств:

- підприємства, для яких торгівля в Інтернеті є професійним бізнесом, мають у своїй структурі підрозділи, що забезпечують високу якість обслуговування клієнтів;
- мережі торговельних підприємств, які мають великий асортимент товарів і за рахунок надання послуг із доставки збільшують обсяги продажів;
- інтернет-магазини, які мають власний сайт, працюють як посередники між споживачем і традиційним роздрібним магазином та, як правило, не мають служби доставки;
- традиційні роздрібні магазини, які мають власний сайт, що виконує функції вітрини і є доповненням до основного бізнесу.

Сьогодні в Україні спостерігається позитивна динаміка зростання впливу мережі Інтернет – у березні 2014 р. українська інтернет-аудиторія від 15 років, що регулярно користується всесвітньою мережею, складала 11,9 млн. осіб – більше третини дорослого населення країни, і увійшла до десятки країн Європи за кількістю Інтернет-користувачів [119;127]. З цього приводу заступник голови правління Інтернетасоціації України О.Тулчинський зазначає, що з показника 33% інтернет-користувачів починається дуже бурхливе зростання Інтернету як комерційного майданчика – засоби просування бізнесу, товарів, рекламного та маркетингового носія, здатного просувати «бренди» [127].

Наступним аспектом діяльності підприємств сфери послуг в Україні є динаміка індексів капітальних інвестицій підприємств сфери послуг за видами економічної діяльності. Інноваційний вектор розвитку вітчизняної економіки визначений у законах України «Про інноваційну діяльність» та «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», Постанові Кабінету Міністрів України від 14 травня 2008 р., №447 «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 рр.».

Інноваційна діяльність є невід'ємним складником виробничо-господарської діяльності підприємства, зорієнтованої на оновлення і вдосконалення його виробничих сил та організаційно-економічних відносин. Разом з цим аналіз та узагальнення статистичних даних щодо інвестицій виявив зменшення індексів капітальних інвестицій підприємств сфери послуг з кожним роком (див. рис. 2.6.).

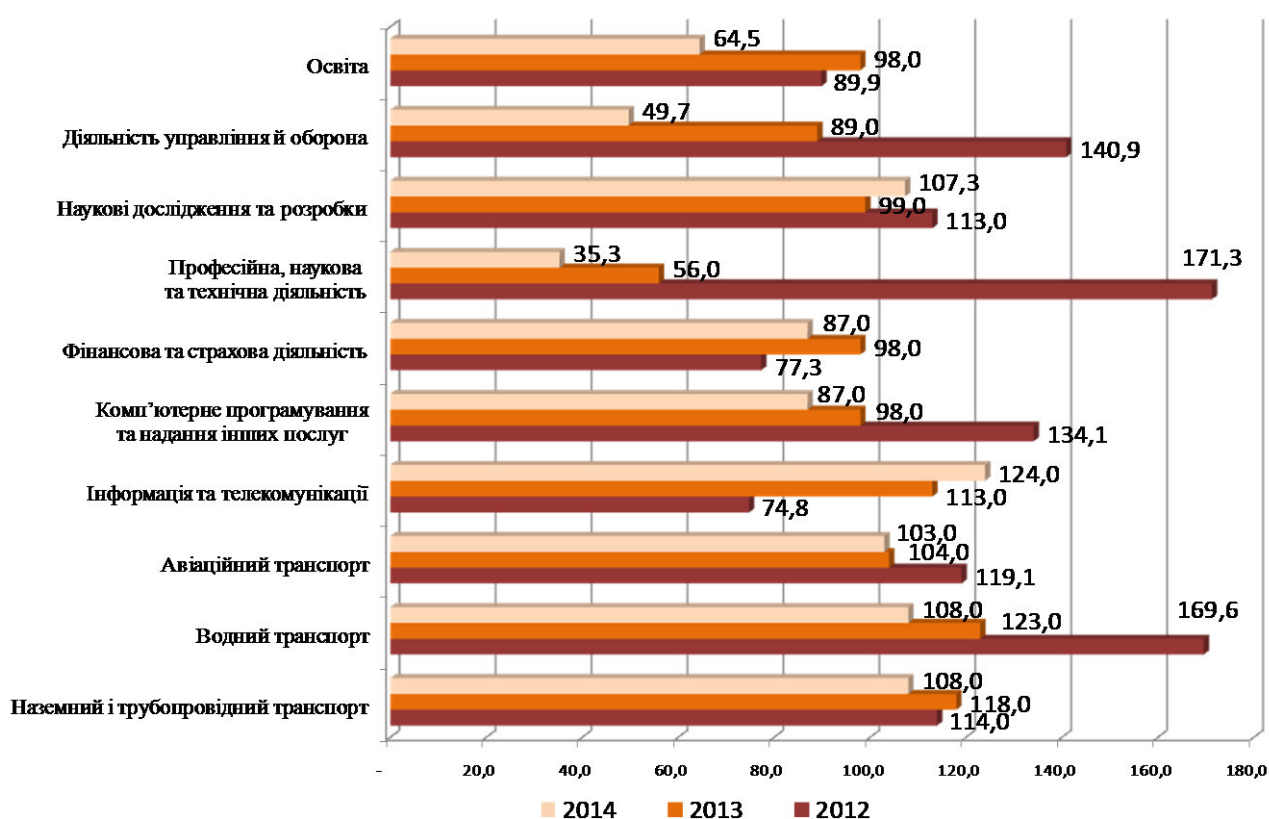

Рисунок 2.6 –Динаміка індексів капітальних інвестицій підприємств сфери послуг за видами економічної діяльності (у % до попереднього року) [складено автором на основі:183;184]

За досліджуваний період динаміка індексів капітальних інвестицій підприємств сфери послуг була низхідною майже за всіма сферами діяльності. Особливої уваги заслуговує професійна наукова та технічна діяльність з найнижчими показниками, що обумовлено відтоком наукових кадрів та поступовими системними зрушеннями у системі вищої освіти. Наступною

сферою, що характеризується стрімким зменшенням є наукові дослідження. Особливістю наукової системи України є одночасне поєднання таких ознак: середній розмір, перебування на пострадянському просторі, слабка інтегрованість у механізми підтримки науково-технічної діяльності з боку Євросоюзу, широкий предметно-тематичний спектр напрямів діяльності. При цьому вона залучає іноземні інвестиції в науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, які у відносному аспекті є екстремальними для її «вагової» категорії, здійснюючи це не одноразово, а протягом більшої частини останнього двадцятиріччя з тенденцією до зростання. Протягом аналізованого періоду залучали інвестиції з позитивною динамікою переважно підприємства транспорту та зв'язку, комп'ютерного програмування, інформації та телекомунікації.

Таким чином, авторський аналіз дає змогу стверджувати, що найбільшими сегментами підприємств сфери послуг є підприємства транспорту та зв'язку, а також підприємства сфери інформаційних технологій. Проте зовнішньоекономічна діяльність цих категорій підприємств значно диференційована. Так, підприємства транспортних послуг на сьогодні мають не достатній потенціал росту. Це твердження зумовлене тим, що в основному Україна в системі міжнародних транспортно-комунікаційних зв'язків об'єктивно виходить за межі власних інтересів у зв'язку з її тяжінням до географічного центру Європи, проте динаміка шляхів сполучення загального користування свідчить про негативний тренд (див. рис. 2.7).

Наступний аспект позиціонування підприємств сфери послуг – обсяги експорту-імпорту послуг за регіонами. Слід підкреслити, що скорочення/зростання експорту та імпорту товарів порівняно з попереднім роком на території України відбувалося нерівномірно.

Статистично найцікавішим є центр країни: 138,7% зростання експорту у Кіровоградській області та 154,4% зростання імпорту у Черкаській. Дані по Луганській області, що показують зростання експорту у 130,1%, потребують уточнення. Загалом обсяги експорту-імпорту послуг за регіонами у 2014 році

представлені в табл. 2.1 [183].

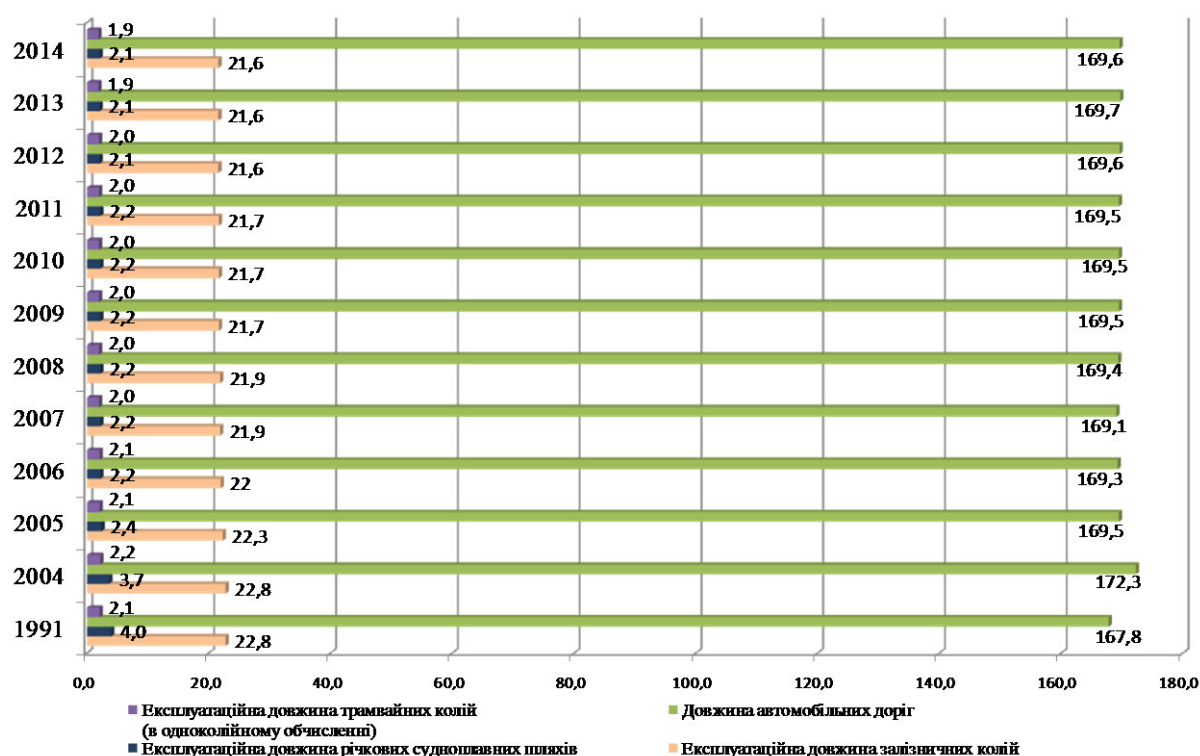

Рисунок 2.7—Динаміка шляхів сполучення загального користування
[складено автором на основі:164,170]

Аналізуючи авторські узагальнення, треба відзначити, що на відміну від сальдо експорту та імпорту товарів, сальдо послуг в Україні – позитивне, у розмірі майже 5,6 млрд. долларів США. Загальне сальдо враховує також не розподілені за регіонами обсяги. Майже по всій території експорт послуг переважає над імпортом. Помітне виключення – Полтавська область, що має велике від’ємне сальдо.

Наступним аспектом позиціювання підприємств сфери послуг є зовнішньоекономічна діяльність. Вигідне транзитне розташування України традиційно забезпечує переважання транспортних послуг у зовнішній торгівлі послугами.

На транспортні послуги України припадає понад 40% експорту послуг. У структурі експорту транспортних послуг провідне місце належить трубопровідному транспорту, питома вага якого в загальному обсязі експорту

транспортних послуг збільшилася з 39,5% у 2011 р. до 42,8% у 2014 р. [177;184].

Таблиця 2.1 – Обсяги експорту-імпорту послуг за регіонами у 2014 році¹

[складено автором на основі :183,184]

Територіальні одиниці	Експорт			Імпорт		
	Кількість підприємств	Вартість, млн.дол. США	Відсотків до загального обсягу	Кількість підприємств	Вартість, млн.дол. США	Відсотків до загального обсягу
Вінницька	80	59,3	0,4	83	33,2	0,4
Волинська	115	57,6	0,4	251	42,4	0,6
Дніпропетровська	297	542,9	3,7	347	504,1	6,6
Донецька	323	639,6	4,3	350	621,2	8,2
Житомирська	75	40,8	0,3	60	15,3	0,2
Закарпатська	206	292,4	2	117	48,4	0,6
Запорізька	181	228,7	1,5	126	103,4	1,4
Івано-Франківська	97	68,5	0,5	100	34,4	0,5
Київська	236	477,8	3,2	252	309,4	4,1
Кіровоградська	25	20,4	0,1	47	48,3	0,6
Луганська	151	157,4	1,1	175	167,4	2,2
Львівська	466	395,7	2,7	352	113,2	1,5
Миколаївська	143	621	4,2	97	78,2	1
Одеська	924	1178,3	7,9	469	268,6	3,5
Полтавська	146	79,3	0,5	218	191,6	2,5
Рівненська	78	65,5	0,4	74	27,9	0,4
Сумська	67	55,4	0,4	73	77,9	1
Тернопільська	47	58,3	0,4	69	12,6	0,2
Харківська	509	345	2,3	299	181,4	2,4
Херсонська	136	41,3	0,3	50	5	0,1
Хмельницька	80	40,3	0,3	108	16,6	0,2
Черкаська	87	26,7	0,2	63	20,5	0,3
Чернівецька	53	17	0,1	24	2,4	0
Чернігівська	71	21,3	0,1	64	30,4	0,4
Київ	2375	4018,9	27,1	1922	3132,7	41,2

Таке зростання відбулося в основному через збільшення надходжень за транспортування газу за рахунок підвищення тарифів. Також слід відзначити, що позитивні зрушення спостерігались у деяких сферах високотехнологічних послуг. Так, за 2011–2014 рр. значною мірою зріс експорт комп'ютерних послуг (з 158,0 млн дол. США в 2011 р. до 358,1 млн дол. США в 2014 р.), різних ділових, професійних та технічних послуг (з 1167,1 млн дол. США до 1509,2

¹З 1 кварталу 2013 року запроваджена нова методологія, система обліку в статистиці зовнішньої торгівлі послугами України та Класифікація зовнішньоекономічних послуг, що відповідають рекомендаціям Керівництва зі статистики міжнародної торгівлі послугами (Статвідділ ООН, 2010) та Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції, шостого видання (МВФ, 2009).

млн дол. США відповідно) і послуг з ремонту (з 326,5 млн дол. США до 426,9 млн дол. США відповідно). Водночас суттєве скорочення експорту відбулося в галузях страхових послуг (з 86,2 млн дол. США до 70,5 млн дол. США), послуг приватним особам та в галузі культури й відпочинку (з 69,9 млн дол. США до 27,6 млн дол. США), державних послуг (з 3,6 млн дол. США до 2,2 млн дол. США) [184].

У цілому інформаційно-комунікаційні, наукоємні, фінансові, ділові та інші високотехнологічні види послуг скоротилися за період, що аналізується, більше ніж на 134 млн дол. США (або на 4,3%), що зумовило зниження їх сукупної питомої ваги в структурі експорту послуг. Видова структура імпорту послуг, порівняно зі структурою їхнього експорту, значно більш диверсифікована.

Слід зауважити, що попри значну роль транспортного сектору в зовнішньоекономічній діяльності підприємств сфери послуг, водночас скоротилися обсяги експорту транспортних послуг на 386 млн. дол. США (за рахунок зниження експорту послуг повітряного транспорту, морського, залізничного транспорту, інших допоміжних і додаткових транспортних послуг), послуг з ремонту та технічного обслуговування, які не віднесені до інших категорій послуг, – на 245,9 млн. дол. США, послуг зі страхування – на 28,2 млн. дол.США, послуг приватним особам, культурних і рекреаційних послуг – на 26 млн. дол.США і послуг, пов'язаних з подорожами – на 17,6 млн. дол. США. Частка експорту послуг до країн Європейського Союзу у 2014 році щодо 2012 р.збільшилася і склала 29% від загального обсягу експорту, країнам СНД – зменшилася і становила 41,3%.

Обсяг експорту послуг країн ЄС збільшився на 356,7 млн. дол. США, зокрема зросли обсяги послуг з переробки матеріальних ресурсів на 256,3 млн. дол. США, у сфері телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних послуг – на 109,1 млн. дол. США, послуг, пов'язаних з фінансовою діяльністю, – на 57,6 млн. дол. США, ділових послуг – на 53,1 млн. дол.США. При цьому зменшився обсяг транспортних послуг на 108,3 млн. дол.США, послуг, пов'язаних з

подорожами – на 27,9 млн. дол.США, послуг зі страхування – на 43,5 млн. дол.США, за рахунок скорочення обсягів ділових послуг на 45,7 млн. дол.США та транспортних послуг – на 28,8 млн. дол.США [184].

Одночасно збільшився обсяг наданих послуг у сфері телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних послуг – на 48 млн. дол.США, послуг, пов'язаних з 16,8 млн. дол. США. Обсяг експорту послуг країн СНД зменшився на подорожами – на 19,9 млн. дол.США. Найбільше зростання обсягів наданих послуг серед партнерів-країн припав на такі країни: Швейцарія – на 400,2 млн. дол.США (на 72,4%) та Німеччина – на 213 млн. дол.США (на 45,9%) [183].

Таким чином, авторський аналіз дозволяє стверджувати, що на сьогодні підприємства сфери послуг в Україні розвиваються нерівномірно за своїми підгалузями. Так, більше половини підприємств ринку сфери послуг в Україні відіграють підприємства сфери транспорту і зв'язку, а також підприємства інформаційної сфери.

Підводячи підсумки щодо зовнішньоекономічної діяльності сфери послуг, слід підкреслити, що лідерами залишаються зазначені вище підприємства. Аутсайдерами, як не парадоксально, залишаються готельний та ресторанний бізнес, який попри незначні позитивні зміни залишаються досить слабо розвиненими як у організаційно-фінансовому вимірі, так і в плані якості послуг.

Окремо треба відмітити підприємства сфери освіти, які за досліджуваний період втрачали як дохід, так і кількість абітурієнтів. Фінансові послуги до періоду Майдану поступово збільшувалися, проте у другій половині 2014 року стали знижуватися безпрецедентними темпами. Так, за даними Національного банку України, станом на 1 січня 2015 року в Україні налічувалося 163 банки, що на 17 одиниць менше, ніж роком раніше (180 банків станом на 01.01.2014 р.) [182].

Загалом вся система інфраструктурно-інституційного забезпечення зсувалась, про що свідчить дані табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Динаміка ефективності інституційного середовища економіки України в рейтингу Світового банку*

№ з/п	Показники	Рейтинг України (місце/значення показника)			Абсолютне відхилення	
		2012	2013	2014	2013/ 2012; +;-	2014/ 2013; +;-
1.	Легкість ведення бізнесу (загальний рейтинг):	145	152	137	7	-15
1.1	Кількість процедур	10	9	7	-1	-2
1.2	Тривалість, днів	27	24	22	-3	-2
1.3	Вартість (% доходу на од. населення)	6,1	4,4	1,5	-1,7	-2,9
1.4	Мінімальний сплачений капітал, (% доходу на од. населення)	2,2	1,8	0	-0,4	-1,8
2.	Отримання дозволу на будівництво:	179	180	183	1	3
2.1	Кількість процедур	22	21	20	-1	-1
2.2	Тривалість, днів	374	375	375	1	-
2.3	Вартість, (% доходу на од. населення)	1737,6	1462,3	1272,6	-275,3	-189,7
3.	Міжнародна торгівля:	139	140	145	1	5
3.1	Документи на експорт	6	6	6	-	-
3.2	Час експорту (днів)	31	30	30	-1	-
3.3	Вартість експорту (дол. США / контейнер)	1560	1865	1865	305	-
4.	Забезпечення виконання контрактів:	43	44	42	1	-2
4.1	Кількість процедур	30	30	30	-	-
4.2	Час (днів)	345	343	343	-2	-
4.3	Судові витрати (% від вартості позову)	41,5	41,5	41,5	-	-
5.	Процедури неплатоспроможності (закриття бізнесу):	150	156	157	6	1
5.1	Час (років)	2,9	2,9	2,9	-	-
5.2	Вартість (% майна)	42	42	42	-	-
5.3	% покриття боргів кредиторів	7,9	8,9	8,7	1	-0,2

*за даними звітів «Ведення бізнесу» (2012 – 2014 рр.).

Систематизуючи аналітичні узагальнення слід підкреслити, що за оцінками як внутрішніх, так і зовнішніх (іноземних) економічних суб'єктів,

ефективності стан інституційного середовища Україні залишається несприятливим. Численні вітчизняні та зарубіжні дослідження серед основних причин, що обумовлюють несприятливий інвестиційний клімат в Україні та стримують економічний розвиток, традиційно відзначають нестабільність українського законодавства, зарегульованість більшості ринків, нерозвиненість ринкової інфраструктури, зокрема фондового ринку, значний податковий тиск, бюрократизм і корупцію в місцевих і центральних органах влади [221;222].

Так, наприклад, значною перешкодою інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств є захист інтересів міноритарних акціонерів.

Характеристика деяких країн світу за показником інтересів міноритарних акціонерів на основі методики Всесвітнього економічного форуму зображено на (рис. 2.9).

Аналізуючи характеристики деяких країн світу за показником інтересів міноритарних акціонерів на основі методики Всесвітнього економічного форуму, слід відмітити, що лідерами в цій сфері є такі країни, як Пакистан, Швеція, Канада та Британія. Причинами таких високих показників є досить ефективне корпоративне право.

Оскільки міноритарій не бере участі в корпоративному управлінні, йому складно безпосередньо протидіяти акціонерам, які володіють контрольним пакетом акцій, якщо ті вирішать будь-яким чином зменшити цінність акцій міноритарія (наприклад, шляхом виведення активів в іншу компанію, в якій у міноритарія немає частки, або додатковою емісією акцій). Тому законодавства більшості країн передбачають спеціальні права для міноритаріїв.

Проте в Україні відсутні заходи для захисту міноритаріїв, що функціонують у країнах лідерах за цим показником. Зокрема: схвалення крупної операції з майном, вартість якого становить більше 50 відсотків балансової вартості активів товариства; зменшення статутного капіталу товариства за рахунок зменшення номінальної вартості акцій; кумулятивне голосування під час виборів членів ради директорів, дає можливість акціонеру,

що володіє, наприклад, 15% акцій, вибрати 15% членів ради директорів у разі придбання більше 30% (а потім 50%, 75% і 95%) акцій, набувач зобов'язаний запропонувати іншим акціонерам викупити їх акції за ціною не нижче розрахункової. До того ж, акціонер, що володіє не менше 1% акцій, може подати позов від імені суспільства до керівництва товариства, яке заподіяло своїми діями або бездіяльністю збитки громаді [222].

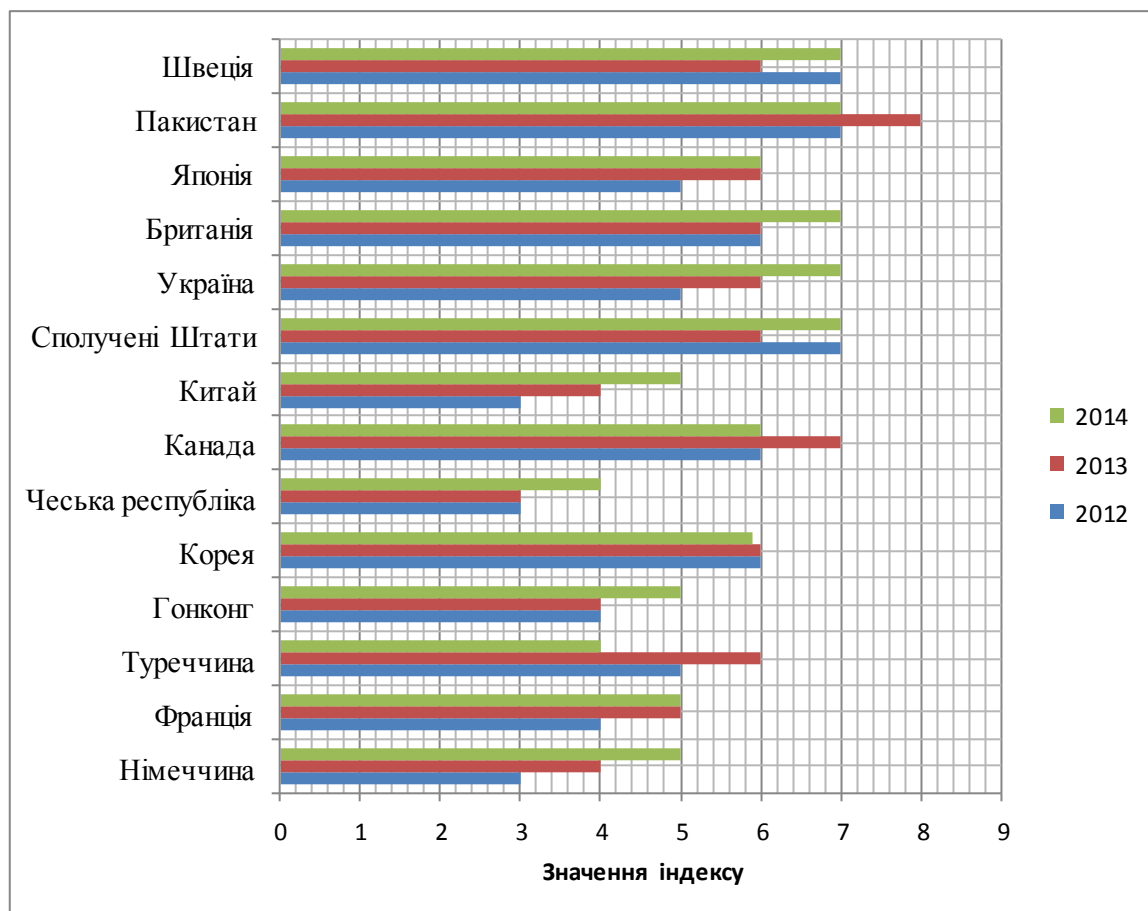

Рисунок 2.8. – Характеристика деяких країн світу за показником інтересів міноритарних акціонерів на основі методики всесвітнього економічного форуму [складено автором на основі: 31;222]

Наступним аспектом, що впливає на інфраструктурно-інституційне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств є такі показники, як незаконні виплати та хабарі.

Аналізуючи деякі країни світу відносно показників ефективності правової

системи врегулювання суперечок на основі методики всесвітнього економічного форуму, слід відмітити, що лідерами в цій сфері є такі країни як, Швеція, США та Британія. Причинами таких високих показників є високий ступінь участі в міжнародних правових організаціях. Що ж стосується України, то вона тільки починає шлях до такої інтеграції.

Таким чином, використання міжнародних рейтингів та їх аналіз формує орієнтири для проведення реформ та підвищує якість державного регулювання інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

У сучасних умовах, незважаючи на відмічене у 2014 році покращання в деяких сферах економіки, позиція України у міжнародних рейтингах залишається досить низькою. Це свідчить про те, що умови підприємницької діяльності не сприяють її розвитку, ведення бізнесу супроводжується значними витратами часу та ресурсів. Необхідно значні зусилля спрямувати на: удосконалення та спрощення процедур, пов'язаних зі створенням та розширенням виробничої бази; продовження реформи у податковій сфері; забезпечення захисту прав інвесторів; удосконалення процедур, пов'язаних з банкрутством та закриттям бізнесу.

Розвинений приватний сектор та нові підприємства, які виходять на ринок, створюють робочі місця і розробляють програми сталого розвитку, звичайно сприяють процвітанню суспільства. Уряди вводять нормативні правила, спрямовані на встановлення та уточнення прав власності, зниження витрат на врегулювання спорів та підвищення передбачуваності економічної взаємодії. Без ефективних правил, виконання яких забезпечується на рівній основі, підприємцям складніше створювати і розвивати підприємства, і як наслідок, витрачають кошти на практики сталого розвитку.

Аналіз серії доповідей Групи Світового банку «Ведення бізнесу 2014» виявив практики спрощення ведення бізнесу, які не запроваджені в національній економіці, але є рушійною силою для реалізації принципів сталого розвитку корпорацій багатьох країн світу. Систематизація передових

практик для спрощення ведення бізнесу, які не реалізовано в Україні наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3–Систематизація передових практик для спрощення ведення бізнесу в рамках інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств, які не реалізовані в Україні
[склаено автором на основі: 222; 213; 214]

Індикатор	Практика	Кількість країн	Приклади
Спрощення процедур створення підприємства	Оформлення документів он-лайн	109	Азербайджан; Македонія; Коста-Ріка; Нова Зеландія; Перу; Гонг-Конг; Сінгапур; Чилі;
	Відсутність вимог до мінімальної кількості капіталу до реєстрації підприємства	99	Велика Британія; Греція; Кабо-Верде; Казахстану; Кенія; Косово; Литва; Марокко; Мексика; Монголія; Нідерланди; Сербія
Спрощення оподаткування	Впровадження системи «єдиного вікна»	96	Об'єднані Арабські Емірати; Бенін; Буркіна-Фасо; Бурундійський; України; В'єтнаму; Гватемала; Грузія; Косово; Кот-Д'івуар; Перу; Республіка Корея
	Впровадження системи подачі податкової документи в електронному вигляді і електронних платежів	76	Австралія; Індія; Колумбія; Литва; Маврикій; Мальта; Туніс
	Запровадження податку для кожної податкової бази	55	Велика Британія; Намібія; Парагвай

Систематизація передових практик для спрощення ведення бізнесу в рамках інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств, які не реалізовано в Україні, дає змогу стверджувати, що причинами такої ситуації є те, що політична влада на сьогодні є засобом збагачення, а не управління.

Отже, в процесі виявлення закономірностей механізму функціонування інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг в Україні обґрунтовано такі висновки:

1) сьогодні підприємства сфери послуг в Україні представлені досить

фрагментарно, що виражається у тому, що половина реалізованих послуг в Україні – це операції з нерухомим майном, транспортні послуги та послуги в сфері інформаційних технологій. Значна кількість підприємств України сфери послуг не мала належної інвестиційної підтримки, оскільки зовнішні фактори макросередовища постійно демонстрували волонтильну динаміку;

2) зовнішньоекономічна діяльність підприємств сфери послуг також викликає занепокоєння, оскільки структура експорту та імпорту послуг в Україні є досить недостатньо збалансованою. Ті категорії послуг, які національна економіка потенційно здатна забезпечувати самостійно, імпортуються.

Так, наприклад, будівництва та наукові розробки стали лідерами з імпорту. Щодо експорту, то регіональна структура також досить асиметрична. Області з містами-мільонерами лідирують за всіма статтями експорту послуг. Окремо слід виділити той факт, що основними статтями експорту послуг є сфера транспорту та зв'язку, а також підприємства сфери інформаційних технологій. Саме ці дві категорії підприємств, на відміну від інших категорій підприємств сфери послуг, продемонстрували як стійкість в період новітньої економічної нестабільності так і значний потенціал у зовнішньоекономічній діяльності;

3) авторський аналіз інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг свідчить про значні системні труднощі у трансформації існуючої національної концепції сприяння веденню бізнесу та його зовнішньоекономічній складовій. Було виявлено, що динаміка показників інфраструктурно-інституційного забезпечення за останні роки якщо не погіршувалася, то залишалася незмінною.

Так, наприклад, кількість транспортних шляхів в Україні за період, що аналізується, не збільшувалась, що говорить про недостатні дії держави та бізнесу в активізації інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг.

У процесі аналізу виявлено, що деякі категорії підприємств, де інфраструктурно-інституційне забезпечення акцентується більше на

недержавних організаціях, порівняно з іншими категоріями підприємств, мають динаміку росту.

2.2. Кластеризація інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг в Україні

Новітні економічні негаразди в національній економіці підтверджують необхідність ефективного інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг. Від того, наскільки правильними та адекватними будуть дії інституцій, покликаних забезпечувати розвиток зовнішньоекономічної діяльності, залежить майбутній розвиток України. У свою чергу, необхідно враховувати те, що на світовій економічній арені існують загальноприйняті принципи і методи управління інфраструктурно-інституційним забезпеченням, які з підвищенням вимог до функціонування підприємств на зовнішньоторговельних ринках в умовах зміни кон'юнктури постійно модифікуються. Сьогодні підприємству необхідно керуватися, насамперед, факторами, які впливають на формування та реалізацію системи управління, оскільки це дозволить йому повною мірою реалізовувати свій потенціал для досягнення позитивних результатів. По-перше, в забезпеченні споживача якісним продуктом, по-друге, у здійсненні успішної конкурентної боротьби на міжнародному ринку. Вдосконалення механізму управління зовнішньоекономічної діяльністю в умовах глобалізації та дії світової геополітичної кризи в Україні вимагає перегляду багатьох економічних категорій, наповнюючи їх новим змістом. Без упровадження даних економічних категорій неможливо досягти ефективного функціонування будь-якого господарюючого суб'єкта. Тому для визначення кластерів підприємств сфери послуг за відносної схожості інституцій, які є основою їх інфраструктурно-інституційного забезпечення, необхідно виявити основні організації, які контролюють і забезпечують діяльність останніх.

Слід відмітити, що підприємства транспортної сфери мають високий

рівень інституційної завантаженості, що, на нашу думку, є досить дискусійним питанням з позицій розвитку.

Для розробки подальших рекомендацій щодо удосконалення інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг доцільно виявити організації, які становлять їх інституційний коридор:

- організації, які структурують діяльність аналізованих підприємств на законодавчому рівні, тобто державні інституції, які регламентують яким чином організовується підприємницька діяльність та зовнішньоекономічна зокрема;
- організації фінансового сектору.

Слід відзначити, що підприємницька діяльність як в цілому, так і зовнішньоекономічна діяльність в обох аналізованих галузях підприємств сфери послуг має досить велике значення, оскільки забезпечує рух коштів. Національний банк України є основним фінансовим інститутом у сфері грошового ринку. Саме він здійснює емісію грошей, які є інструментом фінансових відносин і регулює грошовий обіг у країні. Завдання Національного банку України в діяльності підприємств сфери послуг – організація ефективного функціонування кредитної системи.

Для підприємств сфери послуг важливим елементом фінансової інфраструктури є комерційні банки, які зараз є провідними фінансовими інститутами і виконують такі основні функції : акумуляція тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб, проведення безготівкових розрахунків; касове обслуговування готівкового обігу; кредитування; агентські та інші послуги клієнтам банку.

Також слід виділити небанківські кредитні установи, які також функціонують на кредитному ринку, але, на відміну від комерційних банків, можуть здійснювати обмежене коло операцій. Основним їх видом є кредитні спілки, які формують свої ресурси на основі пайових та інших внесків членів цих спілок, а також здійснюють мобілізацію коштів на депозитні вклади. Основний напрямок їх діяльності – кредитування. Також важливу роль в організації зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг

відіграють лізингові та факторингові організації. Вони спеціалізуються на наданні окремих видів фінансових послуг.

Так, наприклад, факторингові компанії функціонують в борговій сфері і займаються операціями купівлі боргів окремих суб'єктів за відповідну плату, оскільки лізингові та факторингові операції можуть розглядатися як своєрідні форми кредитування та їх можуть надавати й універсальні фінансові інститути – комерційні банки [209].

Ще одним аспектом фінансової інфраструктури підприємств сфери послуг є страхові компанії, що формують колективні страхові фонди на основі солідарної відповідальності, приймаючи на себе відповідні ризики. Вони укладають договори страхування з юридичними особами, приймають страхові внески (премії) і виплачують страхове відшкодування Крім того, вони є одними з провідних суб'єктів об'єктів ринку, інвестуючи тимчасово вільні кошти і страхові резерви, а також надаючи кредити своїм клієнтам (в межах передбачених законодавством).

Існують й інші інституції фінансової інфраструктури діяльності підприємств сфери послуг: підприємства управління активами, депозитарії, аутсортингові підприємства тощо.

Таким чином слід відзначити, що як підприємства сфери транспортних послуг, так і підприємства сфери інформаційних послуг значно залежать від стану фінансової інфраструктури, оскільки нематеріальні активи займають значну частину їх капіталізації. Загалом окремі класи ринків фінансової інфраструктури підприємств сфери послуг представлені в табл. 2.4.

Ринкова інфраструктура також становить інституційний коридор для підприємств сфери послуг. Під ринковою інфраструктурою розуміється система установ і організацій (консультаційних та інформаційно-маркетингових фірм тощо), які забезпечують вільний рух послуг на ринку.

Таблиця 2.4– Класи ринків фінансової інфраструктури підприємств сфери послуг [складено автором на основі:111;116]

Класифікаційна ознака	Класи фінансових ринків
Організаційна структура	Біржові (організовані) Позабіржові (неорганізовані)
Територіальне охоплення	Національні (внутрішні) Міжнародні (зовнішні)
Тривалість надання ресурсів	Короткострокові (до 1 року) Довгострокові (більше 1 року)
Тип активу	Грошові Валютні Фондові Товарні
Момент створення активу	Первинні Вторинні
Термін отримання активу	Спотові Строкові
Характер активу Ринки базових активів	Ринки базових активів Ринки деривативів
Вид фінансового інструменту	Кредитно-депозитні Ринки валютних пар Ринки цінних паперів Ринки деривативів

Для галузей сфери послуг, що аналізуються, це наявність компаній, постачальників, які працюють на ринку підприємств і є основними клієнтами є підприємства. Слід відзначити, від якості наявних на ринку підприємств, що реалізують як комплектуючі так і різноманітні товари для реалізації кінцевої продукції підприємств сфери послуг, залежить і рентабельність, і собівартість, що є досить важливим елементом інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг. Загалом показники для визначення інфраструктурно-інституційного забезпечення представлено в таблиці 2.5.

Для визначення релевантності та систематизації підприємств України за характером інфраструктурно-інституційного забезпечення були обрані підприємства, що представляють галузі транспортної та інформаційної сфери. Обидві категорії підприємств являють собою підприємства сфери послуг, вони обрані з тих причин, що публікують щорічні фінансові звіти та погодились надати деяку внутрішню інформацію про свою діяльність.

Таблиця 2.5– Показники інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг за 2014 р.
[складено автором на основі: 181; 182; 180]

Назва підприємства	Чистий дохід від реалізації тис.грн.	Собівартість тис.грн.	Сплачено до бюджету тис. грн.	Чисельність персоналу в еквіваленті повної зайнятості	Кількість законодавчих актів, які регулюють діяльність підприємств	Частки інвестицій в сумарному обсязі прибутку до оподаткування (%)	Кількість підприємств постачальників та аутсортерів	Кількість організацій фінансового сектору з якими співпрацює організація
1	2	3	4	5	6	7	8	9
StarLightMedia	6826	6394	7754	46621	13	16	21	42
ДТГО «Львівська залізниця»	7732	6992	229	43723	43	1	24	12
Kyivstar	9144	8182	5938	41680	18	15	28	38
МТС-Україна	7235	6443	9172	41803	18	13	4	29
Ciklum	9973	8967	5654	51754	11	21	54	45
ДП «Південна залізниця»	7370	66571	2873	38820	65	3	34	8
Укравтодор	1445	1422	1031	113	45	4	23	9
GlobalLogic	2898	2684	4938	2367	14	15	54	23
ДП «Вінницятрансприлад»	7633	5639	9894	310	43	5	32	12
Luxoft	6038	5445	6223	1275	32	11	12	19
PlariumGlobal	1776	1409	1753	98	54	13	3	23
Samsung R&D InstituteUkraine	3072	2786	6722	1118	15	18	4	31
DataArt	1779	1274	1679	51	11	16	1	22
Infopulse	6400	2360	4575	112	14	15	1	12
ПрАТ «Івано-Франківський ЛРЗ»	4065	34092	3221	272	54	13	2	6
ПрАТ «Київ-Дніпровське МППЗТ»	2688	2432	6868	1991	65	3	12	8
ПрАТ «Коростенський завод ЗБШ»	1086	1041	7548	363	45	4	43	8
ПрАТ «Дніпропетровський ТРЗ»	2226	1840	2445	1216	43	5	32	6
«Гюнсел»	1473	1210	1372	786	42	6	21	8
ПрАТ КЕЗ «Трансигнал»	3353	9727	192	76	43	4	14	23
Украерорух	2385	1751	1973	5342	32	3	15	22
ДП МА «Бориспіль»	1577	9047	4221	4069	26	2	21	19
ТОВ «Нова пошта»	1155	1762	2106	4823	19	5	32	21
ДПТ НДІ ЦА»Украеропроект»	1545	1894	323	27620	43	3	26	23
ПрАТ «АК Авіалінії України»	0	0	282	1064	53	2	21	21
SigmaSoftware	4002	13963	1370	27620	11	15	4	23
WinInteractive	1018	7796	2081	8217	15	17	3	43
NetCracker	2348	1744	4981	802	13	21	2	23

Продовження табл. 2.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
«Автолюкс»	7190	6467	5931	1064	43	17	25	12
Держгідрографія	2438	1316	4282	613	54	15	32	9
Ізмаїльський МТП	2102	1617	2921	724	43	1	21	19
Іллічівський МТП	7691	6550	9726	1174	33	2	23	17
Миколаївський МТП	2745	13008	6152	3667	36	1	32	16
Одеський МТП	2915	1429	1557	46	35	3	21	12
ДП «Укрводшлях»	3114	61221	1411,	982	26	2	25	5
УкрНДІМФ	5342	4529	855	974	29	3	33	6
ДП «ДержавтотрансНДІпроект»	3730	2948	8163	100	24	2	32	5
ДП «Київпассервіс»	3040	1746	4958	234	53	1	35	4
УДП «Укрінтеравтосервіс»	8496	6183	7451	396	43	2	43	8
ДП «Укрсервіс Мінтрансу»	2584	3531	7004	1372	23	2	43	9
УДППІЗ «Укрпошта»	3697	3433	1895	13215	2	1	12	23

Як видно з таблиці 2.5., характеристиками, за якими вони порівнюватимуться, стали:

- чистий дохід від реалізації (тис.грн.);
- собівартість (тис.грн.);
- сплачено до бюджету (тис. грн.);
- чисельність персоналу в еквіваленті повної зайнятості;
- кількість законодавчих актів, які регулюють діяльність підприємств;
- частки інвестицій в сумарному обсязі прибутку до оподаткування (%);
- кількість підприємств постачальників та аутсортерів;
- кількість організацій фінансового сектору, з якими співпрацює організація.

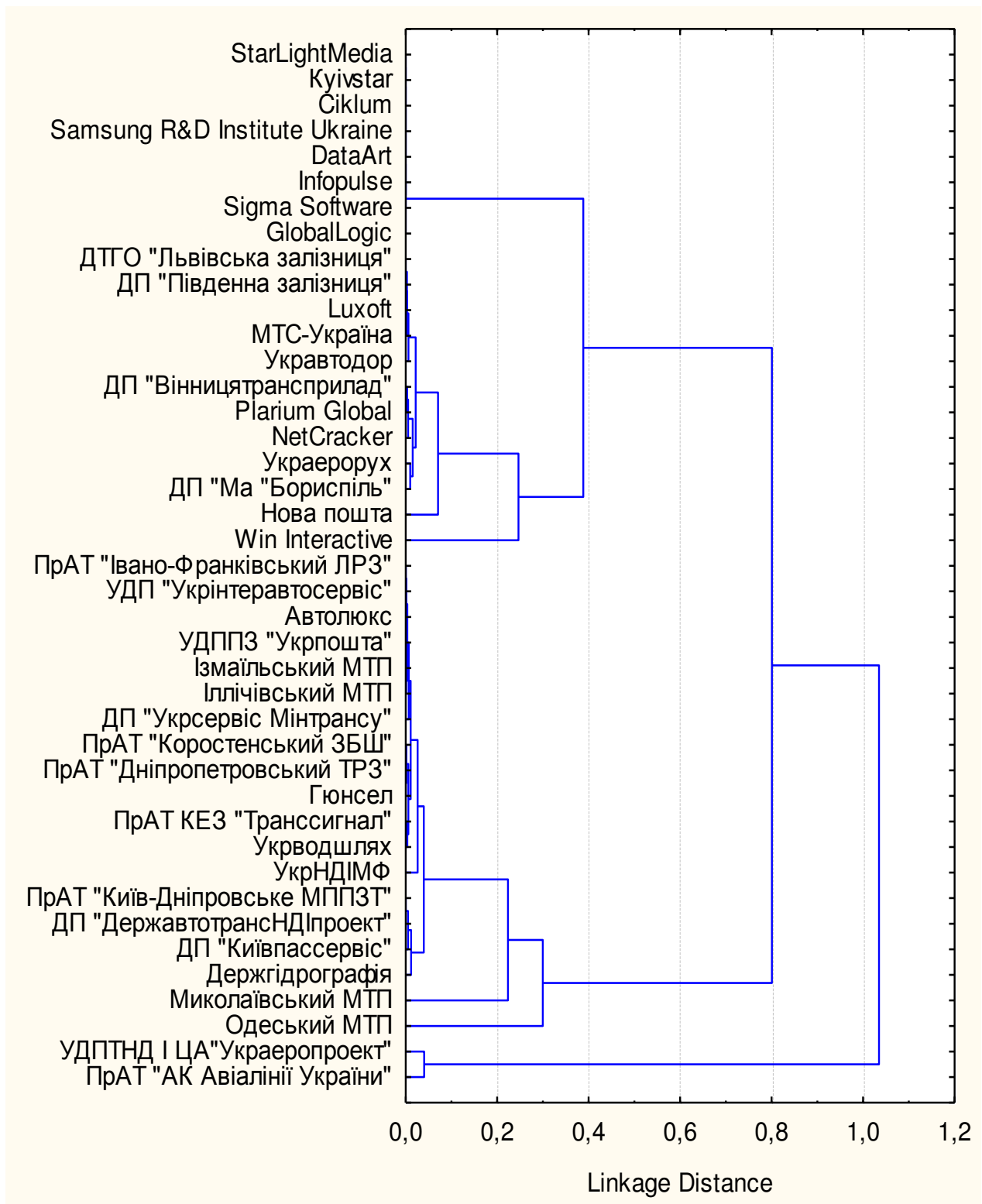
За допомогою пакету програми «Statistica7» було скомбіновано **вихідні** дані для вирішення завдань кластерного аналізу, які полягають у класифікаційній розбивці, що задовольняє критерію оптимальності. Згідно з науковим завданням в якості цільової функції було обрано правило «Single Linkage» (одиначного зв'язку). Відповідно до зазначеного правила на першому

етапі об'єднуються два найбільш близьких об'єкти, тобто ті, що мають максимальну міру подібності. На наступному етапі до них приєднується об'єкт з максимальною мірою подібності з одним із об'єктів кластера, тобто для його включення в кластер потрібна максимальна схожість лише з одним членом кластера. Зазначений метод називають ще й методом найближчого сусіда, оскільки відстань між двома кластерами визначається як відстань між двома найбільш близькими об'єктами в різних кластерах. В якості міри відстані було обрано 1-Pearson γ (1 мінус коефіцієнт кореляції Пірсона), оскільки представлені дані не можна представити як точки в k -мірному просторі. Під час вирішення великої кількості завдань з економіки або соціології, об'єкти не можна представити як точки в k -мірному просторі. У цьому випадку в якості відстані доцільно використовувати 1-Pearson γ (1 мінус коефіцієнт кореляції Пірсона). Результати кластерного аналізу країни зведені до рис. 2.8.

Таким чином, за допомогою цього методу отримали ієрархічну структуру підприємств за зазначеними характеристиками, що дозволяє виділити однорідні утворення – «кластери». Як видно з рисунку 2.10., на дистанційному рівні від 0,1 до 0,4 можна виділити 2 кластерних утворення.

До кластеру №1 увійшло 20 підприємств сфери як транспортних, так і інформаційних послуг, які безперечно мають досить великі сегменти в національній економіці України. Першою відмінною рисою підприємств першого кластеру є те, що переважна кількість підприємств, яка потрапила у цей кластер, є підприємствами сфери інформаційних послуг. Також до цього кластеру потрапили деякі підприємства сфери транспортних послуг, проте саме через високу ринкову інтегрованість та застосування інформаційних технологій у своїй діяльності.

Так наприклад, за таким показником інфраструктурно-інституційного забезпечення, як кількість організацій фінансового сектору, з якими співпрацює організація, підприємства першого сектору дуже схожі.

Риунок 2.9 –Деревовидна дендограма кластеризації аналізованих підприємств України за показниками інфраструктурно-інституційного забезпечення

Узагальнення структури фінансових організацій серед аналізованих,

підприємства першого кластеру дає змогу стверджувати, що вони активно співпрацюють з інвестиційними банками, страховими холдингами та синтетичними фінансовими інституціями, які забезпечують наявність фінансових ресурсів за межами країни.

Також слід відмітити, що серед підприємств, які увійшли до першого кластеру, значна кількість не показує високий показник прибутку та сплати до бюджету, проте, на нашу думку, це пов'язано з наявною кількістю підприємств постачальників та аутсортерів. Насамперед, зазначені підприємства мають значний рівень рентабельності, разом з цим, на основі залучення значної кількості компаній, що займаються аутсортингом, досягається ефект зниження номінального чистого доходу, тим самим в результаті таких дій в цих компаніях акумулюються так звані «сірі кошти», що в багатьох випадках є джерелом для інвестування. Таким чином, слід підкреслити, що в узагальненому вигляді підприємства першого кластеру є значною мірою інтегрованими в інфраструктурно-інституційний простір, та завдяки тісним зв'язкам з фінансовим та аутсортиговими організаціями мають значний рівень тонізації прибутків.

Також слід додати, що ще однією характерною рисою підприємств першого кластеру є відносно невелика кількість регламентуючих інституційних правил, за допомогою яких реалізується державне регулювання. Загалом значення показників першого кластеру ринково інтегрованих підприємств за інфраструктурно-інституційного забезпечення представлено в табл.2.6.

До кластеру №2 увійшло 16 підприємств виключно транспортних послуг, що говорить про значний рівень диференціації між цими двома провідними підгалузями в розрізі структури інфраструктурно-інституційного забезпечення. Підприємства, що згрупувались у другому кластері, на відміну від підприємств першого кластеру, мають значні відмінності майже за всіма порівнюваними показниками.

Таблиця 2.6 –Значення показників першого кластеру інфраструктурно-інтегрованих підприємств

Назва підприємства	Чистий дохід від реалізації тис. грн.	Собівартість тис. грн.	Сплачено до бюджету тис. грн.	Чисельність персоналу в еквіваленті повної зайнятості	Кількість законодавчих актів, які регулюють діяльність підприємств	Частки інвестицій в сумарному обсязі прибутку до оподаткування (%)	Кількість підприємств постачальників та аутсорсерів	Кількість організацій фінансового сектору, з якими співпрацює організація
WinInteractive	1018	7796	2081	8217	15	17	3	43
ТОВ «Нова пошта»	1155	1762	2106	4823	19	5	32	21
ДП МА «Бориспіль»	1577	9047	4221	4069	26	2	21	19
Украсероух	2385	1751	1973	5342	32	3	15	22
NetCracker	2348	1744	4981	802	13	21	2	23
PlariumGlobal	1776	1409	1753	98	54	13	3	23
ДП «Вінницятрансприлад»	7633	5639	9894	310	43	5	32	12
Укравтодор	1445	1422	1031	113	45	4	23	9
«МТС-Україна»	7235	6443	9172	41803	18	13	4	29
Luxoft	6038	5445	6223	1275	32	11	12	19
ДП «Південна залізниця»	7370	66571	2873	38820	65	3	34	8
ДТГО «Львівська залізниця»	7732	6992	229	43723	43	1	24	12
GlobalLogic	2898	2684	4938	2367	14	15	54	23
SigmaSoftware	4002	13963	1370	27620	11	15	4	23
Infopulse	6400	2360	4575	112	14	15	1	12
DataArt	1779	1274	1679	51	11	16	1	22
Samsung R&D InstituteUkraine	3072	2786	6722	1118	15	18	4	31
Ciklum	9973	8967	5654	51754	11	21	54	45
Kyivstar	9144	8182	5938	41680	18	15	28	38
StarLightMedia	6826	6394	7754	46621	13	16	21	42

Перш за все слід відмітити, що однією з головних характеристик є досить велика кількість законодавчих актів, які регулюють діяльність підприємств, що, на нашу думку, має дискусійний характер.

Справа в тому, що така значна кількість законів та інституцій, які стежать за їх виконанням є не дуже позитивним явищем, оскільки для таких підприємств це перетворюється на додаткові витрати при реалізації своєї діяльності, що несе за собою значний спад рентабельності.

Загалом значення показників другого кластеру інституційно-орієнтованих підприємств наведено у табл. 2.7.

Таблиця 2.7 – Значення показників другого кластеру інституційно-орієнтованих підприємств

Назва підприємства	Чистий дохід від реалізації, тис. грн.	Собівартість тис. грн.	Сплачено до бюджету тис. грн.	Чисельність персоналу в еквіваленті повної зайнятості	Кількість законодавчих актів, які регулюють діяльність підприємств	Частки інвестицій в сумарному обсязі прибутку до оподаткування (%)	Кількість підприємств постачальників та аутсортерів	Кількість організацій фінансового сектору, з якими співпрацює організація
Держгідрографія	2438	1316	4282	613	54	15	32	9
ДП «ДержавтотрансНДІпроект»	3730	2948	8163	100	24	2	32	5
ПрАТ «Київ-Дніпровське МППЗТ»	2688	2432	6868	1991	65	3	12	8
ДП «УкрНДІМФ»	5342	4529	855	974	29	3	33	6
ДП «Укрводшлях»	3114	61221	1411,	982	26	2	25	5
ПрАТ КЕЗ «Трансигнал»	3353	9727	192	76	43	4	14	23
«Гюнсел»	1473	1210	1372	786	42	6	21	8
ПрАТ «Дніпропетровський ТРЗ»	2226	1840	2445	1216	43	5	32	6
ПрАТ «Коростенський завод ЗБШ»	1086	1041	7548	363	45	4	43	8
ДП «Укрсервіс Мінтрансу»	2584	3531	7004	1372	23	2	43	9
Іллічівський МТП	7691	6550	9726	1174	33	2	23	17
Ізмаїльський МТП	2102	1617	2921	724	43	1	21	19
УДППЗ «Укрпошта»	3697	3433	1895	13215	2	1	12	23
«Автолюкс»	7190	6467	5931	1064	43	17	25	12
УДП «Укрінтеравтосервіс»	8496	6183	7451	396	43	2	43	8
ПрАТ «Івано-Франківський ЛРЗ»	4065	34092	3221	272	54	13	2	6

У процесі авторського опитування представників підприємств другого кластеру виявилось, що через значну кількість інституцій, які забезпечують функціонування зазначених підприємств, сума сплачених до бюджету грошових коштів на порядок вища за показники підприємств кластера номер один. Таким чином, можна стверджувати, що кластерний аналіз виявив приналежність підприємств кластеру номер два до інституційного виміру на противагу підприємствам кластеру номер один з приналежністю до інфраструктурної складової. Пояснюючи такий авторський підхід, варто зазначити, що під інфраструктурною складовою слід розуміти організації, які забезпечують функціонування, проте виконання правил, які диктують ці

організації не завжди обов'язкові. Так, наприклад, у процесі роботи підприємства зі страховою компанією чи банком за певних умов підприємство може перейти від одного обслуговуючого підприємства до іншого без усіляких проблем.

Проте, якщо говорити про інституційну складову, то правила до виконання обов'язкові. Та не завжди значна кількість інституційних рамок доцільні для розвитку підприємств.

Як видно з таблиць аналізу підприємств, на противагу першому кластеру, підприємства другого кластеру мають гірші фінансові показники та інвестиційну привабливість, що говорить про дискусійність доцільності інституційної складової забезпечення діяльності підприємств сфери послуг.

До того ж слід відзначити, що пристосування до умов ринку підприємств другого кластеру є досить складаним, оскільки майже всі вони є підприємствами з державним капіталом чи частково державним капіталом.

У результаті проведення кластерного аналізу, було виявлено, що не всі підприємства потрапили до кластерів, тобто деякі не схожі за своїми характеристиками інфраструктурно-інституційного забезпечення на два попередніх кластерних утворення. Ці підприємства є досить відомими в Україні, проте через деякі політико-економічні особливості розвитку національної економіки не мають інтегрованості до інфраструктурної складової та працюють за державними замовленнями, що виражається у інтегрованості цих підприємств лише до інших державних установ. Загалом, значення показників підприємств, що не увійшли до кластерів один і два, представлені в табл. 2.8.

Слід зазначити, що підприємства, які не увійшли до кластерних утворень є крайньою формою інституційного тиску, коли через надвисокі інституційні рамки, підприємства не мають змоги розвивати зв'язки, що лежать за межею державних структур, і як наслідок формують зв'язки з організаціями тільки державного характеру.

Таблиця 2.8 –Значення показників підприємств, що не увійшли до кластерів

Назва підприємства	Чистий дохід від реалізації тис.грн.	Собівартість тис.грн.	Сплачено до бюджету тис. грн.	Чисельність персоналу в еквіваленті повної зайнятості	Кількість законодавчих актів, які регулюють діяльність підприємств	Частки інвестицій в сумарному обсязі прибутку до оподаткування (%)	Кількість підприємств постачальників та аутсортерів	Кількість організацій фінансового сектору з якими співпрацює організація
ПрАТ «Авіакомпанія Авіалінії України»	0	0	282	1064	53	2	21	21
УДПТ НДІ ЦА «Украеропроект»	1545	1894	323	27620	43	3	26	23
Одеський МТП	2915	1429	1557	46	35	3	21	12
Миколаївський МТП	2745	13008	6152	3667	36	1	32	16

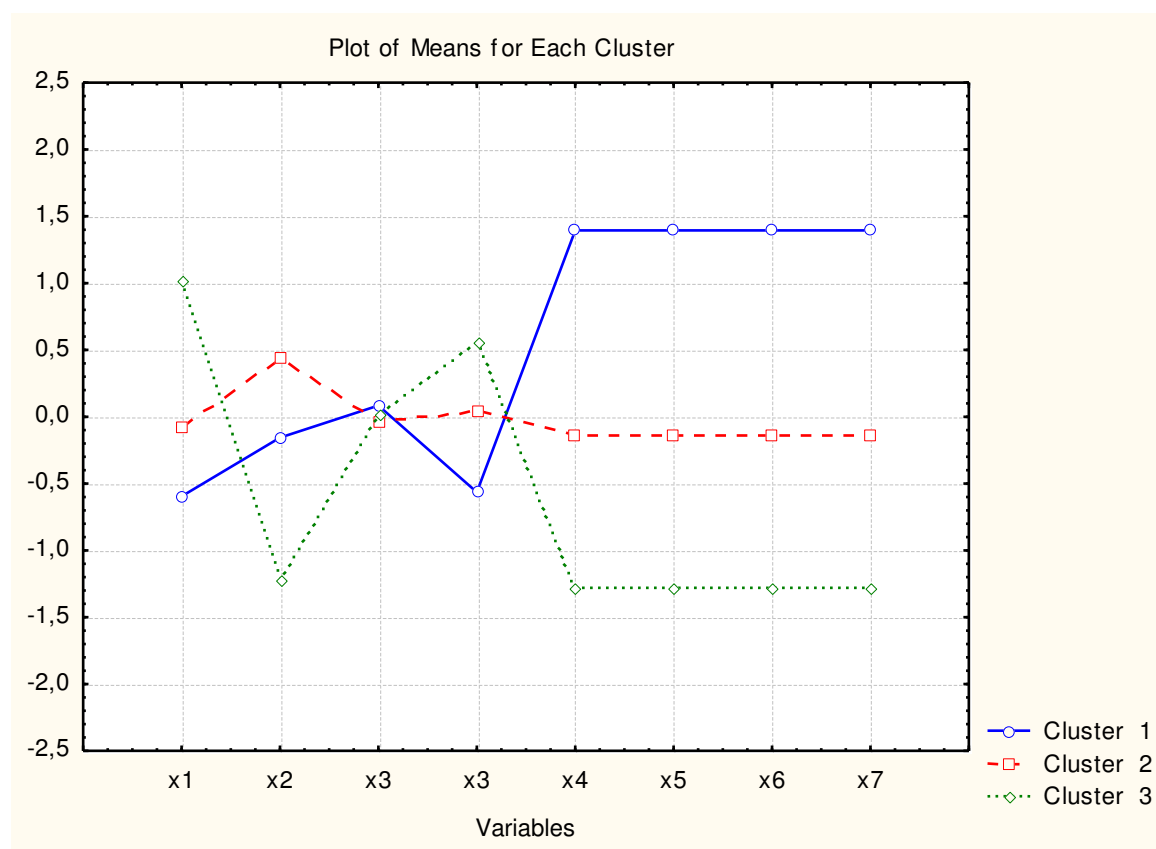

Рисунок 2.10 – Конфігурація дистанцій кластерних утворень за методом k-середніх [розроблено автором]

При розрахунку дистанцій кластерних утворень за методом к-середніх виявлено результати, що характеризуються значною новизною. Як видно з **рис. 2.9**, за першим показником, що на рисунку представлений як x_1 – чистий дохід від реалізації (тис.грн.) видно, що порівняно з підприємствами другого і першого кластеру, підприємства, що не згрупувалися до кластерних утворень мають, як не парадоксально, найвищі показники.

Проте, на нашу думку, це пов'язано з тим, що підприємства першого кластеру мають змогу тонізувати доходи від своєї діяльності більше, ніж підприємства інших кластерів. Також слід звернути увагу на розбіжності у показнику x_2 – собівартість (тис.грн.), за яким найкращі результати демонструють підприємства першого кластеру. За іншими показниками, обраними для проведення кластерного аналізу, підприємства розрахованих кластерів мають діаметрально протилежні відмінності.

Отже, в ході кластерізації інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг було виявлено кластерні утворення підприємств, які, безумовно, надають переконливі результати, що характеризуються високою достовірністю та науковою новизною. Так, згідно з результатами проведеного дослідження на дистанційному рівні від 0,1 до 0,4 було виділено 2 кластерних утворення.

До кластеру №1 згрупувались 20 підприємств сфери як транспортних, так і інформаційних послуг, які, безперечно, мають досить великі сегменти в національній економіці України. Першою відмінною рисою підприємств першого кластеру є те, що переважна кількість підприємств, які потрапили до цього кластеру є підприємствами сфери інформаційних послуг. Також до цього кластеру потрапили деякі підприємства сфери транспортних послуг саме з причин високої ринкової інтегрованості та застосування інформаційних технологій у своїй діяльності.

До кластеру №2 згрупувались 16 підприємств виключно транспортних послуг, що говорить про значний рівень диференціації між цими двома провідними підгалузями в розрізі структури інфраструктурно-інституційного

забезпечення.

Підприємства, що згрупувались до другого кластеру, на відміну від підприємств першого кластеру, мають значні відмінності майже по всіх порівнюваних показниках. Перш за все слід відмітити, що однією з головних характеристик є досить велика кількість законодавчих актів, які регулюють діяльність підприємств, що як ми вважаємо, має дискусійний характер. Справа в тому, що така значна кількість законів та інституцій, що стежить за їх виконанням, є не дуже позитивним станом, оскільки для таких підприємств це перетворюється на додаткові витрати при реалізації їх діяльності, що несе за собою значний спад рентабельності.

Таким чином, подальше визначення чутливості діяльності підприємств сфери послуг на умови інфраструктурно-інституційного забезпечення є досить актуальним.

2.3. Оцінка чутливості діяльності підприємств сфери послуг на умови інфраструктурно-інституційного забезпечення

На сучасному етапі розвитку підприємницької діяльності в Україні першочерговим завданням є формування інституційних умов розвитку бізнесу. Дана задача має виключно важливе значення для прискорення соціально-економічного зростання. Розвиваючись на місцях, бізнес реалізує свої основні функції як у географічному, так і галузевому аспекті, що призводить до створення нових робочих місць, підвищення загального рівня життя, розвитку різноманітних соціальних та економічних сфер діяльності з урахуванням потреб створюваного бізнесу і географічних особливостей.

Ефективний розвиток підприємств сфери послуг, як свідчить авторський аналіз у попередніх параграфах дисертації, неможливий без створення необхідних інфраструктурно-інституційних умов, які б дозволили, з одного боку, скоординувати і цивілізовано організувати його діяльність з точки зору отримання синергетичного соціально-економічного ефекту, з іншого боку,

знайти оптимальні форми і методи взаємодії з органами державної влади, крупним бізнесом і природними монополіями на місцях. Особливості взаємодії держаних та недержавних інститутів такі, що формування інституційних умов розвитку бізнесу неможливо реалізовувати без формального і неформального об'єднання зусиль, без вироблення загальних, цивілізованих «правил гри». Дієві інфраструктурно-інституціональні умови розвитку бізнесу створюють додаткові можливості для ефективної експансії, що полягає у розвитку зовнішньоекономічної діяльності, роль якої, як відомо зі світового досвіду, важлива не тільки в забезпеченні високих економічних темпів розвитку економіки, але й у формуванні сучасної постіндустріальної парадигми.

Сьогодні здійснюються спроби створити необхідні інфраструктурно-інституційні умови розвитку підприємств сфери послуг з'являються асоціації, бізнес-інкубатори, саморегулюючі організації різного роду, партнерства, промислово-торговельні палати та ін. Але поки вони ще не мають цілісного, взаємопов'язаного характеру, не забезпечують захист інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, не створюють необхідних умов для доступності до адміністративних, інформаційних, фінансових та організаційних ресурсів. У цих умовах виникає необхідність оцінки чутливості діяльності підприємств сфери послуг на умови інфраструктурно-інституційного забезпечення.

Для визначення чутливості підприємств сфери послуг до зміни стану інфраструктурно-інституційного забезпечення нами було відібрано деяку кількість організацій, що співпрацюють з підприємствами сфери послуг та на основі розрахунку кореляційно-регресійних залежностей виявити як зміну стану організацій, що забезпечують інфраструктурно-інституційне забезпечення змінюють основні показники діяльності підприємств сфери послуг, що аналізуються. На першому етапі ми визначили стан і динамку підприємств та організацій, що становлять основу інфраструктурно-інституційного забезпечення.

Першою організацією, що забезпечує та координує інфраструктурно-інституційне забезпечення є група ПАТ КБ «ПриватБанк». На основі

консолідованої фінансової звітності за міжнародними стандартами фінансової звітності станом на 31 грудня 2014 року нами для подальшої розробки кореляційно-регресивних залежностей, наведено основні результати діяльності цього підприємства. Так, на сьогоднішній день банк пропонує громадянам України понад 150 видів найсучасніших послуг, серед яких поточні, вкладні операції, карткові продукти, різноманітні програми споживчого кредитування, які здійснюються у партнерстві з провідними вітчизняними торговельними, ріелтерськими компаніями і автовиробниками. ПАТ КБ «ПриватБанк» є уповноваженим Урядом України банком з виплати пенсій і соціальної допомоги громадянам, а також виплати компенсацій жертвам нацистських переслідувань. ПАТ КБ «ПриватБанк» є уповноваженим банком з обслуговування кредитних ліній Світового банку реконструкції та розвитку (МБРР), Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР) і Українсько-Німецького Фонду, спрямованих на розвиток малого та середнього бізнесу. ПАТ КБ «ПриватБанк» єдиний з українських банків має закордонну філію на Кіпрі, також банк активно розвиває систему сучасних фінансових послуг у Росії, Латвії, Португалії, Грузії за допомогою своїх дочірніх банків ЗАО МКБ «МоскомПриватБанк», AS «ParitateBanka», ПАТ КБ «ПриватБанк». Представництва банку працюють в Казахстані та Китаї.

Аналіз динаміки структури капіталу свідчить про зростання оборотних активів та поточних зобов'язань, що є неефективним з точки зору одержаного прибутку підприємством. Фінансовий стан ПАТ КБ «ПриватБанк» в динаміці у 2010-2014 рр. дещо поліпшується, але за переважною більшістю вищенаведених показників знаходиться ще не на оптимальному рівні. Зростання зобов'язань ПАТ КБ «ПриватБанк» за 2014 р. порівняно з 2010 р., спричинило зменшення автономії на 0,06 од., але збільшився показник маневреності робочого капіталу на 0,12 од., за рахунок збільшення чистого оборотного капіталу. Також збільшилася здатність вчасно погашати поточні зобов'язання: показник швидкої ліквідності збільшився на 0,02 од. за рахунок збільшення поточних активів. Зниження прибутковості ПАТ КБ «ПриватБанк»

за 2010-2014 рр. є наслідком зменшення рентабельності власного капіталу на 0,237 од. (на 8,3%). Чиста рентабельність продаж зменшилась на 0,36 од. (на 17,1%). Ділова активність підприємства також погіршилась: тривалість обороту активів збільшилась на 24 дні за 2010-2014 рр. (на 7,6%). Тривалість обороту основних засобів зменшилась на 14 днів (на 15,3%).

Таким чином, ПАТ КБ «ПриватБанк» потребує підвищення ефективності використання основних засобів, що може бути реалізовано, залученням інвестицій [197]. Загалом динаміка показників ділової активності на ПАТ КБ «ПриватБанк» за період 2010-2014 рр. наведена на рис.2.10.

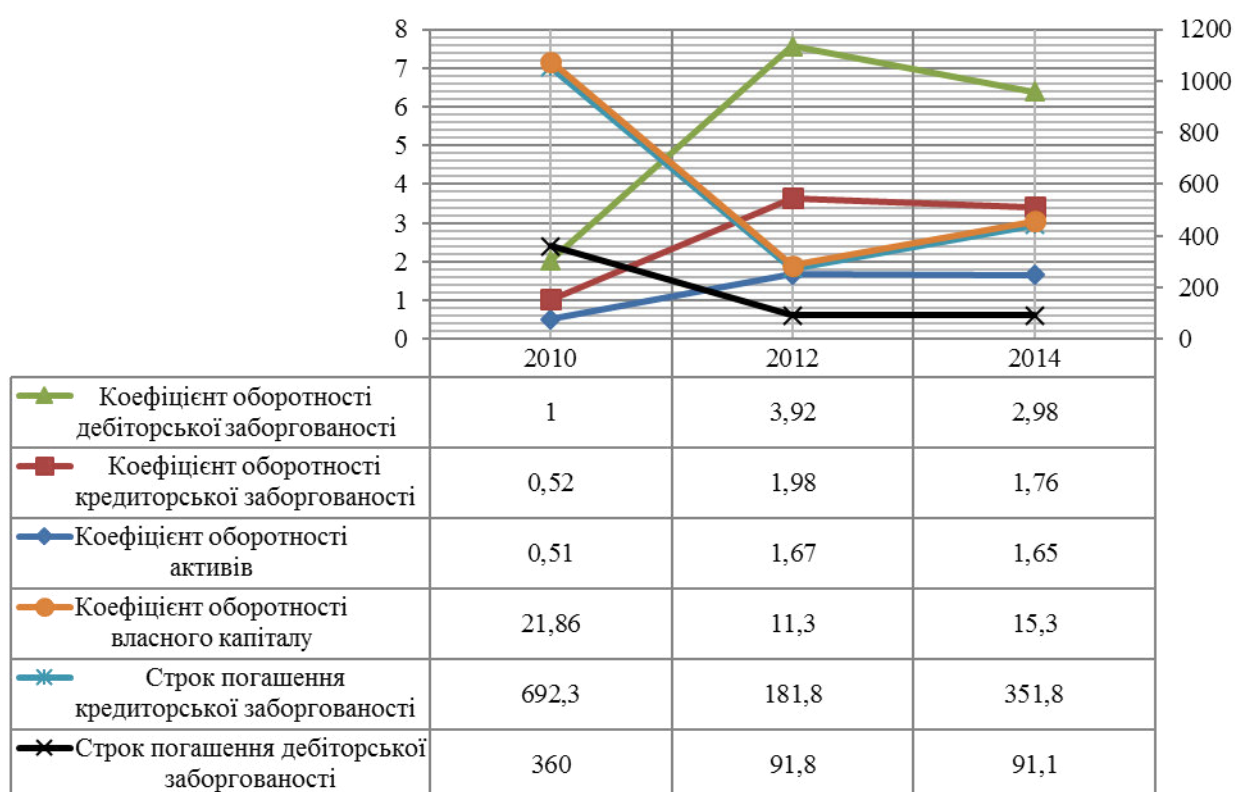

Рисунок 2.10— Динаміка показників ділової активності ПАТ КБ «ПриватБанк» за період 2010-2014 рр. [197]

Отже, можна зробити висновок, що найбільшу частку в структурі витрат підприємства займають нематеріальні й інші витрати. Збільшення нематеріальних витрат пов'язане з підвищенням цін на програмне забезпечення

для технологічних цілей, підвищенням цін на послуги організацій, які займаються виготовленням високоточного обладнання і підвищенням вартості комп'ютерної та іншої офісної техніки. Збільшення інших витрат пояснюється сплатою за роботу з встановлення налагодження банкоматів та інших видів терміналів, сплатою за сертифікацію продукції, платежами за обов'язкове страхування майна підприємства, витратами на сплату відсотків за кредит і витратами на транспортні потреби.

Наступною групою показників, що характеризують стан ефективності господарської діяльності є показники довгострокової платоспроможності. Загалом динаміку показників довгострокової платоспроможності ПАТ КБ «ПриватБанк» за період 2010-2014 рр. наведено на рис.2.11.

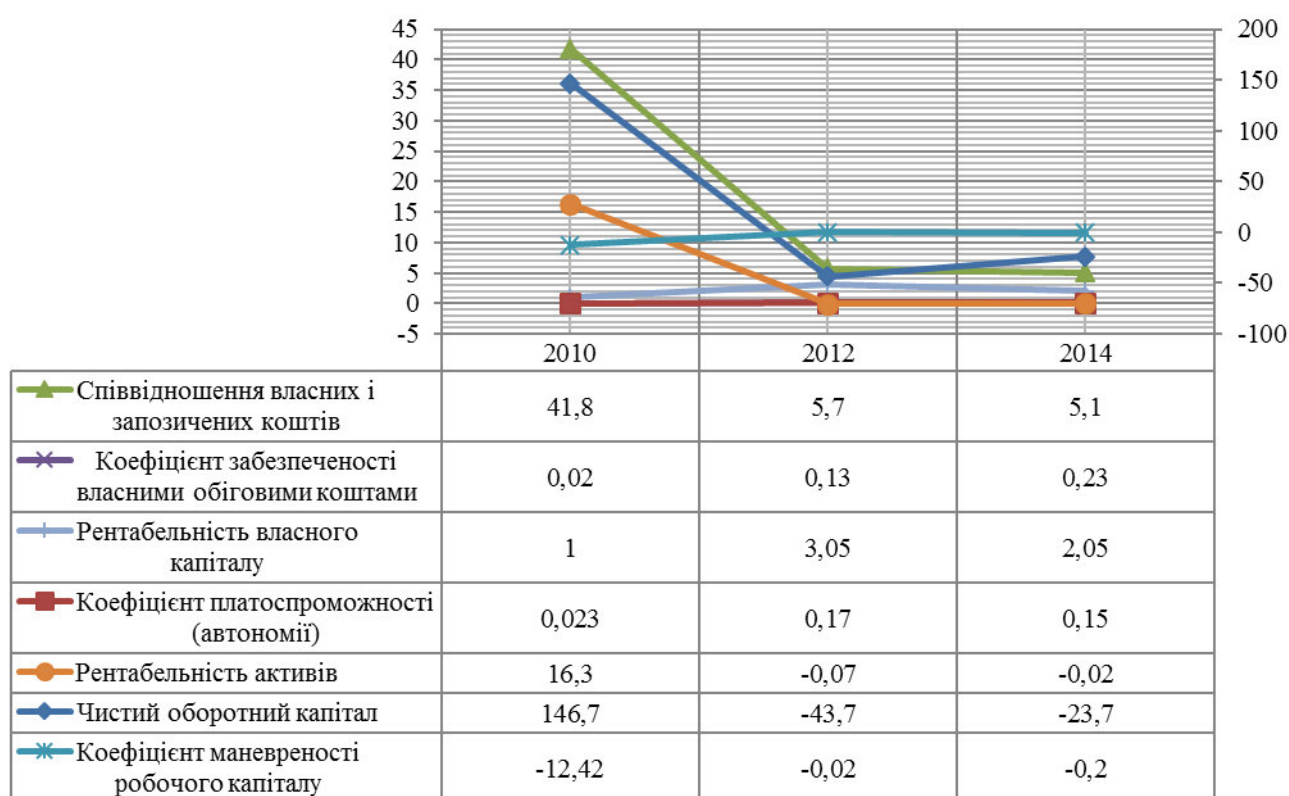

Рисунок 2.11— Динаміка показників довгострокової платоспроможності ПАТ КБ «ПриватБанк» за період 2010-2014 рр.[197]

Аналізуючи динаміку показників довгострокової платоспроможності ПАТ КБ «ПриватБанк» України за період 2010-2014 рр., слід підкреслити, що коефіцієнт покриття показує спроможність компанії покрити свої поточні зобов'язання, показники компанії нижчі за рекомендоване значення коефіцієнта – 2, але достатнім може бути і середнє значення коефіцієнта, оскільки рівень платоспроможності компанії залежить від терміну погашення її поточних зобов'язань. Коефіцієнт абсолютної ліквідності показує, яку частку своїх поточних зобов'язань компанія здатна погасити негайно. Достатнім вважається значення цього показника близько 0,2.

Таким чином, динаміка показників ліквідності ПАТ КБ «ПриватБанк» за період 2010-2014 рр. свідчить про тенденцію погіршення. Така ситуація зумовлена відсутністю потенційних можливостей зберігати допустимий рівень фінансового стану, нераціональністю управління результатами діяльності (нераціональне управління фінансами). Динаміка показників довгострокової платоспроможності ПАТ КБ «ПриватБанк» за період 2010-2014 рр. свідчить про незначне покращання стану основних фондів.

Проте, питання організації співпраці з кредиторами та їх правильний вибір є основною проблемою для підприємства. Важливою умовою ефективності залучення довгострокових зобов'язань є обґрунтування їх обсягу на основі реальних та достовірних розрахунків та визначення окупності їхньої вартості в конкретних умовах сьогодення. В результаті проведеного аналізу підприємства, можна зробити висновок, що у підприємства відносно стійкий фінансовий стан, за якого гарантується платоспроможність, але наявна тенденція до зниження. На підприємстві ПАТ КБ «ПриватБанк» підвищилась доля власних оборотних коштів, необхідних для його фінансової стійкості. Проте, як свідчить характеристика інвестиційної політики та основні показники діяльності, подальший розвиток та розширення господарської діяльності ПАТ КБ «ПриватБанк» потребує залучення додаткових фінансових ресурсів.

Таким чином, на нашу думку, діяльність зазначеного підприємства має стабільний стан, але разом з цим має деяку невелику тенденцію до погіршення.

З нашої точки зору, для уникнення додаткового перевантаження проміжними статистичними даними в роботу не виносився детальний аналіз інших підприємств для розрахунку кореляційно-регресійної залежності, проте слід відмітити, що майже всі підприємства показали незначне зниження фінансових показників ділової активності. Динаміку ділової активності підприємств подано в табл. 2. 9.

Таблиця 2.9 – Динаміка показників ділової активності Представництва «Ноосфера Венчурс Юесей, Інк.», ПрАТ «Київстар», ПрАТ «Страхова компанія «ПЗУ Україна» за 2010-2014 рр.

№ з/п	Показники	2010	2012	2014
1.	Представництво «Ноосфера Венчурс Юесей, Інк.»			
1.1	Коефіцієнт оборотності активів (об.)	0,51	1,17	1,1
1.2	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (об.)	0,92	1,98	1,2
1.3	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (об.)	2	3,92	2,3
1.4	Строк погашення дебіторської заборгованості (днів)	460	191,8	191,1
1.5	Строк погашення кредиторської заборгованості (днів)	692,3	481,8	451,8
1.6	Коефіцієнт оборотності власного капіталу (об.)	29,86	11,3	41,3
1.7	Чистий оборотний капітал (млн. грн.)	146,7	73,7	-45,7
1.8	Коефіцієнт платоспроможності (автономії) (грн./грн.)	0,021	0,27	0,25
1.9	Співвідношення власних і запозичених коштів (грн./грн.)	21,8	5,4	4,1
1.10	Коефіцієнт забезпеченості власними обіговими коштами (грн./грн.)	0,02	0,13	0,3
1.11	Коефіцієнт маневреності робочого капіталу (грн./грн.)	17,42	0,22	0,5
1.12	Рентабельність активів (%)	16,8	-0,12	-0,02
1.13	Рентабельність власного капіталу (%)	2	2,05	2,18
2.	ПрАТ «Київстар»			

Продовження табл 2.9

1	2	3	4	5
2.1	Коефіцієнт оборотності активів (об.)	1,52	1,81	2,11
2.2	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (об.)	1,65	1,79	1,93
2.3	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (об.)	3,04	3,19	3,34
2.4	Строк погашення дебіторської заборгованості (днів)	12,07	122,38	256,83
2.5	Строк погашення кредиторської заборгованості (днів)	301,47	181,22	60,97
2.6	Коефіцієнт оборотності власного капіталу (об.)	38,93	44,65	50,37
2.7	Чистий оборотний капітал (млн. грн.)	-134,17	-230,37	-326,57
2.8	Коефіцієнт платоспроможності (автономії) (грн./грн.)	0,41	0,52	0,64
2.9	Співвідношення власних і запозичених коштів (грн./грн.)	7,27	16,12	24,97
2.10	Коефіцієнт забезпеченості власними обіговими коштами (грн./грн.)	0,43	0,57	0,71
2.11	Коефіцієнт маневреності робочого капіталу (грн./грн.)	10,87	19,33	27,79
2.12	Рентабельність активів (%)	-11,27	-19,68	-28,09
2.13	Рентабельність власного капіталу (%)	2,26	2,35	2,44
3.	ПрАТ «Страхова компанія «ПЗУ Україна»			
3.1	Коефіцієнт оборотності активів (об.)	2,40	2,70	2,99
3.2	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (об.)	2,07	2,21	2,35
3.3	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (об.)	3,49	3,64	3,79
3.4	Строк погашення дебіторської заборгованості (днів)	391,28	525,73	660,18
3.5	Строк погашення кредиторської заборгованості (днів)	59,28	179,53	299,78
3.6	Коефіцієнт оборотності власного капіталу (об.)	56,09	61,81	67,53
3.7	Чистий оборотний капітал (млн. грн.)	-422,77	-518,97	-615,17
3.8	Коефіцієнт платоспроможності (автономії) (грн./грн.)	0,75	0,87	0,98
3.9	Співвідношення власних і запозичених коштів (грн./грн.)	33,82	42,67	51,52

Продовження табл. 2.9

3.10	Коефіцієнт забезпеченості власними обіговими коштами (грн./грн.)	0,85	0,99	1,13
3.11	Коефіцієнт маневреності робочого капіталу (грн./грн.)	36,25	44,71	53,17
3.12	Рентабельність активів (%)	-36,50	-44,91	-53,32
3.13	Рентабельність власного капіталу (%)	2,53	2,62	2,71

Слід відмітити, що аналізуючи динаміку показників довгострокової платоспроможності на зазначених підприємствах показники є нижчі за рекомендоване значення коефіцієнта – 2, але достатнім може бути і середнє значення коефіцієнта, оскільки рівень платоспроможності компанії залежить від терміну погашення її поточних зобов'язань. Коефіцієнт абсолютної ліквідності показує, яку частку своїх поточних зобов'язань компанія здатна погасити негайно. Достатнім вважається значення цього показника близько 0,2. Таким чином динаміка показників ліквідності за період 2010-2014 рр. свідчить про тенденцію часткового погіршення. Така ситуація зумовлена відсутністю потенційних можливостей зберігати допустимий рівень фінансового стану, нераціональністю управління результатами діяльності (нераціональне управління фінансами).

Наступними організаціями для подальшого аналізу стали основні інституції, що регулюють та підтримують інфраструктуру в Україні в цілому. По-перше, це Міністерство інфраструктури України. Мета Міністерства - формування та реалізація державної політики у сферах авіаційного, автомобільного, залізничного, морського і річкового, міського електричного транспорту та у сферах використання повітряного простору України, метрополітенів, дорожнього господарства, надання послуг поштового зв'язку, забезпечення безпеки руху, навігаційно-гідрографічного забезпечення судноплавства, торговельного мореплавства.

Міністерство інфраструктури є центральним органом виконавчої влади у

сфері транспорту, дорожнього господарства, надання послуг поштового зв'язку та інфраструктури. Основними завданнями Міністерства є: формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах транспорту, використання повітряного простору України, дорожнього господарства, надання послуг поштового зв'язку; формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері безпеки руху, навігаційно-гідрографічного забезпечення судноплавства, торговельного мореплавства; участь у межах своїх повноважень у формуванні та забезпеченні реалізації державної тарифної політики та політики державних закупівель у сфері надання послуг поштового зв'язку. Основні пріоритети діяльності: переведення транспортної галузі, інфраструктури на європейський рівень; зменшення ролі держави в роботі державних монополій; децентралізація функцій Міністерства; акціонування бюджетоутворюючих компаній. Динаміка реалізації діяльності Міністерства інфраструктури України за період 2009-2014 рр. представлена на рис.2.12.

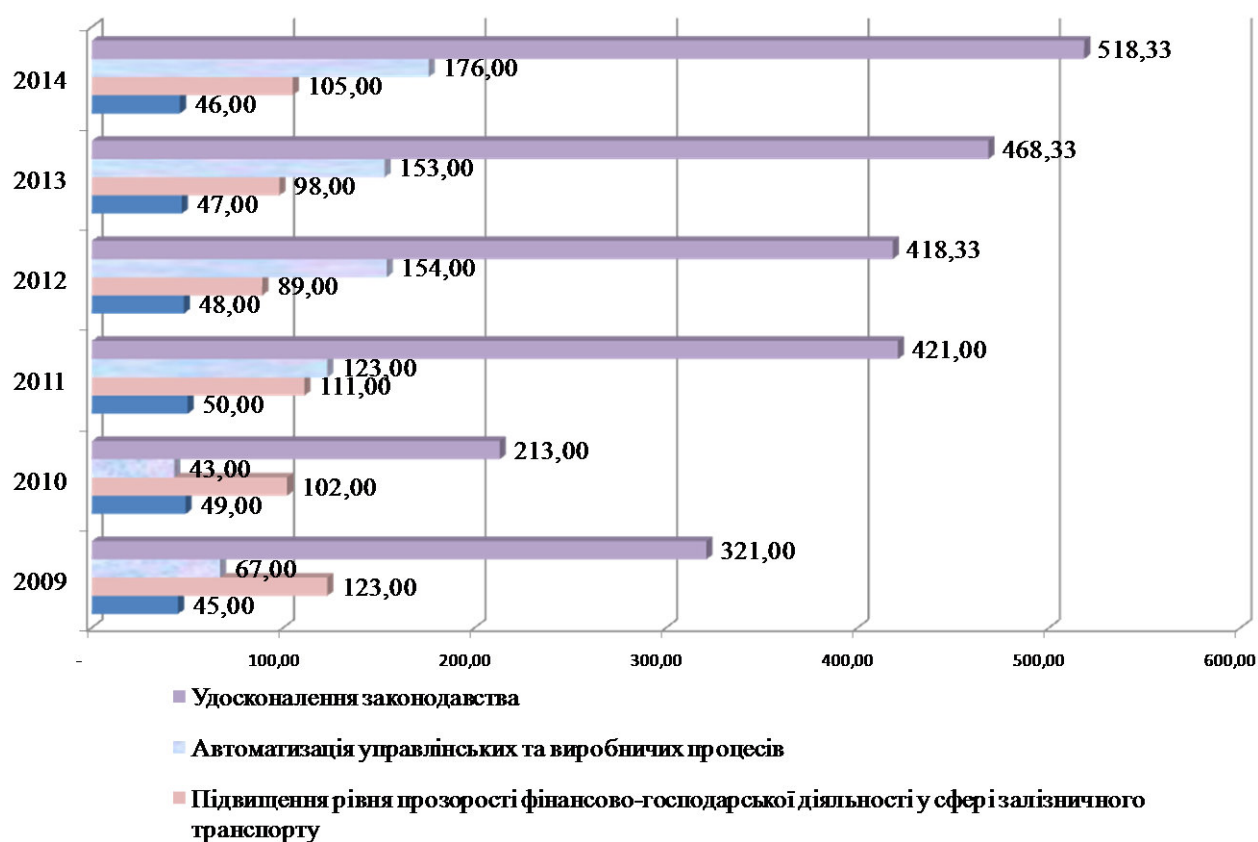

Рисунок 2.12– Динаміка реалізації діяльності Міністерства інфраструктури України протягом 2009-2014 рр. [складено автором на основі: 184,70]

Слід відзначити, що Міністерство інфраструктури України є не єдиним інституційним елементом, який забезпечує розвиток інфраструктури в Україні. До органів державного регулювання, що регламентують та розвивають інфраструктурне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг є Міністерство економіки. Загалом динаміка реалізації діяльності Міністерства економіки України упродовж 2009-2014 рр. представлено на рис. 2.13.

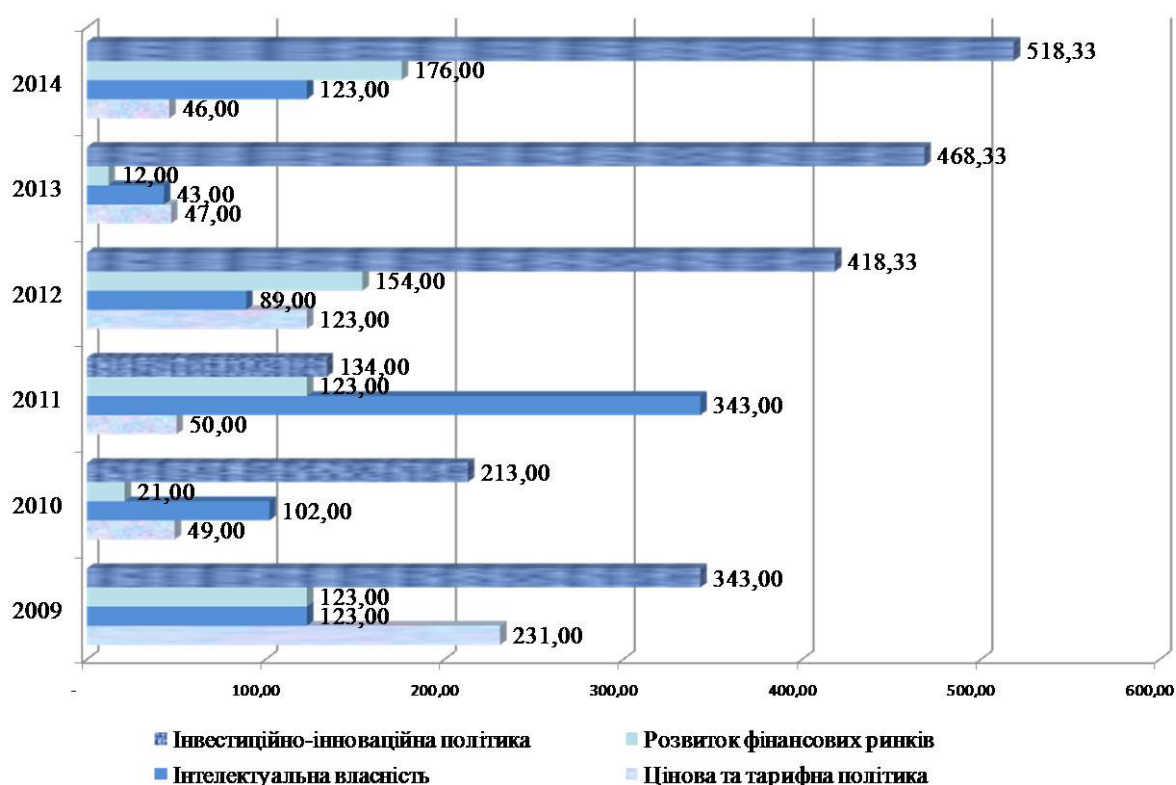

Рисунок 2.13– Динаміка реалізації діяльності Міністерства економіки України протягом 2009-2014 рр. [складено автором на основі: 109,143]

Слід відмітити, що не дивлячись на певний популізм серед населення в останні роки, Міністерство економіки досить активно почало реалізовувати деякі програми з розвитку інфраструктури. Так, з 16.06.2014 року розпочала свою роботу робоча група з питань промислової власності в Україні. В ході засідань було обговорено основні проблеми напрямку, в тому числі такі гострі

проблеми, як недостатній рівень захисту прав інтелектуальної власності на митному кордоні України, відсутність ефективного механізму відшкодування збитків за порушення прав власника об'єктів промислової власності, недостатня кримінальна відповідальність за виробництво й поширення контрафактних товарів, «патентний тролінг».

Таким чином, для розрахунку чутливості діяльності підприємств сфери послуг на умови інфраструктурно-інституційного забезпечення нами було побудовано матриці крос-кореляції впливу діяльності інфраструктурно-інституційних інституцій на показники діяльності підприємств сфери послуг за кластерами, що було розраховано в попередньому розділі.

Також слід підкреслити, що для більш детального визначення взаємозв'язку аналізованих підприємств, оскільки всі вони відносяться до сфери послуг, нами також було розраховано кореляційну матрицю по відношенню до кожного аналізованого підприємства. Аналіз розрахованої матриці крос-кореляції дає змогу стверджувати, що в цілому чутливість до умов інфраструктурно-інституційного забезпечення є досить високою. Так наприклад, діяльність ПАТ КБ «ПриватБанк», виявилось, впливає на діяльність майже всіх аналізованих підприємств кластеру №1.

Детальний авторський аналіз внутрішніх причин, такого тісного зв'язку виявляється у значній кількості послуг, що надає ПАТ КБ «ПриватБанк», підприємствам першого кластеру.

Слід відзначити, що послуги, які надаються не зводяться до розміщення рахунків в цьому банку, багато кореспондентських зв'язків, що пов'язують з контрагентами з інших країн забезпечується саме в ПАТ КБ «ПриватБанк», оскільки незалежні платіжні системи надають не такі вигідні умови. Проте зі зниженням показників ділової активності в ПАТ КБ «ПриватБанк», що супроводжуються підвищенням як цін на послуги, так і кількістю самих послуг, погіршуються і показники рентабельності у підприємствах першого кластеру.

Також потрібно відмітити, що серед обраних інституцій, які в дослідженні обрані як інфраструктурно-інституційні, як не дивно, Міністерство

економіки, що виконує ряд функцій такого характеру, не виявило значного зв'язку з поліпшенням стану підприємств першого кластеру (рис. 2.14).

Win Interactive	1	Win Interactive	
Нова пошта	0,843	Нова пошта	
ДП "Ма "Бориспіль"	0,86	ДП "Ма "Бориспіль"	
Укрерорух	0,79	Укрерорух	
NetCracker	0,21	NetCracker	
Plarium Global	0,24	Plarium Global	
ДП "Вінницятрансприлад"	0,18	ДП "Вінницятрансприлад"	
Укравтодор	0,3532	Укравтодор	
МТС-Україна	0,7559	МТС-Україна	
Luxoft	0,3597	Luxoft	
ДП "Південна залізниця"	0,9319	ДП "Південна залізниця"	
ДТГО "Львівська залізниця"	0,754	ДТГО "Львівська залізниця"	
GlobalLogic	0,4843	GlobalLogic	
Sigma Software	0,9289	Sigma Software	
Infopulse	0,0479	Infopulse	
DataArt	0,200	DataArt	
Samsung R&D Institute Ukraine	0,254	Samsung R&D Institute Ukraine	
Ciklum	0,767	Ciklum	
StarLightMedia	0,750	StarLightMedia	
Noosphere	0,749	Noosphere	
PZU Україна	0,744	PZU Україна	
Приват Банк	0,744	Приват Банк	
Міністерство інфраструктури	0,843	Міністерство інфраструктури	
Міністерство економіки	0,408	Міністерство економіки	
Kyivstar	0,778	Kyivstar	

Рисунк 2.14— Матриця крос-кореляції впливу діяльності інфраструктурно-інституційних інституцій на показники діяльності підприємств сфери послуг кластеру №1 за 2010-2014рр.

Як свідчить матриця крос-кореляції впливу діяльності інфраструктурно-інституційних інституцій на показники діяльності підприємств сфери послуг кластеру №1 за 2010-2014рр., зазначене вище міністерство займається в основному проблемами інституційного характеру: цінова та тарифна політика; інтелектуальна власність; розвиток фінансових ринків; інвестиційно-інноваційна політика. Проте в основному зазначені напрями роботи не впливають на показники діяльності аналізованих підприємств першого кластеру, оскільки, як ми вважаємо, декларативний характер програм зводиться до реформ, які не виконуються на мезо- та мікро- рівнях сфери послуг.

Протилежна ситуація з Міністерством інфраструктури України. Як свідчить розрахована матриця крос-кореляції програми, започатковані цією інституцією програми сприяють розвитку аналізованих підприємств сфери послуг саме за рахунок більш прикладної направленості, а саме: створення умов для залучення інвестицій; підвищення рівня прозорості фінансово-господарської діяльності у сфері залізничного транспорту; автоматизація управлінських та виробничих процесів; удосконалення законодавства. Напрями розвитку міністерства інфраструктури України направлені не на регулювання, а на інфраструктурні проекти які приносять користь підприємствам і зменшують транзакційних тиск. Розрахована матриця крос-кореляції впливу діяльності інфраструктурно-інституційних інституцій на показники діяльності підприємств сфери послуг кластеру №2 за 2010-2014рр. має досить відмінні результати, на відміну від інших кластерних утворень.

Слід згадати, що до кластеру №2 потрапили, в основному, підприємства транспортної сфери, до того ж саме ті, що мають державний капітал у своєму уставному фонді та, на противагу таким підприємствам, як «Автолюкс», «Гюнсел», маючи змішану форму власності, досить сильно відрізняються за своєю метою позиціювання. Матриця крос-кореляції підприємств кластеру № 2 представлена на рис.2.15.

Відносно розрахованої матриці для підприємств кластеру №2 слід підкреслити, що вплив Міністерства інфраструктури та Міністерства економіки

України був мінімальним. Із загальної кількості аналізованих підприємств кластеру №2 тільки два підприємства проявили чутливість до діяльності зазначених інституцій.

Більш глибокий авторський аналіз дає змогу стверджувати, що підприємства другого кластеру мають досить слабку ринкову орієнтацію, тобто більшість з аналізованих підприємств мають виключні зв'язки з іншими державними підприємствами та працюють за довгостроковими договорами і в такому випадку не мають зв'язку з інфраструктурним та інституційними складовими.

Також слід відмітити, що діяльність таких підприємств як ПАТ КБ «ПиватБанк» та Представництва «Ноосфера Венчурс Юесей, Інк.» також не дуже достатньо впливають на діяльність зазначених підприємств, оскільки в першому випадку сфера фінансів забезпечується в основному, за рахунок держаних підприємств, а інформаційна підтримка – за рахунок державних освітніх організацій.

У рамках дослідження також було розраховано матрицю крос-кореляції підприємств, які не увійшли до кластерних утворень. Таких підприємств було й не так вже багато, проте вони за своїми показниками чутливості також відрізняються. За чутливістю до організацій фінансової інфраструктури вони проявили досить значну чутливість, проте як і в підприємствах другого кластеру, вони не продемонстрували ніякої кореляційної залежності. Також відмінною рисою підприємств третього кластеру є значна чутливість до інформаційної інфраструктури, оскільки за своїми індивідуальними характеристиками вони мають досить великі розміри та потребують інформаційних механізмів координації.

Загалом матриця крос-кореляції впливу діяльності інфраструктурно-інституційних інституцій на показники діяльності підприємств сфери послуг кластеру №3 за 2010-2014рр. представлено на рис.2. 16.

Отже, в процесі оцінки чутливості діяльності підприємств сфери послуг на умови інфраструктурно-інституційного забезпечення було розраховано матриці крос-кореляції. Для визначення чутливості на умови інфраструктурно-інституційного забезпечення було проаналізовано діяльність найбільш відомих підприємств, що співпрацюють майже з усіма аналізованими підприємствами сфери послуг. Так, з інформаційної інфраструктури було взято підприємство «Noosphere» - міжнародна компанія з управління активами.

	ПрАТ "АК Авіалінії України"	УДПТНД І ЦА "Укراеропроект"	Одеський МТП	Миколаївський МТП	Noosphere	PZU Україна	Приват Банк	Міністерство інфраструктури	Міністерство економіки	Kyivstar
ПрАТ "АК Авіалінії України"										
УДПТНД І ЦА "Украеропроект"	0,959									
Одеський МТП	-0,210	-0,199								
Миколаївський МТП	0,086	0,102	0,486							
Noosphere	0,960	0,992	-0,080	0,188						
PZU Україна	0,960	0,994	-0,094	0,177	1,000					
Приват Банк	0,642	0,709	0,121	0,757	0,749	0,744				
Міністерство інфраструктури	0,905	0,884	0,149	0,463	0,932	0,927	0,843			
Міністерство економіки	0,394	0,183	0,328	0,565	0,271	0,259	0,408	0,569		
Kyivstar	0,940	0,977	0,005	0,249	0,996	0,995	0,778	0,949	0,296	

Рисунок 2.16– Матриця крос-кореляції впливу діяльності інфраструктурно-інституційних інституцій на показники діяльності підприємств сфери послуг кластеру №3 за 2010-2014рр. [181]

Основні інвестиційні інтереси компанії зосереджені в сферах

онлайн маркетингу, соціальних інтернет сервісів, онлайн ігор і програмного забезпечення для бізнесу. З фінансової сфери було обрано підприємство ПАТ КБ «ПриватБанк» та ПрАТ «Страхова компанія «ПЗУ Україна», які в деякому сенсі є монополістами в сферах, якими вони представлені в національній економіці.

Також до організацій, які регламентують розвиток інфраструктури та інституційної структури підприємств сфери послуг, було обрано Міністерство економіки України та Міністерство інфраструктури України. На наступному етапі було розраховано матриці крос- кореляції за якими було отримано висновки, які характеризуються значним ступенем новизни.

По-перше, аналіз підприємств кластеру №1 виявив, що діяльність інституційних організацій таких, як Міністерство економіки не мають значної чутливості на діяльності аналізованих підприємств першого кластеру. Протилежна ситуація з Міністерством інфраструктури України. Як свідчить розрахована матриця крос-кореляції програми, що започатковані цією інституцією програми сприяють розвитку аналізованих підприємств сфери послуг саме за рахунок більш прикладної направленості.

По-друге, результати аналізу виявили, що підприємства другого кластеру значно відрізняються від інших кластерних утворень, а саме: слабка ринкова інтегрованість та орієнтованість на державне фінансування роблять підприємства не чутливі до зміни інфраструктурно-інституційних умов.

Таким чином, досить розповсюджена думка про чутливість інституційної складової в зовнішньоекономічній діяльності підприємств сфери послуг не є справедливою, оскільки авторський аналіз досить чітко визначив, що на сьогодні в Україні діяльність саме інфраструктурних організацій має більший вплив на розвиток підприємства сфери послуг в цілому і вищезазначених сфер зокрема. Також слід відмітити, що загальний рівень кореляції між підприємствами та обраними інфраструктурно-інституційними організаціями більший в напрямку якраз недержавних інституцій. А такий висновок спонукає до подальших розробок у сфері методології оцінки впливу цих інституцій у

зовнішньоекономічній діяльності підприємств сфери послуг.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дисертації проаналізовано закономірності механізму функціонування інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг в Україні, що дозволило обґрунтувати такі висновки:

1. В Україні підприємства сфери послуг на сьогодні представлені досить фрагментарно, що виражається у тому, що половина реалізованих послуг в Україні це операції з нерухомим майном, транспортні послуги та послуги у сфері інформаційних технологій. За аналізований період значна кількість підприємств сфери послуг в Україні немала належної інвестиційної підтримки, оскільки зовнішні фактори макросередовища постійно демонстрували волонтильну динаміку.

2. Стосовно зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг цей аспект також викликає занепокоєння, оскільки структура експорту та імпорту послуг в Україні виявлялася не достатньо збалансованою. Ті категорії послуг, які національна економіка потенційно здатна забезпечувати самостійно, імпортуються. Так, наприклад, будівництво та наукові розробки стали лідерами з імпорту. Щодо експорту, то регіональна структура також досить асиметрична. Області з містами-мільонерами лідирують за всіма статтями експорту послуг. Окремо слід виділити той факт, що основними статтями експорту послуг є сфера транспорту та зв'язку, а також підприємства сфери інформаційних технологій. Саме ці дві категорії підприємств, на відміну від інших категорій підприємства сфери послуг, продемонстрували як стійкість в період новітньої економічної нестабільності, так і значний потенціал в зовнішньоекономічній діяльності.

3. Авторський аналіз інфраструктурно-інституційного забезпечення

підприємства сфери послуг засвідчив значні системні труднощі в трансформації існуючої національної концепції сприяння веденню бізнесу та його зовнішньоекономічній складовій. Результати дослідження показали, що динаміка показників інфраструктурно-інституційного забезпечення за останні роки якщо не погіршувалась, то залишалася незмінною. Так, наприклад, кількість транспортних шляхів в Україні за аналізований період не збільшувалась, що говорить про недостатні дії держави та бізнесу в активізації інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг.

4. У ході кластеризації інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг було виявлено кластерні утворення підприємств, які безумовно надають переконливі результати, що характеризуються високою достовірністю та науковою новизною. Так згідно з результатами проведеного дослідження на дистанційному рівні від 0,1 до 0,4 було виділено 2 кластерних утворення. До кластеру № 1 увійшло 20 підприємств сфери як транспортних, так і інформаційних послуг, які, безперечно, мають досить великі сегменти в національній економіці України. Першою відмінною рисою підприємств першого кластеру є те, що переважна кількість підприємств, що потрапила до цього кластеру є підприємствами сфери інформаційних послуг. Також до цього кластеру потрапили деякі підприємства сфери транспортних послуг. Проте це сталося саме через високу ринкову інтегрованість та застосування інформаційних технологій у своїй діяльності. До кластеру №2 згрупувалось 16 підприємств виключно транспортних послуг, що говорить про значний рівень диференціації між цими двома провідними підгалузями в розрізі структури інфраструктурно-інституційного забезпечення. Підприємства, що згрупувалися до другого кластеру, на відміну від підприємств першого кластеру, мають значні відмінності майже по всіх порівнюваних показниках. Перш за все, слід відмітити, що однією з головних характеристик є досить велика кількість законодавчих актів, які регулюють діяльність підприємств, що, на нашу думку, є доволі дискусійним. Справа в тому, що така значна кількість законів та інституцій, які стежать за їх виконанням, є не дуже позитивним моментом,

оскільки для цих підприємств це перетворюється на додаткові витрати при реалізації їх діяльності, що несе за собою значний спад рентабельності.

5. У процесі оцінки чутливості діяльності підприємств сфери послуг на умови інфраструктурно-інституційного забезпечення було розраховано матриці крос-кореляції. Для визначення саме чутливості на умови інфраструктурно-інституційного забезпечення було проаналізовано діяльність найбільш відомих підприємств, що співпрацюють майже з усіма аналізованими підприємствами сфери послуг. Так, з інформаційної інфраструктури було взято підприємство Представництво «Ноосфера Венчурс Юесей, Інк.» - міжнародна компанія з управління активами. Основні інвестиційні інтереси компанії зосереджені у сферах он-лайн маркетингу, соціальних Інтернет сервісів, он-лайн ігор і програмного забезпечення для бізнесу. З фінансової сфери було взято підприємство ПАТ КБ «ПриватБанк» та ПрАТ «Страхова компанія «ПЗУ Україна», які в деякому сенсі є монополістами у сферах, якими вони представлені в національній економіці.

6. До організацій, які регламентують розвиток як інфраструктури, так і інституційної структури підприємств сфери послуг було обрано Міністерство економіки України та Міністерство інфраструктури України. На наступному етапі було розраховано матриці крос-кореляції, за якими було отримано висновки, що характеризуються значним ступенем новизни.

7. Аналіз підприємств кластеру №1 виявив, що діяльність інституційних організацій таких, як Міністерство економіки не мають значної чутливості на діяльності аналізованих підприємств першого кластеру. Протилежна ситуація з Міністерством інфраструктури України. Як свідчить розрахована матриця крос-кореляції, програми, започатковані цією інституцією, сприяють розвитку аналізованих підприємств сфери послуг саме за рахунок більш прикладної направленості. Результати аналізу виявили, що підприємства другого кластеру значно відрізняються від інших кластерних утворень, а саме: слабка ринкова інтегрованість та орієнтованість на державне фінансування роблять ці підприємства не чутливими до зміни інфраструктурно-

інституційних умов.

Основні результати дослідження опубліковано у працях [98;100;101].

РОЗДІЛ 3

РЕАЛІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФРАСТРУКТУРНО-ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ

3.1. Розробка методичних підходів оцінки інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах сфери послуг

У новітніх умовах ринково орієнтованої економіки господарюючий суб'єкт економіки має максимально враховувати зовнішні умови діяльності і на тлі глобалізованої світової економіки, застосовувати систему управління, спрямовану на міжнародні вимоги якості та підвищувати конкурентоспроможність своєї продукції. Разом з тим результати аналізу факторів розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг в Україні дають змогу стверджувати, що на сьогодні досить гостро стоїть проблема оцінки якості інфраструктурно-інституційного забезпечення.

Нині відсутні загальноприйняті підходи до визначення якості вищезазначеної категорії, проте в попередніх розділах дослідження обґрунтовано, що підприємства сфери послуг досить чутливі до змін у інфраструктурно-інституційному середовищі. До того ж слід відзначити, що підприємства інших країн, які мають кращі інфраструктурно-інституційні умови, витрачають менші трансакційні витрати та на основі меншої собівартості досить вдало конкурують з вітчизняними підприємствами. Відсутність комплексних наукових розробок призводить до зниження ефективності діяльності підприємства в цілому. Тому нагальною потребою є розробка методичних підходів оцінки інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах сфери послуг.

Систематизація аналітичних узагальнень щодо предмета аналізу дає

можливість систематизувати основні інструменти для розробки авторської економетричної моделі.

Систематизація теоретичних засад дослідження інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності виявила, що найбільший потенціал у зазначеній сфері мають саме математичні методи та моделі [186].

Перший з існуючих методів створення економетричної моделі оцінки інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності – є розробка конфігураційної системи інструментів економіко-математичного апарату.

Застосування наступних інструментів, на відміну від наявних конфігурацій, має значні переваги, що виражаються в обробці як системної інформації, так і якісно-функціональних показників. Тому розробляючи модель оцінки та математичної фільтрації результатів дослідження анкетуваннями, використали такі статистичні показники, як, по-перше, стандартне відхилення:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2}{n-1}}, \quad (3.1)$$

де x_i – значення змінної;

$\bar{x}$ – вибіркове середнє;

σ – кількість змінних.

Стандартне відхилення, мабуть, одне із вимірювань розсіювання, що найбільш часто використовуються завдяки тим властивостям, які воно має для нормального розподілу. В описі змінних стандартне відхилення часто використовується як показник меж більшості значень або умовної норми.

Наступним інструментом, що має виключне значення з огляду на наукове завдання є «асиметрія» – це міра «косості» розподілу. Розподіли з однаковими

середніми і стандартними відхиленнями можуть бути різними, оскільки ні модуль, ні квадрат різниці не показує, з якої сторони від середнього знаходилося окреме значення випадкової величини. В тих випадках, коли кількість значень, що є більшими, ніж середнє, перевищує кількість значень менших, ніж середнє, говорять про позитивну асиметрію, інакше – про негативну [188]. Асиметрія обчислюється за такою формулою:

$$As = \frac{\sum (x_i - \bar{x})^3}{n \cdot \sigma^3}, \quad (3.2)$$

де As – асиметрія;

У симетричному розподілі асиметрія точно дорівнює нулю, але залежно від того, як змінюються різниці значень із середнім, знак асиметрії міняється на позитивний або негативний.

Застосування двох вищезазначених інструментів зумовлює необхідність застосування такого елементу математичного аналізу, як, «Ексцес» – це міра «випуклості» розподілу. При усіх однакових інших параметрах два розподіли можуть розрізнятися тим, що полігон частот буде гостровершинним або плоским, тобто мода може виявитися рівною, але зустрічатися з різною частотою. Ексцес служить для того, щоб визначити крутизну кривої, що описує розподіл, в межах єдиної моди, оскільки є призначеним тільки для унімодальних розподілів. Ексцес розраховується за формулою:

$$Ex = \frac{\sum (x_i - \bar{x})^4}{n \cdot \sigma^4} - 3. \quad (3.3)$$

Для обліку статистичних зв'язків використовувався кореляційний аналіз. Коефіцієнт кореляції показує відразу два параметри статистичного зв'язку – її напрям і тісноту. При цьому, якщо він виявляється позитивним, то говорять про

позитивну кореляцію між двома змінними, а якщо негативним – то, відповідно, про негативну. Абсолютне значення коефіцієнта кореляції показує тісноту або ступінь виразності такого зв'язку. При коефіцієнті кореляції рівному нулю признається відсутність зв'язку, але навіть тоді, коли він виявляється більшим за нуль, не слід робити висновок про наявність кореляційного зв'язку. Про зв'язок між двома змінними можна говорити лише в тому випадку, якщо значення коефіцієнта кореляції є вищим за критичний для відповідного числа спостережень, якщо йдеться про позитивний зв'язок, і нижчим за критичний, якщо – про негативний.

Необхідно підкреслити, що коефіцієнт кореляції призначений лише для вимірювання лінійних зв'язків між змінними. З цієї причини в реальних умовах майже неможливо отримати коефіцієнт кореляції, рівний одиниці [171;175].

У розробці авторських концепцій даної проблематики серед авторів використовується найвідоміший і часто вживаний метод кореляційного аналізу – аналіз за К. Пірсоном. Формули розрахунку коефіцієнта кореляції Пірсона приведені нижче:

$$r_{xy} = \frac{\sum (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{[\sum (x_i - \bar{x})^2][\sum (y_i - \bar{y})^2]}}$$

чи

$$r_{xy} = \frac{n \sum x_i y_i - \sum x_i \sum y_i}{\sqrt{[n \sum x_i^2 - (\sum x_i)^2][n \sum y_i^2 - (\sum y_i)^2]}}. \quad (3.4)$$

Дисперсійний аналіз – це статистичний метод вивчення впливу окремих контрольованих факторів на мінливість ознаки, що вивчається [35]. Необхідність в застосуванні дисперсійного аналізу виникає тоді, коли проводиться серія вимірювань будь-якої однієї змінної в різних умовах, причому число умов повинно бути більше двох (інакше дану задачу можна вирішити іншими методами). Наприклад, це можуть бути декілька

експериментальних груп, які різняться за будь-якими ознаками (віком, рівнем освіти, соціальним статусом і т. ін.), що беруть участь у випробовуванні в одних і тих же умовах експерименту. Це може бути одна і та ж експериментальна група, що бере участь в експерименті в різних експериментальних умовах, наприклад, простих, ускладнених і дуже складних. Нарешті, це можуть бути декілька експериментальних груп, що беруть участь в експерименті з різними експериментальними умовами, але при цьому експериментатор повинен дотримуватися гіпотези, що інтеріндивідуальні відмінності не роблять впливу на варіативність результатів, які, у свою чергу, можуть залежати тільки від умов експерименту. Усі змінні у дисперсійному аналізі прийнято ділити на два види – незалежні і залежні змінні.

Незалежною змінною (фактором) називається контрольована експериментатором змінна. Незалежними змінними можуть бути стать випробовуваних, вік, національність, приналежність до певної соціальної групи і т. ін., саме за будь-якими відмінностями між випробовуваними будуть сформовані експериментальні групи.

Незалежну змінну прийнято ділити на рівні. Рівні незалежної змінної можуть розрізнятися як кількісно, так і якісно. Рівнями незалежної змінної може бути, наприклад, рівень мотивації (високий, середній, низький), рівень шуму і його вплив на результативність діяльності і т. ін, які розрізняються лише кількісно. Рівні незалежної змінної можуть бути не тільки градаціями якого-небудь фактора. Залежною змінною називається змінна, яка при її вимірюванні під час експерименту підпадає під вплив незалежної. Наприклад, рівень інтелекту може впливати на швидкість рішення творчих задач, соціальне положення на ціннісні орієнтації і т.п [186].

Слід відзначити, що найбільше поширення в економічних дослідженнях інфраструктури діяльності підприємств сфери послуг одержало знаходження параметрів за допомогою методу найменших квадратів. Принцип найменших квадратів полягає в тому, щоб, вибравши лінійну форму парної залежності, визначити параметри рівняння «а» і «b» таким чином, щоб відхилення

досліджуваних (реальних, фактичних) значень залежної змінної (Y_{ϕ}) від теоретичних (тобто розрахованих по моделі) її значень (Y_p) були мінімальними. Однак абсолютно точні значення параметрів «а» і «b» одержати неможливо, тому що дослідник опирається на обмежений обсяг інформації й тому отримані розрахункові їхні значення є статистичними оцінками точних параметрів («а» і «b»). Відхилення реального значення залежної змінної від теоретичного її значення (e_i) розраховується за формулою:

$$e_i = y_i - y_{i(meop)} = y_i - (a + bx) \quad (3.5)$$

Суть методу найменших квадратів полягає в тому, що знаходяться такі параметри, за яких сума квадратів відхилень значень залежної змінної, яка розрахована на основі моделі (Y_p) від її фактичних значень (Y_{ϕ}) була б найменшою, тобто:

$$\sum_{i=1}^N e_i^2 = \sum_{i=1}^N (y_{\phi} - y_p)^2 = \sum_{i=1}^N (y_i - a - bx_i)^2 \xrightarrow{\min}, \quad (3.6)$$

де N - кількість спостережень.

Необхідною умовою мінімізації суми квадратів відхилень фактичних значень залежної змінної (Y_{ϕ}) від розрахункових (теоретичних) її значень (Y_p), є рівність нулю частинних похідних по «а» і по «b». Наприклад, частинна похідна за параметром «а», виглядає так:

$$a' = -2 \times \sum_{i=1}^N (y_i - a - bx_i) = 0, \quad (3.7)$$

частинна похідна за параметром «b»:

$$b' = -2 \times \sum_{i=1}^N (y_i - a - bx_i) \times x_i = 0 \quad (3.8)$$

Після перетворення системи цих двох рівнянь, одержуємо стандартну формулу нормальних рівнянь:

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^N y_i = N \times a + b \times \sum_{i=1}^N x_i \\ \sum_{i=1}^N (y_i \times x_i) = a \times \sum_{i=1}^N x_i + b \times \sum_{i=1}^N x_i^2 \end{cases}$$

Після визначення оцінок параметрів «a» і «b» необхідно перевірити їхню статистичну надійність та істотність. Ця вимога є особливо важливою для параметра «b», оскільки в дійсності може виявитися, що фактор «x» не впливає на досліджуваний показник «v», що еквівалентно «b»=0. Однак обраний коефіцієнт «b», загалом кажучи, відмінний від нуля. Для перевірки істотності відхилення параметра «b» від нуля служить критерій значимості. У зв'язку з цим розглядаються дві гіпотези: перша – про те, що $b = 0$, друга – про те, що $b \neq 0$ [204].

Після цього визначається розрахункове значення критерію Стюдента для цього параметра. Якщо $|t_b| < t_p$, то з імовірністю помилки α приймається нульова гіпотеза, де t_p – граничне (критичне) значення для критерію Стюдента, що береться з відповідних таблиць для відповідного рівня значимості « α » і кількості ступенів волі $k = N - 2$. У випадку прийняття нульової гіпотези фактор «x» виключають із моделі, тим самим умовно приймаючи, що найкращий опис системи спостережень визначається за

допомогою середнього арифметичного: $y = \bar{y}$.

Аналогічно перевіряється статистична значущість параметра «а»:

$$t_a = \frac{a}{\sigma_a}, \quad (3.9)$$

$$\text{де } \sigma_a = \sqrt{\frac{\sigma_{e\_розр}^2 \times \sum_{i=1}^N x_i^2}{N \times \sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})^2}}.$$

Методика визначення параметрів «а» і «b» парної лінійної моделі складається в рішенні системи двох рівнянь із двома невідомими «а» і «b»:

$$\begin{cases} \sum y = aN + b\sum x \\ \sum xy = a\sum x + b\sum x^2 \end{cases}$$

Для визначення невідомих «а» і «b», необхідно знати числове значення всіх інших величин вхідних у систему: $N, \sum x, \sum y, \sum xy, \sum x^2$.

Кількість спостережень N легко визначається простим їхнім підрахунком, інші величини знаходяться за допомогою арифметичних операцій над даними спостережень – їх підсумовуванням або множенням, а потім підсумовуванням. Обчислення зручніше за все проводити в табличній формі [134;191].

Отже, на нашу думку, вищезазначені інструменти оцінки інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах сфери послуг мають значні недоліки. Так, застосування параметричних методів вкрай недоцільно. Основним недоліком використання даних методів є те, що вони враховують не всі властивості

внутрішньої побудови підприємств і повністю ігнорують чинники екзогенного характеру.

Дисперсійний аналіз на секторних або галузевих економічних дослідженнях має суттєві недоліки. Слід зазначити, що дисперсійний аналіз, з точки зору обсягу обчислювальної роботи значно складніший за процедуру розрахунку більшості параметричних і непараметричних критеріїв, але цей недолік цілком компенсується більш глибоким дослідженням порівнюваних груп. Інший недолік дисперсійного аналізу полягає в тому, що його обґрунтоване застосування передбачає нормальний розподіл досліджуваних груп. Іншим методом, зазначеним вище, є математичне моделювання.

У контексті авторського дослідження першим недоліком є відсутність оцінки збіжності кількісних результатів моделювання з практикою. Надзвичайна відповідальність прийнятих рішень висуває дуже високі вимоги до результатів моделювання, а саме, до того, наскільки отримані кількісні результати моделювання відповідають практичних результатів (тобто, до визначення збіжності результатів моделювання з результатами, отриманими на практиці).

Іншим недоліком моделювання, також раніше не розглянутим, є запрограмованість результату властивостями самої моделі (у рамках обраного методу). Автори моделі явно або неявно можуть закласти в її структуру потрібний результат (гарантує підтвердження перевіряється гіпотези). Також недоліком є забезпечення повною мірою адекватності моделювання в існуючих моделях.

Таким чином, більшість аналізованих методик не враховує специфіки дослідження інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах сфери послуг, тому на нашу думку, концептуальна схема методики дослідження повинна мати такі елементи, які більш повно описують умови функціонування підприємств сфери послуг (рис.3.1.).

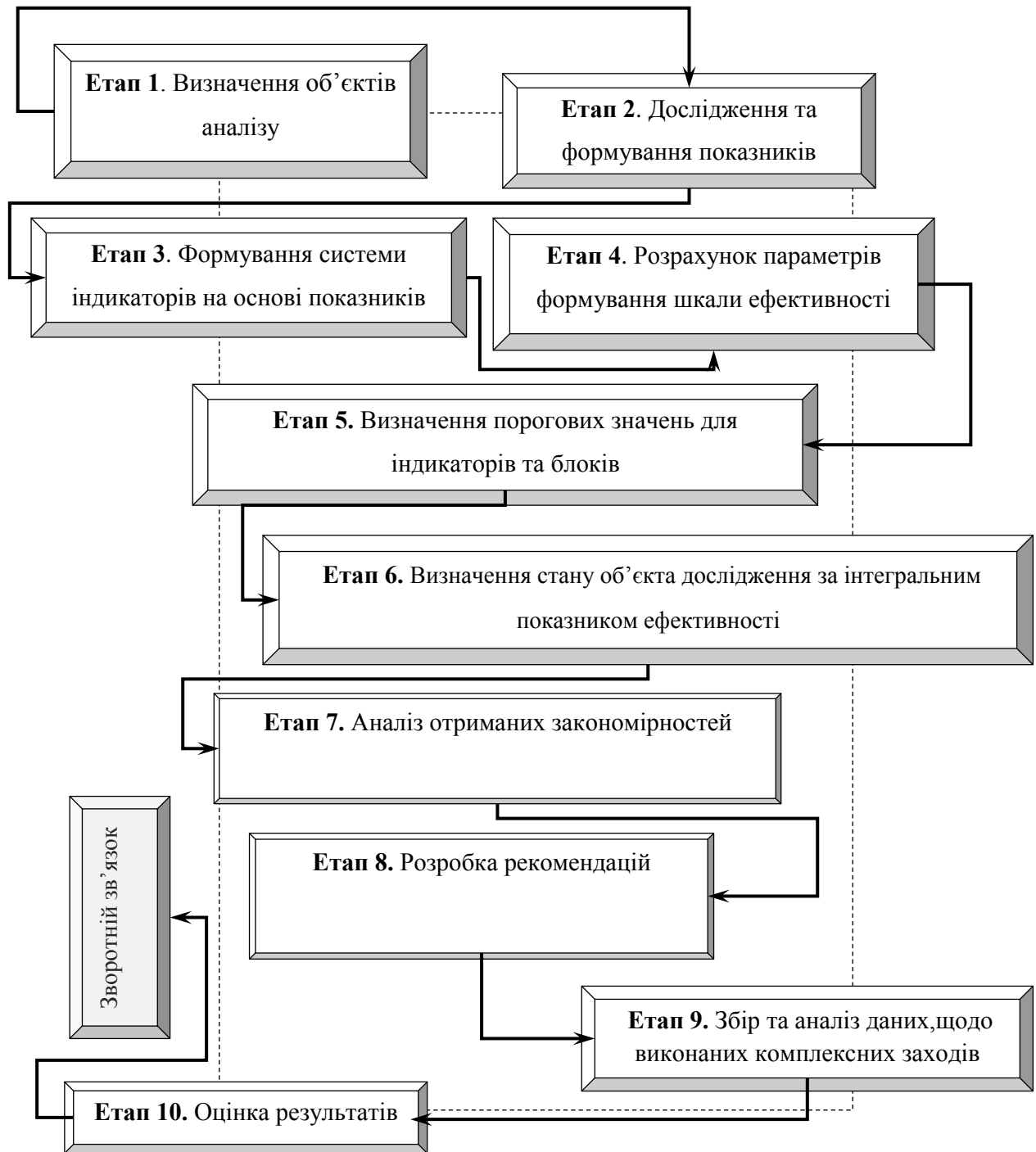

Рисунок 3.1– Концептуальна схема дослідження інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах сфери послуг

На відміну від існуючих підходів до оцінки ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної

діяльності на підприємствах сфери послуг, авторська економетрична модель акцентує увагу на двоступеневому алгоритмі. На першому етапі визначається предмет та об'єкт аналізу, на другому етапі формуються показники, що відображають стан предмета аналізу. Потім вибудовується система індикаторів оцінки. Разом з тим потрібен зазначений алгоритм розробки відповідного математичного інструмента, який буде відповідати науковому завданню даного дослідження.

Тому для більш точного аналізу інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах сфери послуг, необхідно відстежувати ряд індикаторів, які дають змогу визначати необхідні регуляторні механізми впливу та забезпечити порівняння стану з минулими періодами в умовах адекватності порівняння.

Основні показники ділової активності та фінансової стійкості підприємств сфери послуг як індикаторів стану інфраструктурно-інституційного забезпечення наведено на рис.3.2.

Коефіцієнт оборотності активів
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості
Строк погашення дебіторської заборгованості
Строк погашення кредиторської заборгованості
Коефіцієнт оборотності власного капіталу
Чистий оборотний капітал
Коефіцієнт платоспроможності (автономії)
Співвідношення власних і запозичених коштів
Коефіцієнт забезпеченості власними обіговими коштами
Коефіцієнт маневреності робочого капіталу
Рентабельність активів
Рентабельність власного капіталу

Рисунок 3.2 – Показники діялової активності і фінансової стійкості підприємств сфери послуг як індикаторів стану інфраструктурно-інституційного забезпечення
[складено автором на основі: 5; 6; 8]

Однак, на нашу думку, для повноцінного аналізу, крім блоку показників ділової активності та показників фінансової стійкості слід додати показники інвестиційної активності, оскільки у випадках погіршення інфраструктурно-інституційного забезпечення потрібно зауважити на інвестиційному стані. Нами було обрано ряд показників, які точно відображають вплив екзогенних факторів на інвестиційні процеси на підприємстві. Отже, обрані для аналізу показники та їх обґрунтування представлено нижче.

До кількісних індексів належать: показник, яким користуються для обчислення розміру інвестування в розрахунках офіційних організацій, є показником частки інвестицій в сумарному обсязі прибутку до оподаткування:

$$IS = \frac{\sum_{i=1}^n C_i}{\sum_{i=1}^n S_i}, \quad (3.10)$$

де C_i – обсяг інвестицій підприємств з урахуванням обов'язкових та добровільних витрат на спеціальні програми;

S_i – валовий обсяг продажів;

n – кількість підприємств, що беруть участь у дослідженні.

Також це індекс перспективного розвитку (I_{np}) розраховується як відношення суми інвестицій в основний капітал до величини чистого прибутку:

$$I_{np} = (I_{OK} + B_C) / ЧП, \quad (3.11)$$

де $ЧП$ – чистий прибуток корпорації;

I_{OK} – інвестицій в основний капітал;

B_C – сума соціальних інвестицій.

Наступним показником є частка інвестицій в сумарному обсязі продажів (I_{OP}) (одиниця виміру – відсотки):

$$I_{on} = B_c / OP_{\text{в}} * 100\%, \quad (3.12)$$

де B_C – сума соціальних інвестицій;

OP_B – валовий обсяг продаж і-тої корпорації.

Співвідношення середнього розміру заробітної плати працівників корпорації з середнім розміром заробітної плати по галузі ($D_{\text{зарпл}}$) розраховується за формулою 3.13:

$$D_{\text{зарпл}} = ЗП_i / ЗП_{\text{гал}}, \quad (3.13)$$

де $ЗП_i$ – середній розмір заробітної плати працівників корпорації, грн.;

$ЗП_{\text{гал}}$ – середній розмір заробітної плати в галузі, грн.

Наступним показником є питома вага премій, заохочувальних та компенсаційних виплат у фонді оплати праці (в розрахунку на одного працівника) ($D_{\text{заох}}$), %:

$$D_{\text{заох}} = K_{\text{заох}} / \Phi ОП_{\text{пр}} * 100 \%, \quad (3.14)$$

де $K_{\text{заох}}$ – сума коштів, спрямованих на виплату премій, заохочувальних та компенсаційних виплат в розрахунку на одного працівника (загальна сума коштів такого роду поділена на середньоспискову чисельність працівників корпорації), грн.;

$\Phi ОП_{\text{пр}}$ – середній фонд оплати праці працівника корпорації, грн.

Наступним показником є частка витрат на оплату праці в собівартості реалізованої продукції, %:

$$D_{on} = BOП / CB * 100\%, \quad (3.15)$$

де $BOП$ – витрати на оплату праці, грн.;

CB – собівартість реалізованої продукції корпорації, грн.

Наступним показником є коефіцієнт плинності кадрів ($K_{пл}$), %:

$$K_{пл} = ПЛ / Ч_i * 100\% \quad (3.16)$$

де $ПЛ$ – чисельність працівників, звільнених за власним бажанням

та у зв'язку з порушенням трудової дисципліни, осіб.

Частка працівників, які пройшли впродовж останніх трьох років підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації за кошти корпорації в середньосписковій чисельності працівників, ($D_{пк}$), % :

$$D_{пк} = Ч_{пк} / Ч_i * 100\%, \quad (3.17)$$

де $Ч_{пк}$ – чисельність працівників, що пройшли підготовку,

перепідготовку, підвищення кваліфікації впродовж останніх трьох років коштом корпорації, осіб.

На нашу думку, застосування саме вищезазначених конфігурацій показників дає змогу охопити весь спектр критеріїв оцінки ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення.

Узагальнюючи основні існуючі методичні підходи до оцінки

інфраструктурно-інституційного забезпечення діяльності підприємств сфери послуг, доцільно зазначити, що наявні методичні підходи можна поєднати у два блоки – кількісної та якісної оцінки. Більшість таких показників відносяться до блоку кількісної оцінки. Проте більш важливим є аналіз, за допомогою якого можна проаналізувати якість тенденцій ефективності.

Методики, які б поєднували і показники якісного аналізу, і функціональні показники на сьогодні відсутні, тому такий підхід становить значний теоретичний інтерес і практичну цінність. Системний підхід дозволив отримати формулу оцінки ефективності. Такий підхід дозволяє розширити методичні основи та здійснити якісну оцінку ефективності енергетичної стратегії [33]:

$$T = \frac{(\sum_i^k v_i)^b}{(\sum_i^k v_i)^t} \times \frac{\sum_{i=1}^N x_i y_i - N \cdot \bar{x} \bar{y}}{\sqrt{(\sum_{i=1}^N x_i^2 - N \bar{x}^2)(\sum_{i=1}^N y_i^2 - N \bar{y}^2)}} \times \quad (3.18)$$

де, T – інтегральний показник ефективності об'єкта;

$\frac{(\sum_i^k v_i)^b}{(\sum_i^k v_i)^t}$ – сумарний обсяг k -х об'єкта в базовому й аналізованому періодах;

$\frac{\sum_{i=1}^N x_i y_i - N \cdot \bar{x} \bar{y}}{\sqrt{(\sum_{i=1}^N x_i^2 - N \bar{x}^2)(\sum_{i=1}^N y_i^2 - N \bar{y}^2)}} \times$ – коефіцієнти вагомості показників, що

розраховують, за результатом кореляційної оцінки ($\sum \gamma_i = 1$).

Суть застосування авторської формули полягає у формуванні системи індикаторів, які найбільш повно описують основні фактори інфраструктурно-інституційного забезпечення. Індикатори розроблені таким чином, щоб визначити основні виклики інфраструктурно-інституційного забезпечення, що формуватимуть напрями протидії негативним тенденціям. Система індикаторів може бути різною залежно від поставленої мети дослідження, наявних і виявлених факторів та напрямків інфраструктурно-інституційного забезпечення і ступеня деталізації у процесі аналізу [3;8].

В авторській економетричній моделі можливий стан підприємств з огляду на чутливість інфраструктурно-інституційного забезпечення порівнюючи профіль за подальші звітні періоди часу

Таким чином, отримана економетрична модель показує, що при $T > 1$ енергетична стратегія ефективна, при $T < 1$ – неефективна, чим більше T одиниці, тим ефективніше енергетична стратегія. Алгоритм розрахунку значень індикаторів включає їх збір та систематизацію, обчислення в іменованих і відносних одиницях (по відношенню або до базового року або базового значення), перетворення їх до нормалізованого безрозмірного вигляду, визначення їх порогових значень ефективності [8;9;51].

Граничні значення визначають ту межу, перехід за яку означає настання стану, де з огляду на чутливість підприємства до інфраструктурно-інституційного забезпечення діяльність підприємства значно погіршується. Знаючи порогові значення, можна побудувати вісь (шкалу) стану індикатора з виділенням додатково, наприклад, ще передкризової зони.

Кожному інтервалу погіршення стану для якісної оцінки присвоюються бали, за допомогою яких можна оцінити інтегральну оцінку за блоку і по всій системі індикаторів в цілому. Кінцевою метою проведеного аналізу є формування комплексу заходів, спрямованих на підтримку індикаторів в зоні нормального стану або їх повернення в цей інтервал, іншими словами, на забезпечення стану підвищення ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення. Розробка індикаторів ефективності має особливе значення для здійснення на їхній основі моніторингу процесу реалізації як зовнішньоекономічної діяльності, так просто діяльності підприємств сфери послуг, тобто формування системи пріоритетів.

Таким чином, авторська економетрична модель, на відміну від існуючих, враховує величину чутливості кожного підприємства до факторів інфраструктурно-інституційного забезпечення, здатна оцінити фактори кількісного і якісного характеру на основі їх перетворення у відносні величини.

Подальшим пріоритетом є апробація авторського алгоритму.

3.2. Оцінка та інструменти вдосконалення інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг

У результаті здійснення євроінтеграційних реформ в Україні виникли принципово нові умови господарювання, що характеризуються визначальною роллю підприємств сфери послуг. Зацікавленість підприємств сфери послуг у поліпшенні результатів своєї діяльності посилює необхідність покращання інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг, яка виступає найважливішим фактором забезпечення економічного позиціонування підприємства і створення умов для його подальшого розвитку. Оцінка та прогноз інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг, стали особливо актуальними як з точки зору вирішення проблем окремо взятого підприємства, так і з точки зору вирішення питання про конкурентоспроможність національної економіки в цілому.

Аналіз теоретичних джерел і практики господарювання показав, що проблема оцінки інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг в цілому на сьогоднішній день задовільного вирішення немає. Крім того, існуючі методи оцінки інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг не враховують той факт, що інфраструктурно-інституційне забезпечення не є метою діяльності підприємства, а втім, має безпосередній вплив на отримання підприємством максимального прибутку при мінімізації витрат.

У зв'язку з підвищеною актуальністю відрізняються наукові та практичні проблеми пошуку та розробки методів оцінки інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг,

орієнтованих на побудову моделі залежності ефективності діяльності інфраструктурно-інституційного забезпечення на окремі аспекти діяльності зазначених підприємств.

На основі запропонованого в попередньому параграфі дисертаційного дослідження авторського алгоритму оцінки та економетричної моделі оцінки, метою цього параграфу є апробація та визначення основних проблем інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг.

Відповідно до наукового завдання, на першому етапі було сформовано фактори чутливості до діяльності організацій, які забезпечують функціонування інфраструктурно-інституційної сфери на основі застосування кореляційно-регресійного аналізу в попередньому розділі.

Також у попередньому розділі було обґрунтовано, що основними організаціями, які визначають інфраструктурно-інституційне забезпечення є державні інституції, зокрема: Міністерство інфраструктури та Міністерство економіки України, також ряд недержавних інституцій фінансової та інформаційної сфери.

Таким чином, на основі авторського алгоритму для аналізованих підприємств попередньо було розраховано функціональні та інтегральні показники інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг. Також слід підкреслити, що вагові коефіцієнти та фактори, обрані для аналізу, були розраховані з урахуванням ступеня чутливості кожного підприємства, але якщо кореляція становила менше 0,7, то цей фактор не враховувався.

Загалом для зручності інтерпретації результатів апробації результати було поділено на три категорії: фінансовий, інвестиційний та кредитно-кадровий виміри, що дає змогу більш детально виявити, позитивні та негативні зрушення в інфраструктурно-інституційному середовищі діяльності цих підприємств. До того ж серед аналізованих підприємств проводилися консультації з надання внутрішньої фінансової ситуації, а також до

опрацювання причин зміни стану зазначених показників та впливу інфраструктури та інституційної системи долучалися топ-менеджери аналізованих підприємств.

Так, фінансовий вимір ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств кластеру №1 представлено на рис. 3.3.

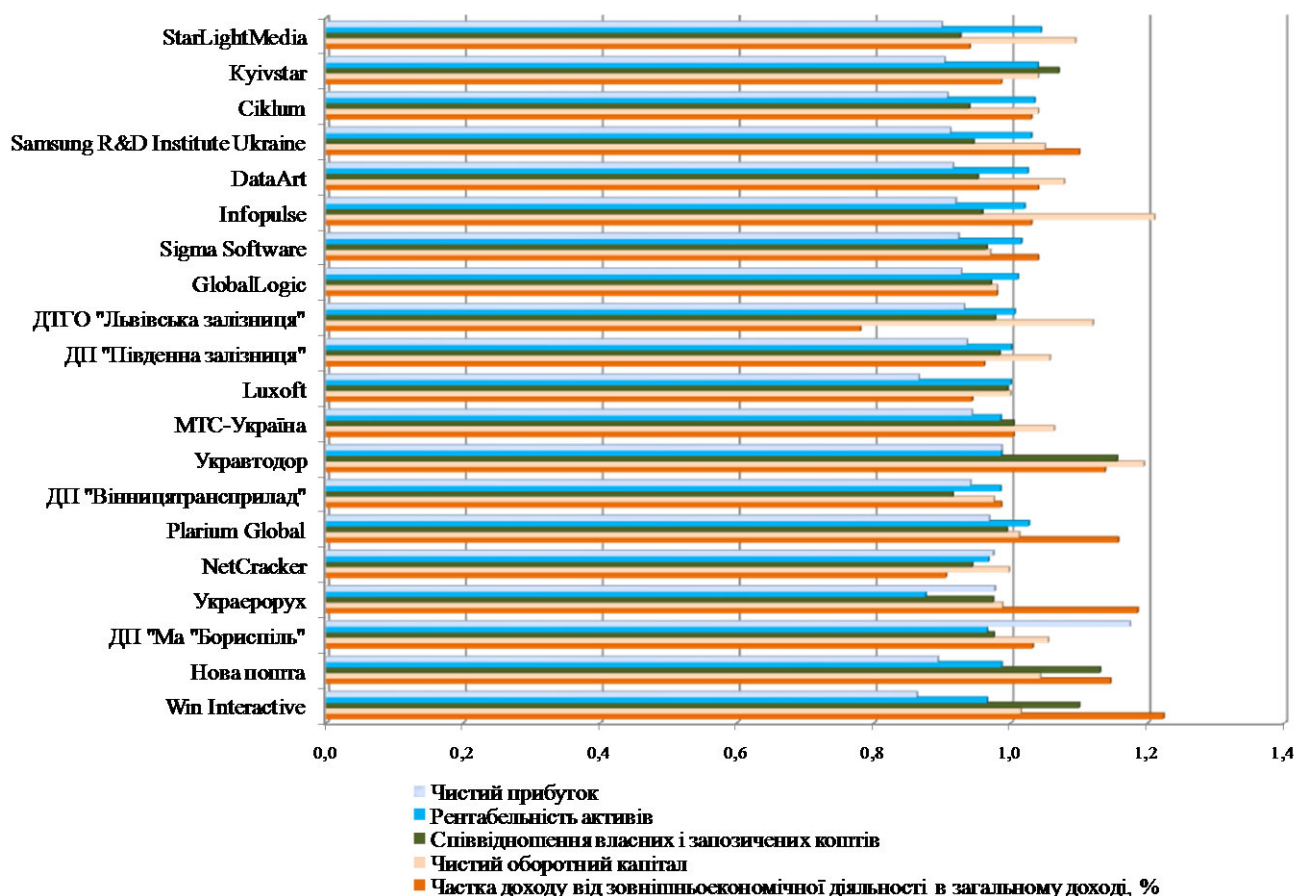

Рисунок 3.3– Фінансовий вимір ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств кластеру №1 [181]

Як видно з рис. 3.3, на підприємствах першого кластеру за аналізований період серед фінансових показників найбільше погіршився показник частки доходу від зовнішньоекономічної діяльності в загальному доході (%). За цим показником майже всі підприємства показали зниження на 7-10 %.

Диференційована структура представлених підприємств дає змогу

стверджувати, що такі підприємства інформаційної сфери, за оцінкою топ-менеджменту таких компаній, як: GlobalLogic, SigmaSoftware, Infopulse, DataArt, Samsung R&D InstituteUkraine, Ciklum, Kyivstar, StarLightMedia показали такі результати.

Як наслідок – досить жорстка фіскальна політика з боку уряду в останні три роки. До того ж результатом того стало, що зазначені підприємства розміщували свої дочірні підприємства за кордоном замість того, щоб платити податки в Україні.

Щодо підприємств, які представляють сферу транспортних послуг, то погіршення показників відбувалось не такими значними темпами, що пояснюється специфікою транзитного положення національної економіки. Наступним виміром є інвестиції, представлені на рис. 3.4.

Інвестиційний вимір підприємств кластеру №1 свідчить, що ефективність інфраструктурно-інституційного забезпечення за аналізований період погіршилась. Якщо звернути увагу на розраховані коефіцієнти, то можна побачити, що вони як не поліпшувалися так і не ставали гіршими. Разом з тим, думку щодо такої ситуації топ-менеджерів NetCracker, PlariumGlobal, це відбулося за рахунок інфляційних процесів.

Наступним виміром ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств кластеру №1 є кредитно-кадрова сфера, представлена на рис. 3.4.

Слід відмітити, що тут спостерігається неоднозначна ситуація через асиметрію показників за структурою підприємств. Ті підприємства, які мають зовнішньоекономічну діяльність як основний вид бізнесу, не змінили за аналізований період свої показники. На противагу цьому, підприємства, орієнтовані на експорт послуг та характеризуються значною присутністю на внутрішньому ринку, показали значне зниження або волонтильність показників, що свідчить також про погіршення для цієї категорії підприємств інфраструктурно-інституційного забезпечення.

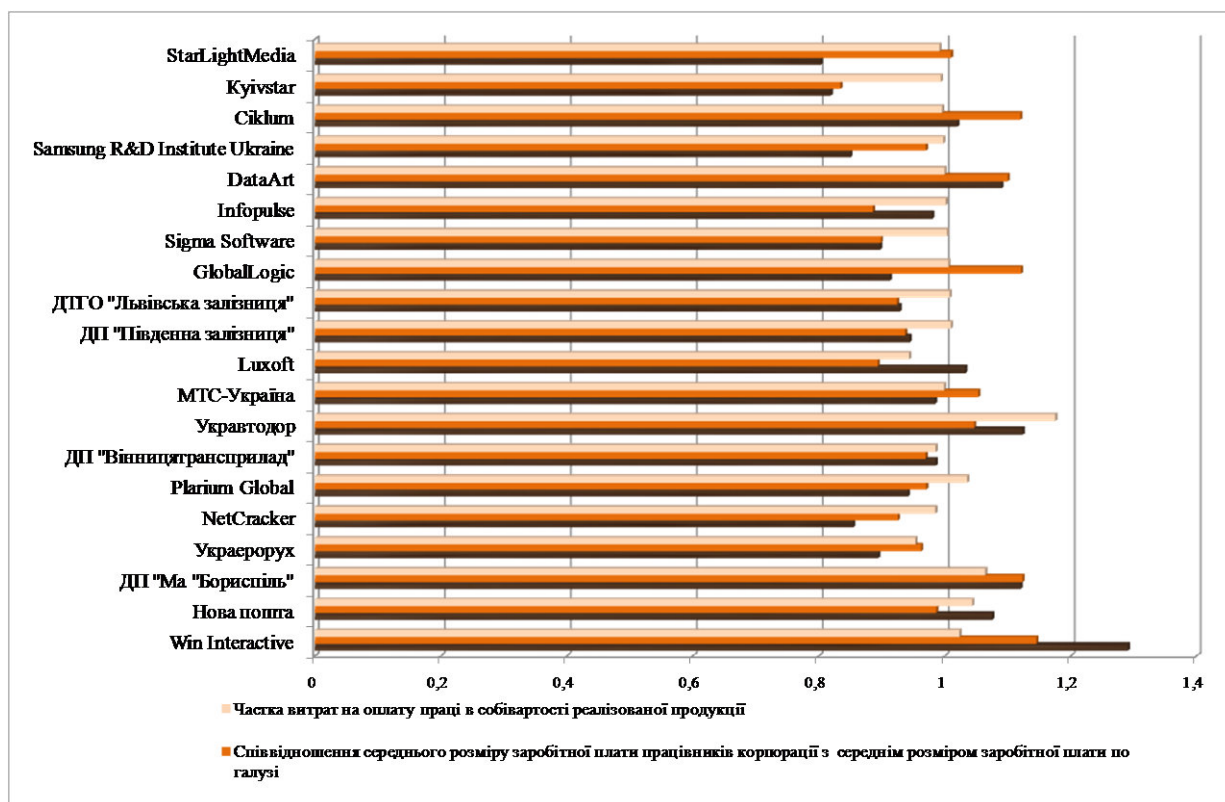

Рисунок 3.4– Інвестиційний вимір інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств кластеру №1 [181]

Для більш детального представлення результатів авторського дослідження нами було наведено інтегральні показники за вимірами інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств кластеру №1. За результатами дослідження, з 20 аналізованих підприємств кластеру №1 10 показали погіршення стану інфраструктурно-інституційного забезпечення за двома і більше показниками.

З них тільки два підприємства продемонстрували стабільність за аналізований період. Щодо інтегральної оцінки, то тільки «Укравтодор» продемонстрував ріст на 17%, проте, як відомо, це державне підприємство, і на його стан значно впливають державні асигнування. Загалом інтегральні показники за вимірами інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств кластеру №1 представлено у Додатку А.

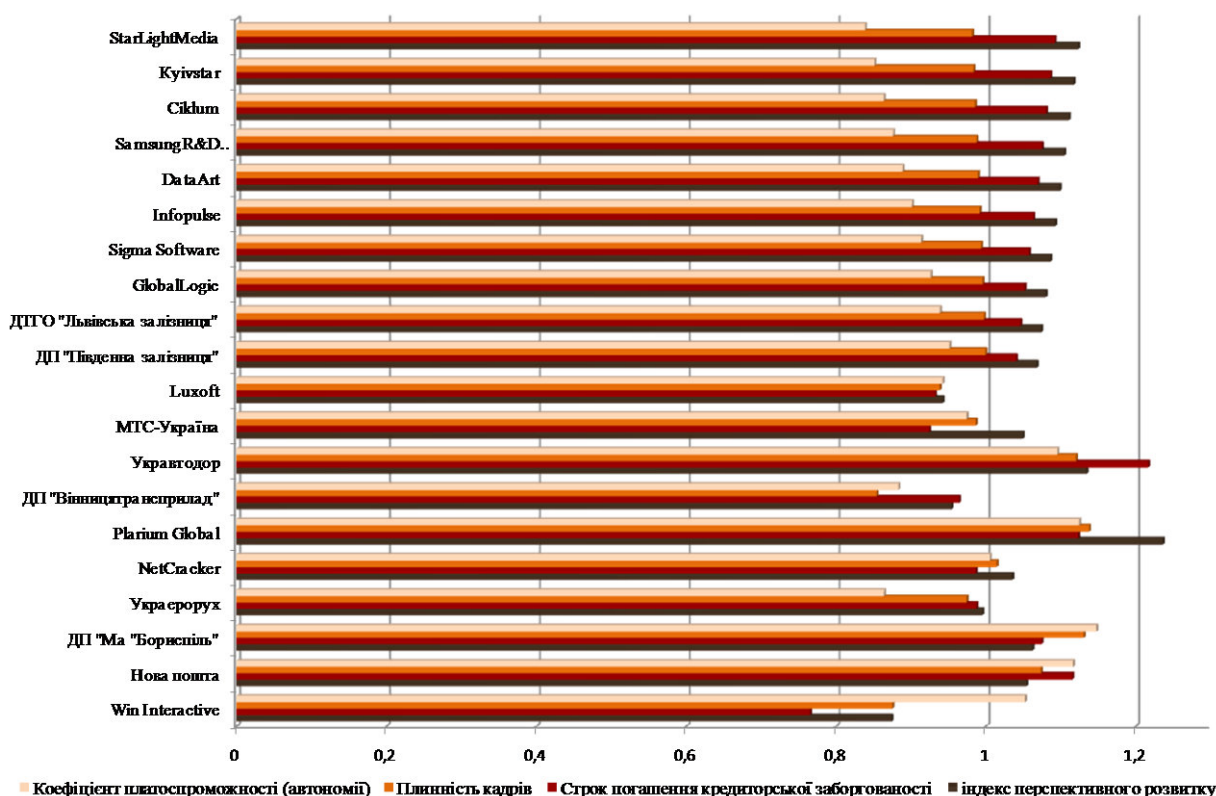

Рисунок 3.5– Кредитно-кадровий вимір ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств кластеру №1 [181]

Таким чином, інфраструктурно-інституційне забезпечення як зовнішньоекономічної, так і діяльності як такої серед підприємств кластеру №1 є стабільним та частково незадовільним, більш того, найгірший стан інфраструктурно-інституційного забезпечення аналізованих підприємств у сфері як доходу як такого, так і частці доходу від зовнішньоекономічної діяльності в загальному доході %.

Результати оцінки за інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств кластеру №2 на основі авторської економетричної моделі засвідчили результати, що відрізняються від результатів оцінки кластеру №1. Фінансовий вимір ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств кластеру №2 представлено на рис. 3.6.

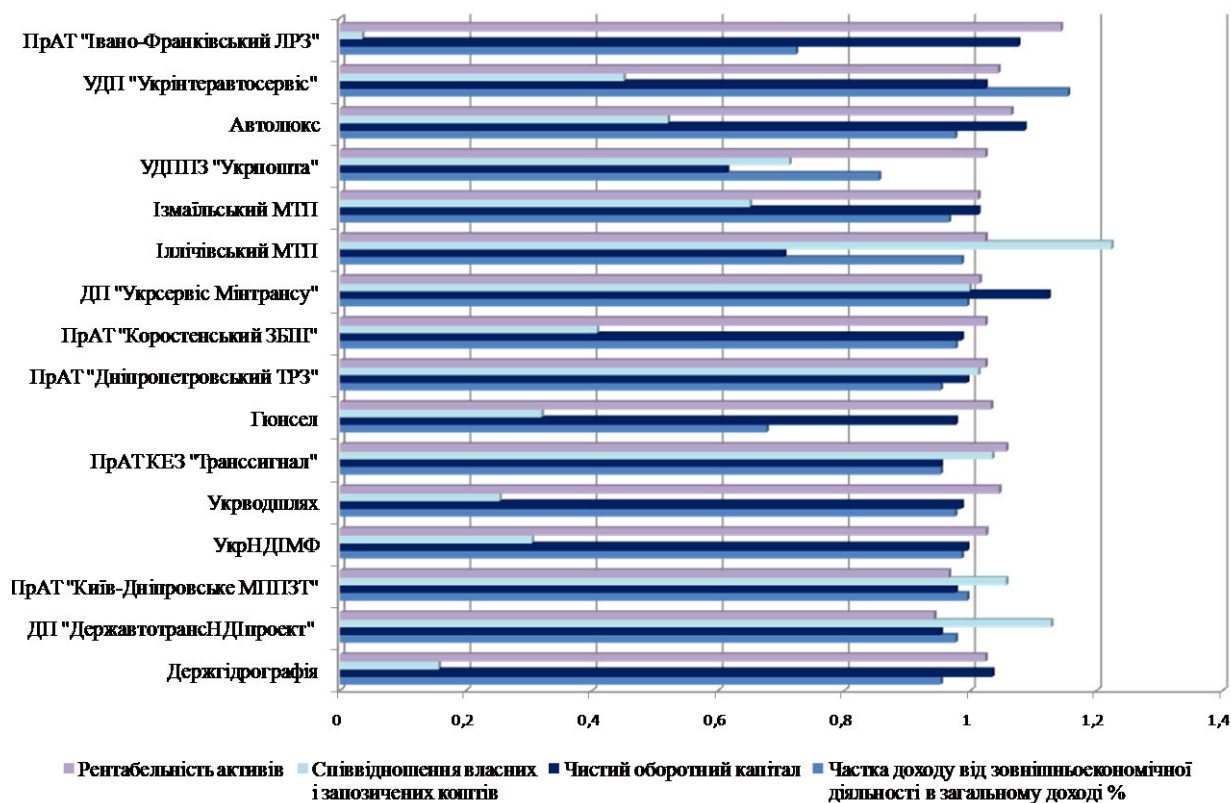

Рисунок 3.6– Фінансовий вимір ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств кластеру №2 [181]

Варто зазначити, що фінансовий вимір ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств кластеру №2, свідчить про досить низький стан фінансової складової інфраструктурно-інституційного забезпечення, що виражається у зниженні співвідношення власних і запозичених коштів. Слід підкреслити більш тісні відносини з державними інституціями, що виражаються в односторонній регламентації співпраці з тими чи іншими фінансовими організаціями, які забезпечують зовнішньоекономічну діяльність.

Так наприклад, ПрАТ КЕЗ «Трансигнал», що користується фінансовими послугами переважно АТ «Ощадбанк» та інших державних фінансових інституцій не має можливості перейти на більш вигідні умови позиціонування через значну присутність держави в уставному капіталі підприємства. З вищезазначених причин на аналізованих підприємствах також знижується як рентабельність активів, так і чистого оборотного капіталу.

Наступний інвестиційний вимір ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств кластеру №2 представлено на рис. 3.7.

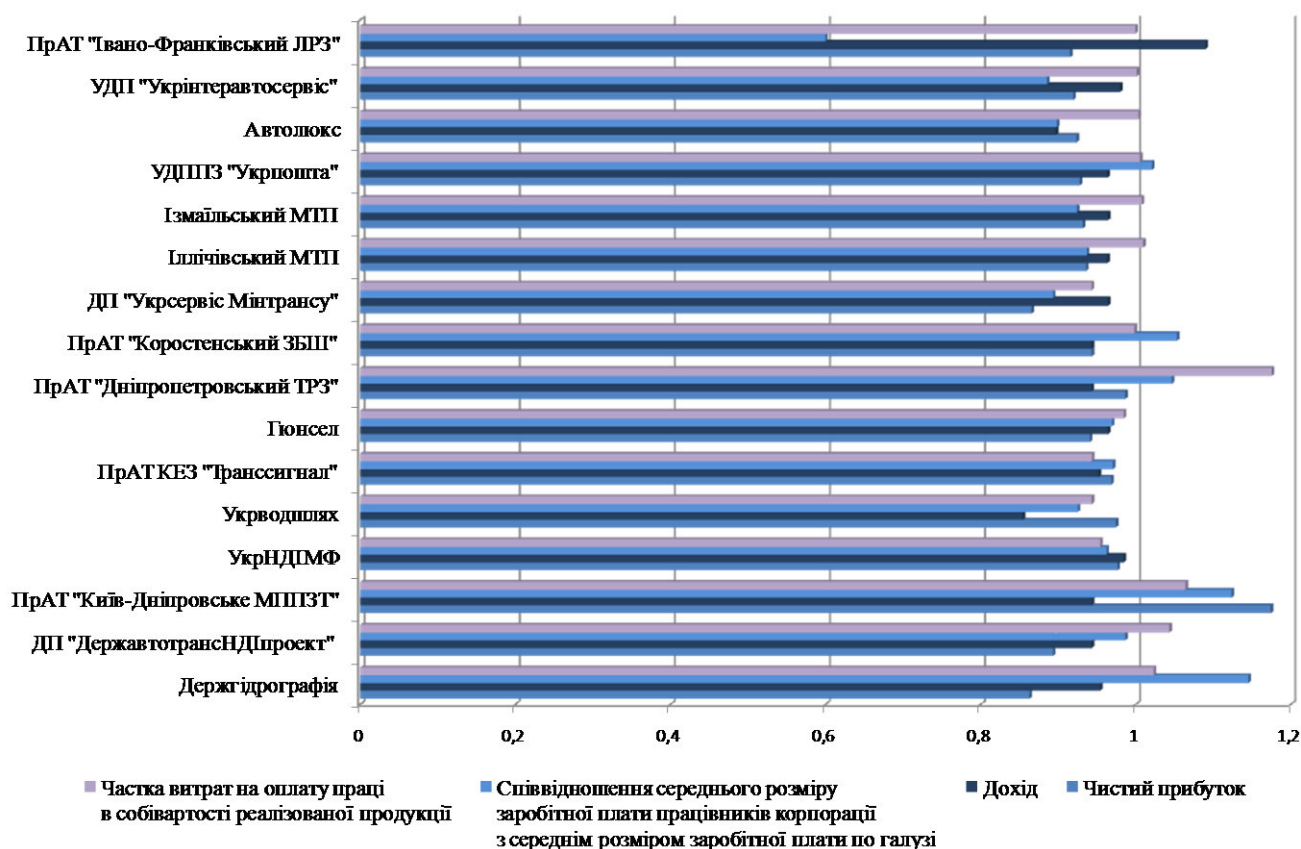

Рисунок 3.7– Інвестиційний вимір ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств кластеру №2 [181]

Так, на досліджуваних підприємствах значно погіршилось інформаційне та інвестиційне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, а також індекс перспективного розвитку. Через зниження показників роботи саме фінансових та інформаційних інституцій, як виявлено в ході детального аналізу підприємств, що забезпечують інфраструктурно-інституційне забезпечення, більшість підприємств мають сплачувати до цих організацій більшу кількість фінансових ресурсів, проте фінансування інвестицій та індексації заробітних плат на самому підприємстві є відсутнім.

Таким чином, погіршення інфраструктурно-інституційного забезпечення тягне за собою зниження показників інвестиційних аспектів. Наступний кредитно-кадровий вимір ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств кластеру №2 представлено на рис. 3.8.

Загалом слід підкреслити, що переважна більшість підприємств другого кластеру показали негативний тренд інфраструктурно-інституційного забезпечення у фінансовій та регуляторній сфері. Йдеться про погіршення фінансової складової, яка виражається у підвищенні трансакційних витрат на фінансові та страхові послуги. Це твердження ґрунтується на тому, що нині серед підприємств другого кластеру переважна більшість у своїй зовнішньоекономічній діяльності користується фінансовими послугами іноземних страхових підприємств у своїй зовнішньоекономічній діяльності, тоді як на внутрішньому ринку – послугами державних установ. Така колізія приводить до того, що з девальвацією національної валюти та падінням рейтингу національної економіки величина внесків іноземним страховим та іншим фінансовим інститутам зростає, тим самим, знижуючи ефективність та рентабельність як такої. Також серед підприємств другого кластеру найгіршим показником є відношення власних та запозичених коштів, що свідчить про недостатній рівень інституційного забезпечення. Однією з причин є недалекоглядна дивідендна політика. Передчасна виплата довгострокових позик, у результаті чого надмірно використовуються короткострокові засоби. За дефіцитного прогнозу потоку грошових коштів наявні грошові кошти використовуються для виплати позики, хоча фактично вони знадобляться через деякий час для оборотного капіталу.

Водночас у результаті авторського аналізу виявлено, що серед аналізованих підприємств дуже часто відбувається переведення наявних грошових коштів у невиробничу сферу. Це відбувається в тих випадках, коли є достатньо засобів для ведення справи, але внаслідок поганого планування потоку грошових коштів або слабого керування засоби виявляються переміщеними в активи, які не потрібні для поточних операцій компанії

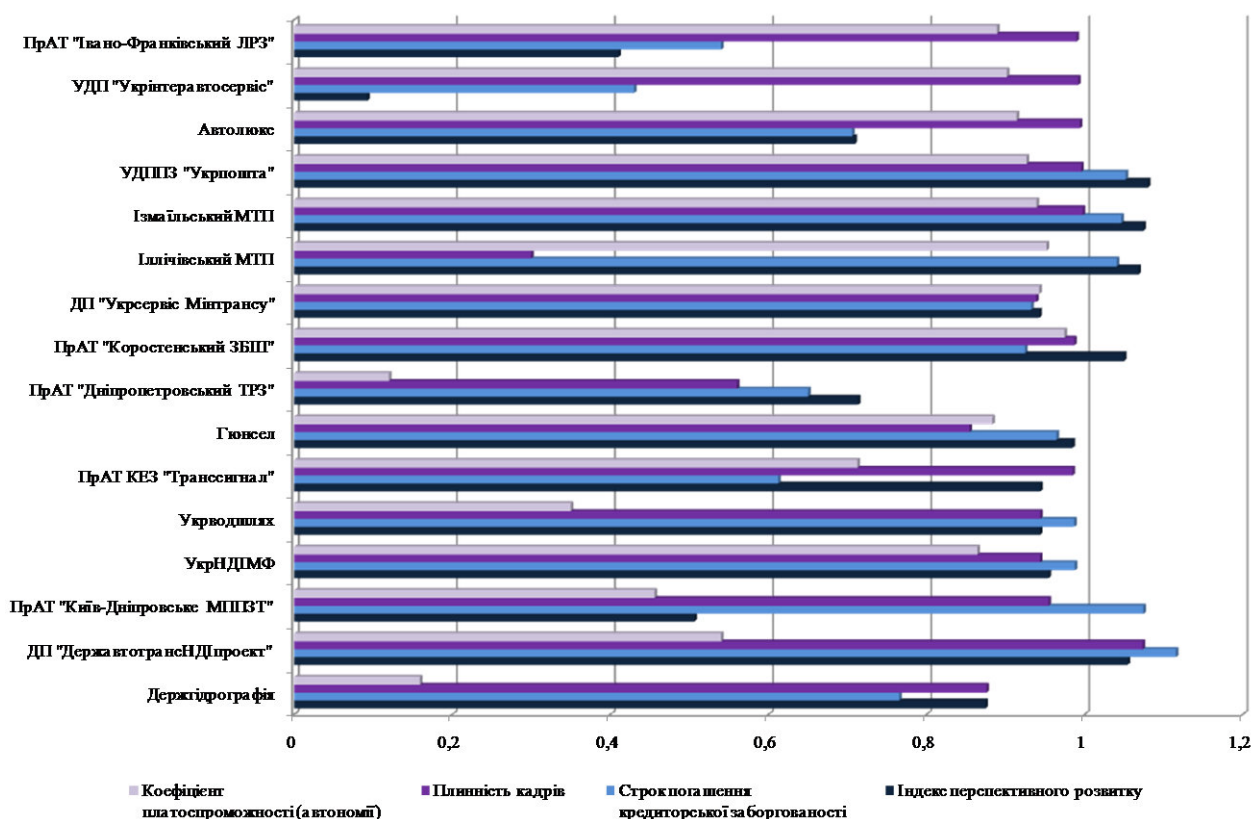

Рисунок 3.8– Кредитно-кадровий вимір ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств кластеру №2 [181]

. Щодо аналізованих підприємств третього кластеру, то слід відзначити, що за рахунок своїх розмірів діяльності вони продемонстрували незначний спад, проте фінансова стійкість та інвестиційна привабливість виявилися найгіршими за аналізований період, підтверджуючи гіпотезу про найбільший вплив фінансової інфраструктури та недостатньо ефективного державного управління в розвитку зовнішньоекономічної діяльності цих підприємств.

Наступним етапом аналізу є систематизація висновків за всіма кластерами підприємств. Отже, слід відзначити, що загалом можна наголошувати на висновках, які характеризуються значною мірою новизни. А саме, як видно з рис. 3.9, підприємства першого кластеру продемонстрували найвищі показники ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення, що характеризуються значним акцентом саме недержавних організацій в цьому забезпеченні. Підприємства другого та третього кластеру,

що орієнтуються в своїй як зовнішньоекономічній, так і внутрішній діяльності на державні установи продемонстрували значно нижчий рівень за всіма запропонованими показниками.

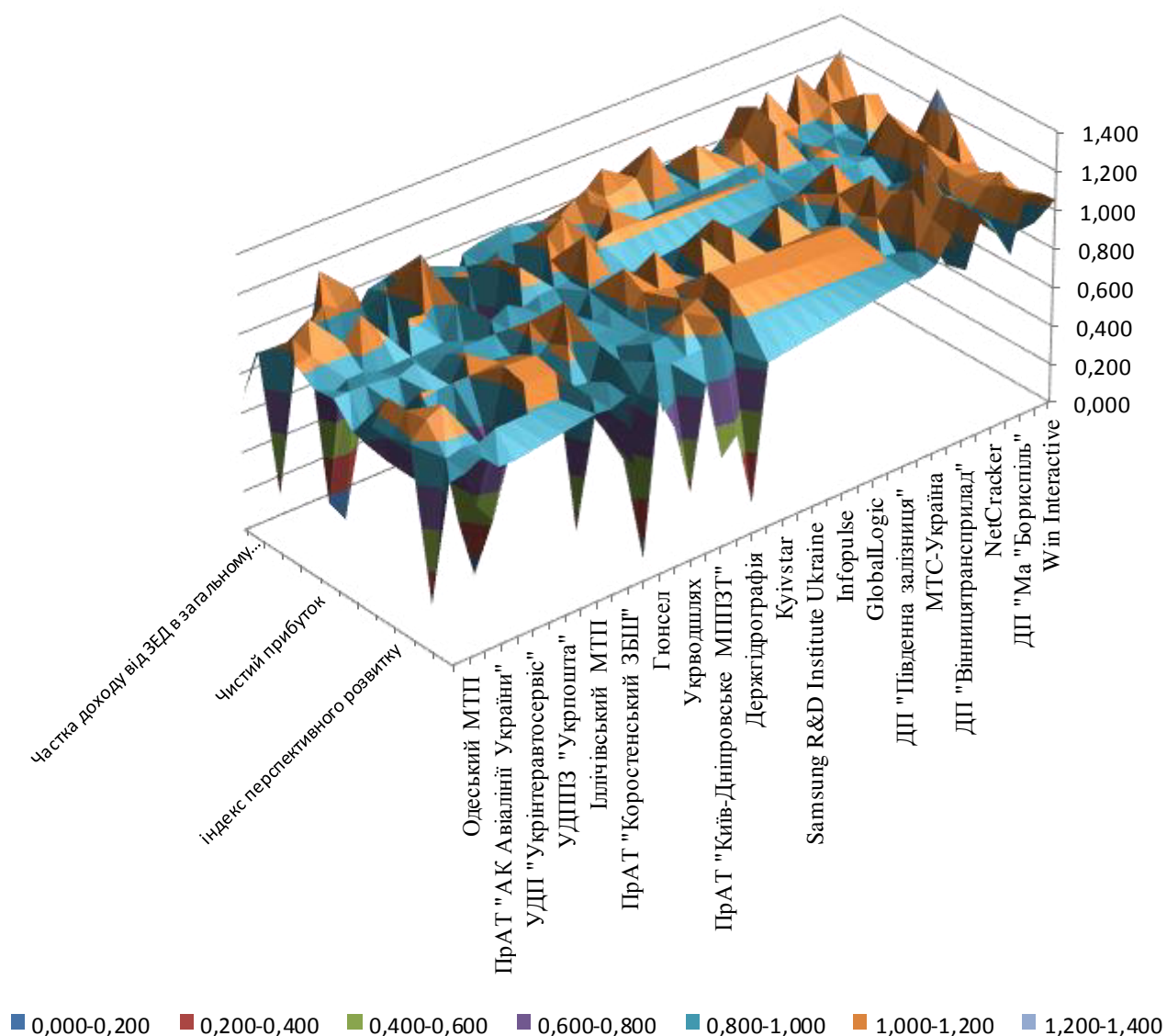

Рисунок 3.9– Інтегральні показники за вимірами інфраструктурно-інституційного забезпечення всіх кластерів підприємств [181]

У процесі оцінки інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг, ми дійшли висновків, які представляють новизну у дослідженні: по-перше, обґрунтовано,

значну диференціацію показників всіх трьох кластерів підприємств як за функціональними вимірами, так і за інтегральною ознакою.

Так, підприємства першого кластеру продемонстрували незначне погіршення інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності за рахунок орієнтації на інфраструктурні недержавні організації, які за своєю природою функціонування не можуть нав'язувати обов'язкові правила та встановлювати на противагу державі в односторонньому порядку пріоритети та межі. Найбільший тиск на показники діяльності зазначених підприємств має інвестиційний вимір.

Таким чином, знижуючи зовнішньоекономічну діяльність як таку за рахунок розвитку зарубіжних незалежних дочірніх підприємств за кордоном. Проте, незважаючи на вищезазначені негативні тенденції, підприємства першого кластеру мають найкращі показники інфраструктурно-інституційного забезпечення.

По-друге, підприємства другого кластеру продемонстрували досить точні результати інфраструктурно-інституційного забезпечення в негативному векторі розвитку. А саме, на основі авторської економетричної моделі встановлено, що підприємства другого кластеру погіршували показники фінансового та кадрового виміру через жорстку регламентацію діяльності з боку уряду та неможливості її уникнути у зв'язку з високою концентрацією державного капіталу.

Також слід відмітити, що такі підприємства, як «Гюнсел» та «Автолюкс» продемонстрували значну дисперсію показників за рахунок відсутності державного капіталу та розміру географічного розмаху діяльності. Серед головних проблем інфраструктурно-інституційного забезпечення слід виділити відсутність механізмів саморегуляції в галузі та, як визначили деякі топ-менеджери аналізованих підприємств, відсутність належного рівня як інформаційної, так і фінансової складової.

Таким чином, у результаті авторської економетричної моделі обґрунтовано, що по-перше, державні інституції набагато гірше забезпечують як зовнішньоекономічну, так і внутрішню комерційну діяльність підприємств сфери послуг. Також стан недержавних інституцій, які забезпечують

інфраструктурно-інституційні аспекти зовнішньоекономічної діяльності досить сильно корелює фінансовими та інвестиційними показниками діяльності зазначених підприємств, тобто, стан одних підприємств, які є системоутворюючими у сфері послуг, а це, як обґрунтовано в попередніх параграфах, досить сильно відбивається на активності зовнішньоекономічної діяльності. Саме з цих причин аналіз на перенесення моделей поведінки найбільш успішних підприємств серед аналізованих є темою наступного параграфу.

3.3. Інструменти підвищення ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг

Зовнішньоекономічна діяльність втрачає свій виключно товарообмінний характер і набуває більш широкі форми, беручи участь у розвитку продуктивних сил, сфери послуг. Враховуючи переваги міжнародного поділу і кооперації праці, які реалізуються активним здійсненням зовнішньоекономічної діяльності, підприємства, що мають характер міжнаціональних, менш залежать від внутрішньої кон'юнктури і мають більший потенціал розвитку. Процеси глобалізації світової економіки розсовують межі національних економік країн, що беруть участь у міжнародному поділі праці, встановлюють нові стандарти господарської діяльності та її ефективності, відповідність яким для українських підприємств є критичним чинником виживання в конкурентній боротьбі як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках, а розвиток зовнішньоекономічної діяльності стає однією з основних стратегічних цілей для більшості підприємств.

Як свідчить сучасний досвід інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг в Україні, не завжди інституції, які покликані забезпечувати інтенсифікацію зовнішньоекономічної діяльності достатньо ефективно виконують свої функції.

Також у попередніх дослідженнях встановлено, що деякі з аналізованих підприємств за рахунок альтернативних моделей інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, в яких вони інтегруються до альтернативних інституцій, забезпечують менші трансакційні витрати на ведення комерційної діяльності. Тому метою є генералізація та обґрунтування інструментів підвищення ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг, що на сьогодні мало застосовується та є суперечним серед аналізованих підприємств сфери послуг в Україні.

Першим методологічним акцентом у формуванні моделі інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг є застосування електронних платіжних систем. У попередніх розділах роботи виявлено, що деякі з аналізованих підприємств попри недосконалість державної системи регламентації інституційного та інфраструктурного забезпечення показали значну стійкість та нечутливість до змін зовнішньої середовища інфраструктурно-інституційного забезпечення.

Детальний аналіз діяльності цих підприємств та відповідні роз'яснення з боку топ-менеджменту деяких підприємств дають змогу запропонувати альтернативні елементи для моделі інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг, яка характеризується меншими трансакційними витратами та чутливістю до зовнішніх змін у національній економіці.

Так, першим пріоритетним напрямом формування моделі інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг є застосування міжнародних електронних платіжних систем, що, на відміну від звичайних банківських послуг, забезпечують менші трансакційні витрати та призводять до інтенсифікації зовнішньоекономічної діяльності. Електронна платіжна система — це система

розрахунків між фінансовими установами, бізнес-організаціями та інтернет-користувачами при купівлі-продажу товарів та різних послуг через Інтернет. Такі системи являють собою електронні версії традиційних платіжних систем. Схеми оплати поділяються на: дебетові (працюють з електронними чеками і цифровою готівкою) та кредитні (які працюють з кредитними картками).

Слід зауважити, що банки безпосередньо не мають відношення до цієї послуги, забезпечуючи кінцеву точку вводу/виводу коштів у системи, і практично не є значущими гравцями на цьому ринку. Існує думка, що банки «проспали» технологічну революцію, а міжнародні платіжні системи занадто захопилися проблемами EMV-міграції, не приділивши достатньо часу і засобів опрацювання цих проектів, що і підтверджується запропонованими ними слабкими, неконкурентоспроможними продуктами, не отримали будь-якого широкого поширення, в той час як існують і успішно розвиваються всілякі Webmoney, PayPal, і Kobo, RuPay та ін. Також позиціонування електронних грошей – це не банківський бізнес, а прерогатива нефінансових організацій, які вже зараз працюють, і досить успішно, на ринку дрібних платежів, інтернеткомерції і P2P (peer-to-peer) розрахунків.

Інтернет-кредитні системи є аналогами звичайних систем, що працюють з кредитними і дебетовими картами. Відмінність полягає в проведенні всіх транзакцій через Інтернет. Крім того, слід розрізняти віртуальні дебетові карти, що випускаються деякими банками, і реальні кредитні і дебетові карти. Передплачені віртуальні дебетові картки являють собою повний аналог звичайної MasterCard, Visa або подібної карти, яку приймають в Інтернеті. Відмінність в тому, що карта не друкується в пластиці. Власнику повідомляють всі платіжні реквізити такої карти і, з точки зору стороннього спостерігача, платіж здійснюється із звичайної пластикової карти. Таку картку легше купити, оскільки випуск такої карти здійснюється без перевірки особи власника. З іншого боку, такі картки, як правило, не передбачають можливості поповнення рахунку. Існують певні різновиди застосування такого інструмента [121;154].

Найбільш розповсюджені дебетові системи. Дебетові схеми платежів побудовані аналогічно їх оффлайновим прототипам: чековими і звичайним грошовим. У схему залучені дві незалежні сторони: емітенти і користувачі. Під емітентом розуміється суб'єкт, керуючий платіжною системою, який випускає якісь електронні одиниці, представляє платежі (наприклад, гроші на рахунках у банках). Користувачі систем виконують дві головні функції. Вони виробляють і приймають платежі в Інтернеті, використовуючи випущені електронні одиниці. Схематично, виміри зменшення транзакційних витрат на інфраструктурно-інституційне забезпечення у процесі застосування підприємств сфери послуг електронних платіжних систем представлено на рис. 3.10.

Також досить розповсюдженими є електронні чеки. Електронні чеки є аналогом звичайних паперових чеків. Це розпорядження платника своєму банку перерахувати гроші зі свого рахунку на рахунок одержувача платежу. Операція відбувається під час пред'явлення одержувачем чека в банку. Основних відмінностей тут дві. По-перше, виписуючи паперовий чек, платник ставить свій справжній підпис, а в онлайн-варіанті – підпис електронний. По-друге, самі чеки видаються в електронному вигляді.

Проведення платежів проходить у кілька етапів: платник виписує електронний чек, підписує електронним підписом і пересилає його одержувачу. В цілях забезпечення більшої надійності і безпеки номер чекового рахунку можна закодувати відкритим ключем банку. Чек пред'являється до оплати платіжній системі. Далі, (або тут, або в банку, що обслуговує отримувача) відбувається перевірка електронного підпису. У разі підтвердження його достовірності поставляється товар або надається послуга, а з рахунку платника гроші перераховуються на рахунок одержувача.

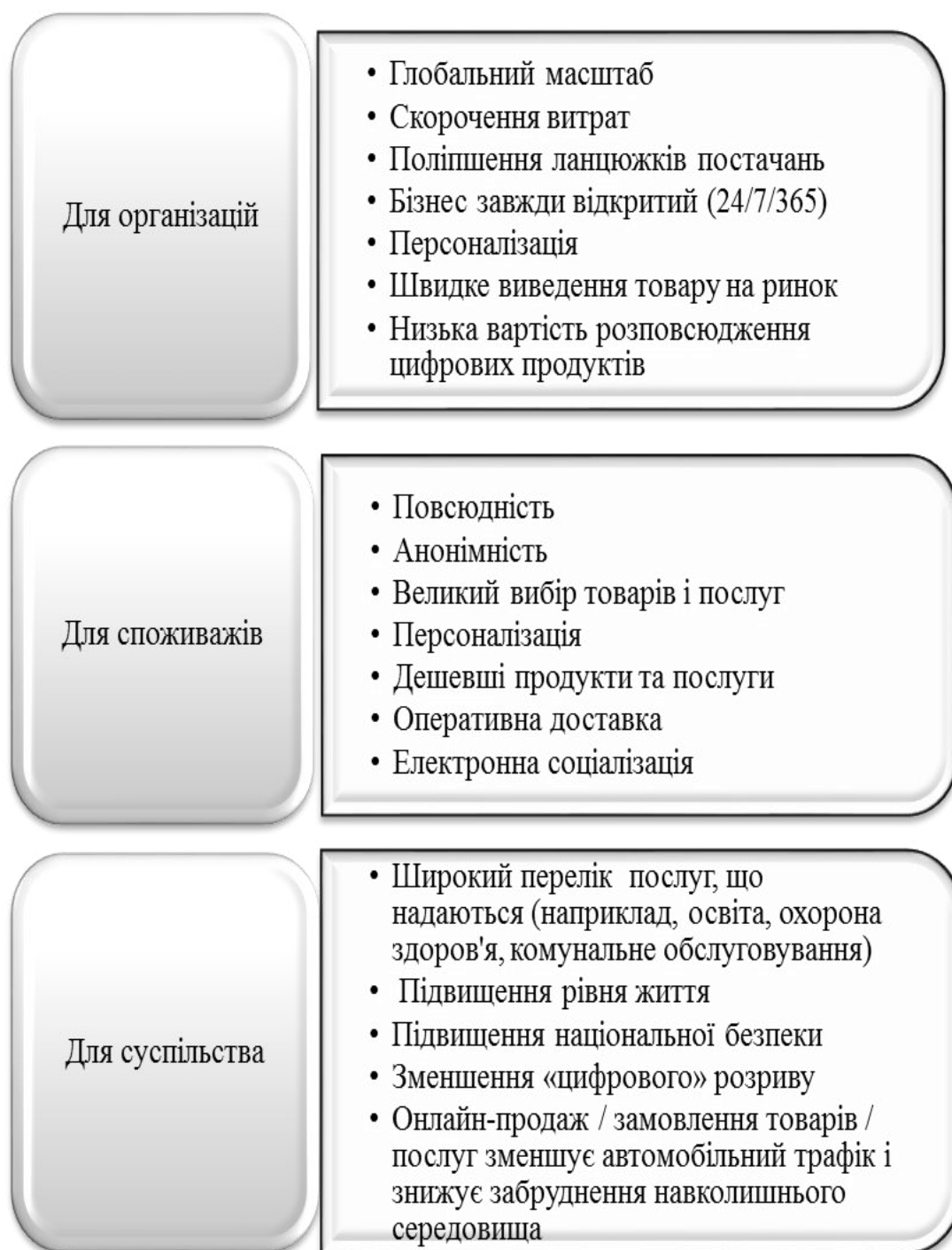

Рисунок 3.10— Виміри зменшення трансакційних витрат на інфраструктурно-інституційне забезпечення у процесі застосування підприємствами сфери послуг електронних платіжних систем [складено автором на основі: 119;165].

Ще одним інструментом покращання інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг є використання електронних грошей.

Електронні гроші повністю моделюють реальні гроші. При цьому емісійна організація – емітент – випускає їх електронні аналоги, названі в різних системах по-різному (наприклад, купони). Далі вони купуються користувачами, які з їх допомогою оплачують покупки, а потім продавець погашає їх у емітента. При емісії кожна грошова одиниця завіряється електронним друком, який перевіряється випускаючою структурою перед погашенням. Одна з особливостей фізичних грошей – їх анонімність, тобто, на них не вказано, хто і коли їх використовував. Деякі системи аналогічно дозволяють покупцеві отримувати електронну готівку так, щоб не можна було визначити зв'язок між ним і грошима. Це здійснюється за допомогою схеми сліпих підписів. Варто ще відзначити, що при використанні електронних грошей відпадає необхідність в аутентифікації, оскільки система заснована на випуску грошей в звернення перед їх використанням.

Різні системи пропонують різні схеми обміну. Деякі відкривають спеціальні рахунки, на які перераховуються кошти з рахунку покупця в обмін на електронні купюри. Деякі банки можуть самі емітувати електронну готівку. При цьому вона емітується тільки по запиті клієнта з подальшим її перерахуванням на комп'ютер або карту цього клієнта і зняттям грошового еквівалента з його рахунку. При реалізації ж сліпого підпису покупець сам створює електронні купюри, пересилає їх в банк, де під час вступу реальних грошей на рахунок вони завіряються друком і відправляються назад клієнтові. Характерними рисами застосування електронних платіжних систем, що знижують трансакційний тиск оподаткування та регулювання з боку державних інституцій є:

- екстериторіальність електронних угод у віртуальному просторі, де відсутні географічні кордони;
- анонімність продавців і нематеріальність віртуальних представництв, що не дозволяє ідентифікувати їх місцезнаходження, оскільки сайти можуть бути зареєстровані в будь-якій країні світу;

- анонімність електронних угод, оскільки платіжні системи проводять платежі за товари як приватні грошові перекази (банки) або взагалі перебувають поза правовим полем (платіжні провайдери);
- анонімність клієнтів, що не дозволяє продавцеві точно визначити правовий статус клієнта (фізична або юридична особа, мета покупки і т.п.).

Також слід відзначити, що застосування інформаційних технологій дозволяє підприємствам сфери послуг запроваджувати розвиток віддаленої зайнятості, поступово змінюючи його структуру, що дозволяє також зменшувати трансакційні витрати.

Таким чином, переваги застосування даного інструмента для підвищення ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг є очевидні. Разом з цим, як показав авторський аналіз, серед досліджуваних підприємств такий підхід притаманний тільки підприємствам першого кластеру. Загалом, найбільш поширені електронні платіжні системи за рівнем капіталізації активів представлено на рис. 3.11.

Наступним важливим аспектом підвищення ефективності серед підприємств сфери послуг є страхування ризиків, слід відзначити, що серед аналізованих підприємств тільки половина має довгострокові контракти на страхування зовнішньоекономічною діяльністю. Проте саме вищезазначений інструмент, як показали результати дослідження, є достатньо дієвим у підвищенні інфраструктурно-інституційного забезпечення серед таких підприємств як: WinInteractive; Нова пошта; ДП «Ма «Бориспіль»; Укрерорух; NetCracker; PlariumGlobal.

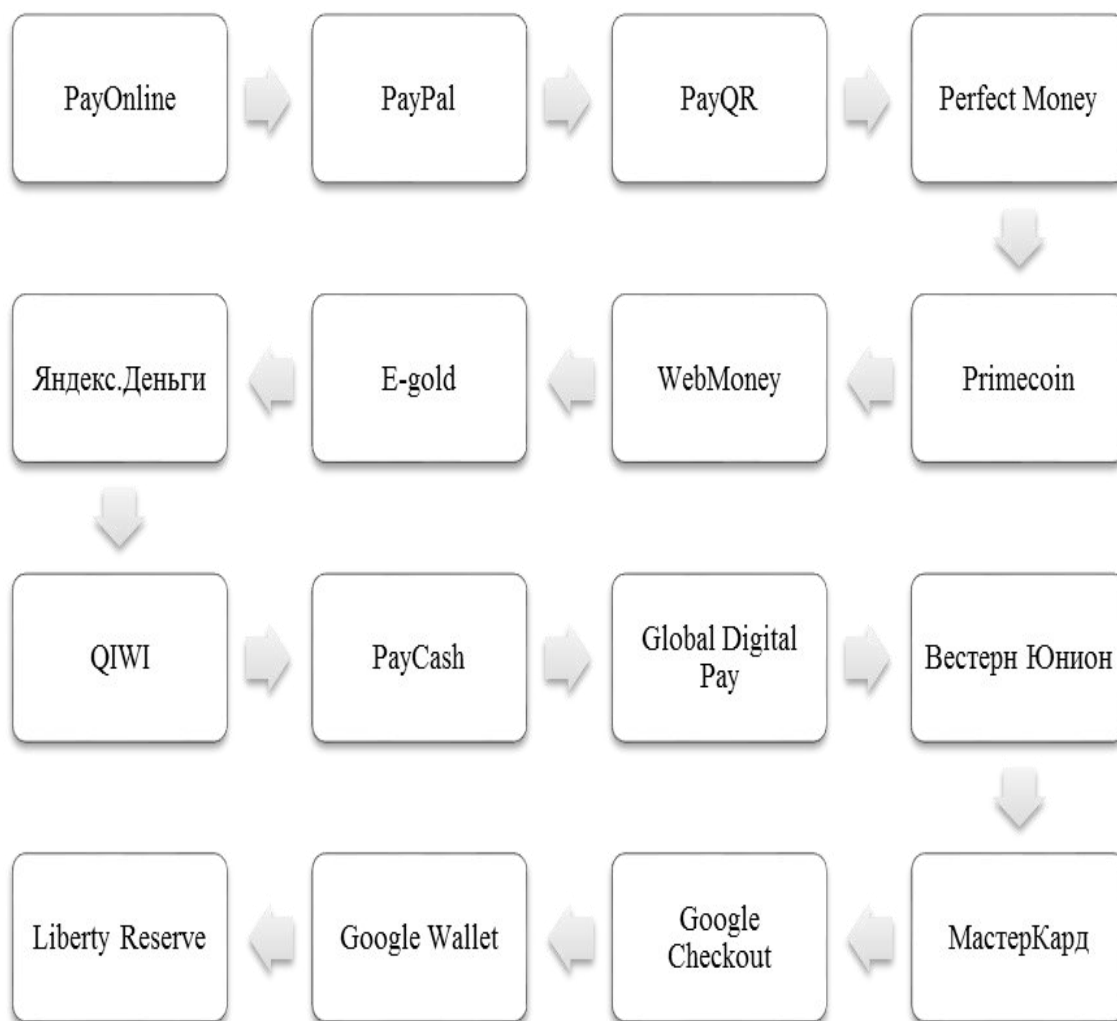

Рисунок 3.11– Найбільш поширені електронні платіжні системи
за рівнем капіталізації активів [132; 154]

На зазначених підприємствах страхування підприємницьких ризиків являє собою сукупність видів страхування, які передбачають обов'язки страховика по виплаті страхового відшкодування (у межах страхової суми страхувальнику-підприємцю при настанні страхових подій (випадків), що впливають на матеріальні, грошові ресурси, результати підприємницької діяльності і заподіюють збитки, втрати доходу і додаткові витрати підприємцю. Певна частина юридичних осіб не займається підприємницькою діяльністю (некомерційні організації, установи), але для них захист від фінансових ризиків є не менш актуальним, ніж для фізичних осіб. Тому видається доцільним

виділення окремої підгалузі майнового страхування – страхування непідприємницьких фінансових ризиків (юридичних і фізичних осіб).

На вищезазначених підприємствах підлягає страхуванню, в основному, два типи ризиків: фінансовий ризик – це потенційно можливий (ймовірний), випадкова подія, що впливає на процеси отримання, цільового використання розрахунків, зберігання або накопичення грошових коштів юридичних, фізичних осіб і завдає їм збитки, втрату доходів, додаткові витрати, для відшкодування яких проводиться страхування; підприємницький ризик – це потенційно можлива, випадкова подія, результатом впливу якої на матеріальні, грошові ресурси, виробничі, економічні процеси підприємницької діяльності є збитки, додаткові витрати, зменшення одержуваних доходів, прибутку. Такі ризики зумовлюють необхідність страхування з метою відшкодування заподіяною подією збитків.

Загалом повний спектр застосовуваних інструментів страхування відповідальності в розвитку інфраструктурної складової зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг представлено в табл. 3.1.

Як видно з табл. 3.1, економічна вигідність страхування відповідальності як інструменту підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг очевидна, проте тільки незначна кількість підприємств застосовує цей інструмент. Найбільш застосованим цей інструмент є на підприємствах транспортної сфери.

Досить часто підприємства з транспортних послуг виявляються і винуватцями дорожньо-транспортної пригоди, і потерпілими. Обов'язкова форма проведення страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів утворює системний ефект. Кожен автовласник (він же і є страхувальник) отримує страховий захист по страхуванню його відповідальності на випадок, якщо він став винуватцем дорожньо-транспортної пригоди, і фактично він же отримує страховий захист (абсолютно безкоштовно), на випадок, якщо в результаті дорожньо-транспортної пригоди

він чи його родина виявляться потерпілими. Тобто, можна сказати, що два поліси за ціною одного. Це досягається лише при обов'язковій формі страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів, оскільки ризик невідшкодування нанесених у дорожньо-транспортній пригоді збитків наближений до нуля.

Таблиця 3.1 –Порівняльна характеристика інструментів страхування відповідальності в розвитку інфраструктурної складової зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг

Ознака	Види страхування		
	Майнове страхування	Особисте страхування	Страхування відповідальності
Мета страхування	Захист матеріального стану страхувальника	Захист майнових інтересів страхувальника та застрахованого; запобігання критичного погіршення рівня життя людей	Страховий захист майнових інтересів можливих заподіювачів шкоди, які у кожному даному страховому випадку знаходять своє конкретне грошове вираження
Функції страхування	Захист інтересів клієнта (страхувальника)	Захист інтересів клієнта (страхувальника, застрахованого)	Захист інтересів як клієнта так і пересічного громадянина (третьої особи)
Форма проведення	Добровільна	Обов'язкова та добровільна	Обов'язкова та добровільна
Суб'єкти страхових правовідносин	Страховик та страхувальник (фізичні особи та юридичні особи)	Страховик, страхувальник та застрахована особа (фізична особа)	Страховик, страхувальник та третя особа, яка є невідомою і на користь якої укладена угода
Предмет страхування	Майно страхувальника	Життя, здоров'я, працездатність громадян як фізичної особи, тобто його особисті інтереси	Майно, життя, здоров'я, працездатність третьої особи; фінансове становище страхувальника
Об'єкт	Заздалегідь визначене майно (в різноманітних його видах) на заздалегідь визначену суму; Майнові інтереси страхувальника	Життя, здоров'я та працездатність громадян; Майнові інтереси страхувальника та застрахованого	Виражений в грошовій формі майновий інтерес страхувальника, що проявляється в страхуванні його цивільної відповідальності перед третіми особами, яким може бути нанесено збиток (фізичні та юридичні особи); майнові інтереси третіх осіб
Страхова сума	Дійсна вартість страхових об'єктів або її частина	Має математичне визначення і залежить від економічної ситуації в країні	Гранична сума відшкодування (ліміт відшкодування)

Майновий інтерес	Визначається на момент укладання договору	Визначається на момент укладання договору	Не може бути визначений на момент укладання договору страхування, і є лише умовним відображенням потенційного розміру можливої шкоди, при цьому виконання страхового зобов'язання страховиком не звільняє страхувальника від необхідності компенсації збитку безпосередньо потерпілому при недостатності розміру страхової виплати
Збитки, що відшкодовуються	Матеріальні збитки	Шкода, завдана життю і здоров'ю застрахованого	Як матеріальні збитки, так і шкода, завдана життю і здоров'ю третіх осіб
Страховий випадок	Знищення або пошкодження застрахованого майна	Смерть, втрата здоров'я та працездатності застрахованого	Фактичне настання відповідальності страхувальника, що встановлюється судовими органами або добровільно визнається самим страхувальником
Сума виплати	В розмірі страхової суми	В розмірі страхової суми	В розмірі нанесеного збитку, але не більше ліміту відповідальності страховика. Сума, що перевищує ліміт відповідальності страховика виплачується самим страхувальником.

Механізм обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності підприємств з транспортних послуг дає змогу створити надійну систему соціального захисту як потерпілих – третіх осіб, так і власників транспортних засобів. Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів значною мірою дозволяє вирішити проблему фінансової нездатності особи, яка винна у дорожньо-транспортній пригоді, відшкодувати нанесену ним значну шкоду потерпілим фізичним та юридичним особам. У нинішніх умовах принцип обов'язковості даного виду страхування найбільш повно забезпечує охорону майнових прав усіх членів суспільства та організацій, зміцнює фінансову базу страхових компаній, що здійснюють даний вид страхування та дозволяє зменшити розмір страхових внесків. Основним принципом провадження обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів є принцип солідарної відповідальності усіх учасників ринку за взяті на себе обов'язки кожного окремого учасника. Контроль за виконанням прийнятих страховиком ризиків здійснюється Моторним транспортним бюро України. Для виконання зобов'язань неплатоспроможного страховика створені централізовані резервні

фонди, якими управляє Дирекція Моторного транспортного страхового бюро України. Фінансовий механізм обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів гарантує відшкодування матеріального збитку третім особам, постраждалим внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, навіть, якщо особа винуватця дорожньо-транспортної пригоди не встановлена.

Таким чином, страхування цивільно-правової відповідальності підприємств транспортних послуг з одного боку слід розглядати як інструмент захисту осіб, яким може бути нанесена шкода, а з іншого боку, як інструмент зниження трансакційних витрат та підвищення ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення.

Наступним акцентом у формуванні інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг є інтенсифікація дій щодо інтеграції до національних та міжнародних недержавних організацій, допомоги та регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Як свідчить авторський аналіз, проведений у попередніх розділах, більшість підприємств сфери послуг орієнтуються у своїй діяльності тільки на державні інституції та програми підтримки зовнішньоекономічної діяльності. Проте такі з аналізованих підприємств як: Ізмаїльський МТП; УДППЗ «Укрпошта»; «Автолюкс»; УДП «Укрінтеравтосервіс»; ПрАТ «Івано-Франківський ЛРЗ», віддаючи перевагу та тісно співпрацюючи з певними недержавними організаціями, мають значні переваги у інфраструктурно-інституційному забезпеченні та мають нижчі трансакційні витрати, ніж інші підприємства в галузі.

Досить дієвою інституцією, порівняно з державними, є торгово-промислова палата, що представляється недержавною некомерційною громадською організацією, яка об'єднує в собі підприємства.

Торгово-промислова палата України здатна виконувати такі завдання: надання сприяння підприємцям і підприємствам при здійсненні їх комерційно-

фінансових інтересів в Україні і за кордоном; допомога в організації взаємодії між державою і суб'єктами підприємницької діяльності; допомога у розвитку системи освіти і підготовки кадрів для здійснення підприємницької діяльності; надання підприємцям, їх спілкам, об'єднанням, асоціаціям різного роду інформаційних послуг; допомога у розвитку експорту українських послуг і товарів, надання технічної допомоги суб'єктам підприємництва під час здійснення операцій на зовнішньому ринку; вжиття заходів для недопущення і припинення недобросовісної конкуренції, а також недопущення випадків неділового партнерства; сприяння врегулюванню спорів, які можуть виникати між підприємствами, підприємцями; надання послуг з метою реалізації комерційної діяльності іноземних організацій і фірм. Членами торгово-промислової палати можуть бути підприємства незалежно від форми власності та їх організаційно-правової форми та підприємці, а також організації, які об'єднують у собі підприємці та підприємства.

Також слід відмітити, що активну роль у інфраструктурно-інституційному забезпеченні зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфер послуг відіграють наддержавні інституції, що за своїм характером поділяються на певні групи, представлені на рис. 3.12.

Слід підкреслити, серед аналізованих підприємств, які досить часто є національними, інфраструктурно-інституційні організації не можуть забезпечити право на вільні умови конкуренції, і тому часто виникають порушення, за якими немає інструментів реагування на національному рівні. Відповідальність за порушення може носити прецедентний характер. Міжнародне регулювання конкуренції здійснюється в межах таких багатосторонніх і регіональних міжнародних організацій, як СОТ, ЮНКТАД, ВОІВ, ЄС тощо.

Рисунок 3.12– Класифікація міжнародних інституцій регламентації зовнішньоекономічної діяльності [складено автором на основі:3; 23; 28]

Так наприклад, захист від несумлінної конкуренції в діяльності ВОІВ передбачає моніторинг таких порушень, як : підкуп покупців конкурента з метою їх залучення як власних клієнтів; підкуп службовців у цілях промислового чи комерційного шпигунства; порушення правових положень, яке дозволяє отримати невинновдані переваги; використання відомих товарних знаків на підроблених товарах.

Регулювання міжнародної конкуренції в межах СОТ забезпечується Угодою ГАТТ-94, положеннями Антидемпінгового кодексу та Угоди із субсидій і компенсаційних заходів. Під демпінгом розуміють продаж значних партій товару за цінами суттєво нижчими, ніж при звичайних комерційних операціях на внутрішньому ринку чи в країні походження. Для протидії демпінгу застосовують антидемпінгові мита з імпортованих товарів, визнаних такими, що продаються за демпінговими цінами.

Також тільки в рамках міжнародних інституцій забезпечується регламентація обмежувальної ділової практики. Насамперед серед аналізованих підприємств такі, як: GlobalLogic; SigmaSoftware; Infopulse; DataArt; Samsung R&D InstituteUkraine; Ciklum; Kyivstar; StarLightMedia, постійно стикаються з

недобросовісною конкуренцією та порушенням конкурентної поведінки, що зводиться до цінових, субсидійних або монополізаційних порушень у їх зовнішньоекономічній діяльності, проте інституції не мають змогу забезпечити дії направлені на врегулювання порушень, тому у своїй практиці вони активно інтегруються до вищезазначених інституцій, які мають змогу забезпечити рівні права та прозорість в конкурентній поведінці.

В основному регулювання здійснюється в межах ЮНКТАД ООН згідно з «Комплексом узгоджених на багатосторонній основі справедливих принципів і правил контролю за обмежувальною діловою практикою». Під обмежувальною діловою практикою у Комплексі розуміють акти або дії фірм, які шляхом зловживання своїм панівним становищем або силовим домінуванням на ринку обмежують доступ до ринку чи іншими способами стримують конкуренцію, заподіюючи чи ризикуючи заподіяти втрати (збитки) міжнародній торгівлі, особливо країнами, що розвиваються. До обмежувальної ділової практики зараховують також дії фірм, які через офіційні та неофіційні усні й письмові домовленості чи угоди теж зумовлюють подібні наслідки. Поняття панівного становища, згідно з Комплексом, означає домінування фірми (групи фірм) на ринку товарів (послуг).

Під фірмою розуміють не лише державні чи недержавні компанії, але й акціонерні товариства, асоціації, дочірні компанії, філії, що прямо чи опосередковано перебувають під їх контролем. Загалом до обмежувальної ділової практики, згідно з Комплексом, належать: угоди, що фіксують ціни, особливо експортні та імпорتنі; підпорядкування, досягнуте шляхом змови; поділ відповідно до певних норм обсягів продажу, видів продукції, ринків чи клієнтів; колективні дії під час реалізації угод, наприклад, відмова від продажу, поставок товарів непостійним імпортерам; колективна відмова в набутті членства в асоціаціях, договорах, якщо вона має вирішальне значення для конкуренції. Розрізняють індивідуальну та групову обмежувальну ділову практику.

До індивідуальної обмежувальної ділової практики зараховують такі дії однієї з фірм по відношенню до інших учасників ринку: поглинання чи злиття фірм з наслідком досягнення панівного становища на ринку; встановлення демпінгових цін; дискримінація щодо інших суб'єктів ринку; включення в текст контракту умов, що обмежують дії контрагента щодо вибору постачальників, встановлення цін перепродажу, території діяльності, примушення до обмеження певних видів робіт, закупівлі сировини, обладнання продавця.

Загалом, шляхи зниження трансакційних витрат інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг представлено на рис. 3.13.

Отже, в процесі апробації авторської економетричної моделі оцінки ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг, було обґрунтовано перспективні підходи деяких з них, що дали змогу забезпечити значно нижчі трансакційні витрати на зовнішньоекономічну діяльність аналізованих підприємств сфери послуг.

Так серед інструментів підвищення ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг обґрунтовано, що застосування електродних платіжних систем здатні забезпечувати значне зниження трансакційних витрат на зовнішньоекономічну діяльність за рахунок: екстериторіальності електронних угод у віртуальному просторі, де відсутні географічні кордони, анонімності продавців і нематеріальність віртуальних представництв, що не дозволяє ідентифікувати їх місцезнаходження, оскільки сайти можуть бути зареєстровані в будь-якій країні світу.

Також серед інструментів підвищення ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг обґрунтовано застосовувати практику страхування ризиків підприємницької діяльності, що визначається як потенційно можлива,

випадкова подія, результатом впливу якої на матеріальні, грошові ресурси, виробничі, економічні процеси підприємницької діяльності є збитки, додаткові витрати, зменшення одержуваних доходів, прибутку, що зумовлює необхідність страхування.

Рисунок 3.13—Шляхи зниження транзакційних витрат інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг

Обґрунтовано, що серед аналізованих підприємств, які досить часто національними, інфраструктурно-інституційні організації не можуть забезпечити право на вільні умови конкуренції і тому генералізовно національні та міжнародні неурядові організації у сфері забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, які дають змогу зменшити трансакційні витрати серед підприємств сфери послуг.

Тому перспективами подальших досліджень у даному напрямі є саме розрахунок економічних ефектів на конкретних підприємствах сфери послуг від запропонованих авторських розробок.

Висновки до розділу 3

У процесі оцінки інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг ми дійшли таких висновків:

1. Обґрунтовано значну диференціацію показників всіх трьох кластерів підприємств як за функціональними вимірами, так і за інтегральною ознакою. Підприємства першого кластеру продемонстрували незначне погіршення інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності за рахунок орієнтації на інфраструктурні недержавні організації, які за своєю природою функціонування не можуть диктувати обов'язкові правила та встановлювати на противагу державі в односторонньому порядку пріоритети та межі. Найбільший тиск на показники діяльності зазначених підприємств має інвестиційний вимір. Таким чином, знижуючи зовнішньоекономічну діяльність як таку за рахунок розвитку зарубіжних незалежних дочірніх підприємств за кордоном.

2. Підприємства другого кластеру продемонстрували досить точні результати інфраструктурно-інституційного забезпечення в негативному

векторі розвитку. А саме, на основі авторської економетричної моделі встановлено, що підприємства другого кластеру погіршували показники фінансового та кадрового виміру через жорстку регламентацію діяльності з боку уряду та неможливості уникнути вищезазначеної у зв'язку з концентрацією державного капіталу. Також слід відмітити, такі підприємства, як «Гюнсел» та «Автолюкс», що продемонстрували значну дисперсію показників за рахунок відсутності державного капіталу та розміру географічного розмаху діяльності. Серед головних проблем інфраструктурно-інституційного забезпечення слід виділити відсутність механізмів саморегуляції в галузі та, як визначили деякі топ-менеджери аналізованих підприємств, відсутність належного рівня як інформаційної, так і фінансової складової. Таким чином, слід підкреслити, що в результаті авторської економетричної моделі обґрунтовано, що державні інституції набагато гірше забезпечують як зовнішньоекономічну, так і внутрішню комерційну діяльність підприємств сфери послуг.

3. У процесі апробації авторської економетричної моделі оцінки ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг, було обґрунтовано перспективні підходи деяких з них, що дали змогу забезпечити значно нижчі трансакційні витрати на зовнішньоекономічну діяльність аналізованих підприємств сфери послуг. Так, серед інструментів підвищення ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг – є застосування електронних платіжних систем, які здатні забезпечувати значне зниження трансакційних витрат на зовнішньоекономічну діяльність за рахунок: екстериторіальності електронних угод у віртуальному просторі, де відсутні географічні кордони, анонімності продавців і нематеріальність віртуальних представництв, що не дозволяє ідентифікувати їх місцезнаходження, оскільки сайти можуть бути зареєстровані в будь-якій країні світу.

4. Серед інструментів підвищення ефективності інфраструктурно-

інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг обґрунтовано необхідність застосовувати практику страхування ризиків підприємницької діяльності, що визначається як потенційно можлива, випадкова подія, результатом впливу якої на матеріальні, грошові ресурси, виробничі, економічні процеси підприємницької діяльності є збитки, додаткові витрати, зменшення одержуваних доходів, прибутку, що зумовлює необхідність страхування.

5. Обґрунтовано, що серед аналізованих підприємств, які є доить часто національними інфраструктурно-інституційні організації не можуть забезпечити право на вільні умови конкуренції, і тому генералізовано національні та міжнародні неурядові організації у сфері забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, які дають змогу зменшити трансакційні витрати серед підприємств сфери послуг.

Основні результати дослідження опубліковано у працях [92; 93;97;102].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі проведеного узагальнення, наукового обґрунтування та аналізу теоретичних і методичних підходів вирішено наукове завдання щодо подальшого розвитку теоретичних підходів і розробки практичних рекомендацій для ефективного функціонування системи інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг. Вищезазначене дає можливість сформулювати низку висновків та рекомендацій, які характеризуються науковою новизною, мають теоретико-методичне та науково-практичне значення:

1. У процесі дослідження інституційних концепцій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств виявлено, що в науковій літературі існує достатня кількість концепцій, які описують функціонування зовнішньоекономічної діяльності, однак слід констатувати, що сучасна система економічних зв'язків активно трансформується в контексті розвитку процесів конвергенції суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Здійснюючи генералізацію складових концепцій, які висвітлюють механізм функціонування зовнішньоекономічної діяльності, виявлено, що в сучасній науковій літературі відсутнє однозначне тлумачення поняття «інститут зовнішньоекономічної діяльності» та досить дискусійним є визначення вчених щодо внутрішніх елементів, які відображають методологію функціонування зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

2. Дослідження змісту та ролі інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств дозволяє стверджувати, що сучасне ринкове середовище функціонування підприємства являє собою систему господарювання, ефективний розвиток якої забезпечується станом її інфраструктури, зрілістю діючих інститутів ринку. Високий рівень трансакційних витрат у сучасній системі бізнес-процесів, які виходять за національні кордони, зумовлюють напрями в організації і функціонуванні як

ринкової інфраструктури взагалі, так і інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності зокрема. Таким чином, на відміну від наявних трактувань, інфраструктуру зовнішньоекономічної діяльності у дисертаційній роботі ідентифіковано як систему контактних аудиторій підприємства (установи, організації), які забезпечують мінімальний рівень трансакційних витрат у реалізації зовнішньоекономічної діяльності.

3. Удосконалюючи методичні підходи до оцінки ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності, з'ясовано, що класичні підходи ґрунтуються на показниках макrorівня, мезорівня та макrorівня, однак вони не забезпечують належний рівень оцінки, оскільки інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності є досить розгалуженою та багатовимірною системою. Основна роль інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності полягає у забезпеченні надійності та якості послуг.

4. Досліджуючи закономірності механізму функціонування інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг в Україні, констатовано такі положення: по-перше, нині в Україні підприємства сфери послуг представлені досить фрагментарно (половину реалізованих послуг становлять операції з нерухомим майном, транспортні послуги та послуги у сфері інформаційних технологій). По-друге, структура експорту та імпорту послуг в Україні є недостатньо збалансованою. По-третє, авторський аналіз інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг свідчить про значні системні труднощі в трансформації існуючої національної концепції сприяння веденню бізнесу та його зовнішньоекономічній складовій.

5. За результатами проведеного кластерного аналізу інфраструктурно-інституційного забезпечення підприємств сфери послуг в Україні виявлено кластерні утворення підприємств, які надають безумовно переконливі результати, що характеризуються високою достовірністю та науковою новизною. Таким чином, подальше визначення чутливості діяльності

підприємств сфери послуг до умов інфраструктурно-інституційного забезпечення є досить актуальним.

6. Оцінюючи чутливість діяльності підприємств сфери послуг до умов інфраструктурно-інституційного забезпечення, у дисертаційній роботі було розраховано матриці крос-кореляції та проаналізовано діяльність найбільш відомих підприємств, які співпрацюють майже з усіма досліджуваними господарюючими суб'єктами сфери послуг. Так, з інформаційної інфраструктури було обрано Представництво «Ноосфера Венчурс Юесей, Інк.» (підприємство міжнародної компанії з управління активами «Noosphere Ventures»). Основні інвестиційні інтереси компанії зосереджено в сферах онлайн-маркетингу, соціальних інтернет-сервісів, онлайн-ігор і програмного забезпечення для бізнесу. З фінансової сфери обрано ПАТ КБ «ПриватБанк» та ПрАТ «Страхова компанія «ПЗУ Україна», які певною мірою є монополістами в сферах, представлених у національній економіці.

7. Розробляючи методичні підходи до оцінки інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах сфери послуг, отримано авторську економетричну модель, де граничні значення вказують на ту межу, перехід за яку зумовлює погіршення діяльності підприємств.

8. У процесі розробки інструментів підвищення ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг обґрунтовано, що застосування електронних платіжних систем здатне забезпечити значне зниження трансакційних витрат на зовнішньоекономічну діяльність за рахунок екстериторіальності електронних угод у віртуальному просторі. Основним інструментом підвищення ефективності інфраструктурно-інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг визначено застосування практики страхування ризиків підприємницької діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Д.А. Аналіз сучасного стану інфраструктурного забезпечення підприємництва Запорізької області [Електронний ресурс] / Д.А. Антонюк // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 1. – С. 59-66.
2. Антонюк Д.А. Концептуальні аспекти інституціональної інфраструктури підприємництва [Електронний ресурс] / Д. А. Антонюк // Сталий розвиток економіки. – 2014. – № 2. – С. 177-182.
3. Антонюк Д.А. Методологія оптимізації зв'язків між елементами інституціональної інфраструктури підприємництва [Електронний ресурс] / Д. А. Антонюк // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2013. – № 2. – С. 8-15.
4. Артеменко В. С. Проблеми управління якістю послуг на підприємствах сфери обслуговування [Електронний ресурс] / В. С. Артеменко, О. В. Ольшанський // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2013. – Вип. 2(2). – С. 253-258.
5. Бабин І. М. Класифікація витрат підприємств сфери послуг – як основа ефективного управління ними [Електронний ресурс] / І. М. Бабин // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. – 2011. – Вип. 8. – С. 32-38.
6. Бабин І. М. Обліково – інформаційне забезпечення управління доходами підприємств сфери послуг [Електронний ресурс] / І. М. Бабин, О. М. Чабанюк // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. .- 2010. .- Вип. 7(1). - С. 43-50.
7. Баланда А.Л. Концептуальні основи соціальної відповідальності підприємств сфери послуг в Україні [Електронний ресурс] / А. Л. Баланда // Часопис економічних реформ. – 2015. – № 1. – С. 96-103.
8. Берлін В.М. Методи оцінки вартості підприємств сфери фінансових послуг [Електронний ресурс] / В.М. Берлін, І.Д. Малахай // Моделювання регіональної економіки. – 2012. – № 2. – С. 174-185.

9. Беленький П. Механізми розвитку ринкової інфраструктури в Україні : методологічні аспекти [Електронний ресурс] / П. Беленький // Вісник Національної академії наук України. – 2002. – № 4. – С. 15-25.
10. Бидик А.Г. Структура та умови ефективного функціонування інституціональної системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні [Електронний ресурс] / А. Г. Бидик // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. - 2014. – Вип. 2. – С. 38-49.
11. Білов Г.О. Соціально-економічна сутність управління інтелектуальним капіталом за умовами залучення інвестицій, спрямованих на матеріалізацію інтелектуального продукту [Електронний ресурс] / Г.О. Білов // Сучасні питання економіки і права . – 2012. – Вип. 1. – С. 5-8.
12. Бобрижна Г.В. Формування інституційних умов удосконалення державної політики у сфері митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні [Електронний ресурс] / Г.В. Бобрижна // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – 2013. – Вип. 2. – С. 19-25.
13. Бойчик І.М. Ринкова інфраструктура: сутність та характеристика [Електронний ресурс] / І.М. Бойчик // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 3. – С. 34-41.
14. Борисенко О.П. Інформаційне забезпечення спеціальних механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності [Електронний ресурс] / О.П. Борисенко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу \ «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Державне управління. – 2012. – Т. 194, Вип. 182. – С. 75-80.
15. Борисенко О.П. Нетарифні заходи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні: проблеми та шляхи вирішення / О.П.Борисенко // Аналітика і влада. – 2011. – № 4. – С. 188-194.
16. Борисенко О.П. Особливості моделювання управлінських процесів у державному регулюванні зовнішньоекономічної діяльності [Електронний

ресурс] / О.П. Борисенко // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління. – 2014. – № 1. – С. 27-33.

17. Боровик Н.А. Якість транспортного обслуговування та попит споживачів транспортних послуг [Електронний ресурс] / Н.А. Боровик, Т.С.Сив'юк // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. – 2012. – Вип. 10. – С. 379-382.

18. Вакульчик О.М. Бюджетування зовнішньоекономічної діяльності підприємства як функція планування та контролю економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / О.М. Вакульчик, Д.П. Дубицький, І.В.Яковенко // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. - 2011. - № 1. - С. 10-20.

19. Вакульчик О.М. Оцінка впливу зовнішньоекономічної діяльності на економічну безпеку підприємства [Електронний ресурс] / О.М. Вакульчик, Д.П. Дубицький // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. – 2009. – № 1. – С. 22-28.

20. Ван Х. Адміністрування функціонування комерційного комплексу зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах [Електронний ресурс] / Х. Ван // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2011. – № 2. – С. 121-127.

21. Васильєва Т.А. Трансакційні витрати як фактор формування ринкової інфраструктури [Електронний ресурс] / Т.А. Васильєва, І.М. Боярко // Вісник Сумського державного університету. Сер.: Економіка. - 2012. - № 4. - С. 125-129.

22. Васильківська Т.В. Аутсорсинг як метод оптимізації організаційної структури [Електронний ресурс] / Т.В. Васильківська // Відповідальна економіка. – 2012. – Вип. 4. – С. 87-90.

23. Васюткіна Н. В. Управління комплексом маркетингу підприємств сфери послуг [Електронний ресурс] / Н.В. Васюткіна, С.І. Красікова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 12. – С. 97-102

24. Вашків О.П. Інституційна основа як чинник формування стратегії підприємства / О.Вашків, І. Пащук // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім.. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2002. – №13. – С.112-113.

25. Вашків О.П.Класифікація транзакційних витрат підприємства у системі їх оцінки та економічного аналізу /Олександр Вашків : Економічний аналіз: зб. Наук. Праць каф. Екон. Аналізу Терноп. Нац.. екон. Ун-ту. – Тернопіль, 2012. – Вип. 11, ч.2. – С.83-86.

26. Вашків О.П.Особливості та елементи інституційної структури підприємства [Електронний ресурс] / Олександр Вашків //Економічні студії: науково-практичний журнал. – 2014. - №1 (01). – ч.1. – С.41-45.

27. Вдовічен А.А. Інноваційна інфраструктура як фактор регіонального розвитку [Електронний ресурс] / А.А. Вдовічен, О.В. Соколюк // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. –2013. – Вип. 1. – С. 130-135.

28. Ведернікова С.В. Інформаційні технології як інструмент взаємодії банківської сфери з національною економікою [Електронний ресурс] / С. В. Ведернікова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С.78-85.

29. Вітушко А. Інтелектуальні технології в керуванні інформаційно-мережевою інфраструктурою [Електронний ресурс] / А. Вітушко // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2009. – Вип. 25. – С. 322-327.

30. Войтович С. Я. Методика оцінки ефективності стратегічного управління маркетингом послуг підприємств сфери фізичної культури і спорту [Електронний ресурс] / С.Я. Войтович, І.П. Потапюк // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер.: Економічні науки. – 2012. – № 2. – С. 216-220.

31. Всесвітній економічний форум // [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2013-2014/>.

32. Ганущак Л.М. Умови формування стратегій розвитку інноваційного потенціалу державних підприємств / Л.М. Ганущак // Аграрний вісник Причорномор'я. – 2010. – №37. – С.65-68.

33. Ганущак Л.М. Шляхи використання зарубіжного досвіду управління інноваційним потенціалом підприємств в Україні / Л.М. Ганущак // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №4. – С.135-142.

34. Гайдай Т. Теоретичний спадок вітчизняного економіста у загальносвітовому контексті : Горкіна Л. П. М. І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії. - К.: ІЕ НАН України, 2001. – 268 с. [Електронний ресурс] / Т. Гайдай // Вісник Національної академії наук України. – 2002. – № 10. – С.65-72.

35. Гапоненко С.О. Основні засади і напрями інноваційного розвитку підприємств сфери послуг [Електронний ресурс] / С.О. Гапоненко // Економіка промисловості. – 2013. – № 3. – С. 157-162.

36. Гарасим Л.С. Науково-практичні засади удосконалення системи управління персоналом підприємств сфери послуг [Електронний ресурс] / Л.С. Гарасим // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2013. – № 778. – С. 359-364.

37. Гарасим Л.С. Особливості удосконалення системи управління персоналом підприємств сфери послуг в сучасних економічних умовах [Електронний ресурс] / Л. С. Гарасим // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2014. – № 12. – С. 68-72.

38. Геєць В. Вивчати економічну теорію [Електронний ресурс] / В. Геєць, А.Гриценко // Економічна теорія. – 2013. – № 2. – С. 117-119.

39. Герасименко А.Г. Недосконалість ринкової інфраструктури - обмежувальний чинник розвитку конкуренції на внутрішньому ринку України [Електронний ресурс] / А.Г. Герасименко // Український соціум. – 2011. – № 1. – С. 77-84.

40. Глущенко М. М. Оцінювання факторів, які впливають на ефективність застосування механізмів фінансової підтримки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності [Електронний ресурс] / М. М. Глущенко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2014. – № 2. – С.87–96.

41. Гнилякевич І.З. Особливості регулювання діяльності державних підприємств сфери послуг [Електронний ресурс] / І.З. Гнилякевич, Г.П.Старостіна // Наукові записки. Серія «Економіка»: Зб. наук. праць. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2013. – Вип. 21. – С. 212-215.

42. Гончарова Н.П. Технологія формування інноваційного потенціалу підприємств / Н.П. Гончарова // Сучасні проблеми розвитку національної економіки і шляхи її розв'язання: [кол. моногр.] / за наук. ред. д.е.н., проф. М. М. Єрмошенка. - К.: Національна академія управління, 2010. – Розд. 2.1. – С. 128-136.

43. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 18, № 19.- 20, № 21-22, ст.144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

44. Гринько Т. В. Особливості сучасних інноваційних процесів підприємств сфери послуг / Т.В. Гринько // Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво. – 2013. – № 1. – С.106-109.

45. Гузенко Г.М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: сутність, економічний механізм її розбудови, особливості [Електронний ресурс] / Г.М.Гузенко, Ю.О. Гайдученко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. – 2013. – № 3. – С. 77-89.

46. Далюк Н.Я. Методологічні підходи до розробки і реалізації програми реструктуризації підприємства сфери послуг / Н.Я.Далюк // Наукові

записки Львівського університету бізнесу та права. – 2013. – Вип. 11. – С. 52-55.

47. Діалог зі стейкхолдерами – дієвий інструмент для успішного вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. [Електронний ресурс] – Режим доступу до сторінки: http://svb.org.ua/sites/default/files/business_case_stakeholder_engagement_at_scm.pdf

48. Домашенко М.Д. Організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства [Електронний ресурс] / М.Д. Домашенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 2. – С.159-167.

49. Драчук Ю.З. Стан та ефективність функціонування підприємств сфери послуг України в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Ю.З. Драчук // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2014. – № 4. – С. 71-74.

50. ДТЕК. [Електронний ресурс] / офіційний сайт. – Режим доступу до сторінки: http://svb.org.ua/sites/default/files/dtek-sustainable_development-report-2010-2011-ru.pdf.

51. Дубовик Т. Інтернет-торгівля в Україні [Електронний ресурс] / Т. Дубовик // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2013. – № 1. – С. 20-28. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vknteu_2013_1_4.pdf

52. Дубовик Т.В. Потенціал інтегрованих маркетингових комунікацій торговельного підприємства в мережі Інтернет [Електронний ресурс] / Т. В. Дубовик // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 168-173. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ape_2012_3_21.pdf.

53. Дутчак І.Б. Нормативне регулювання обліку та облікова політика підприємств сфери послуг в Україні [Електронний ресурс] / І.Б. Дутчак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та

підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. - 2014. - № 797. – С. 219-224.

54. Енциклопедія визначень [Електронний ресурс] // - Режим доступу: [http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RI\(wgxywzqyzwg\)](http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RI(wgxywzqyzwg)).

55. Європіна І. В. Види протиправних діянь у сфері новітніх інформаційних технологій [Електронний ресурс] / І.В. Європіна // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – №3. – С. 129-136.

56. Желіхівська А.М. Оцінка ефективності функціонування інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс] / А.М. Желіхівська // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 15. – С.68-70.

57. Задорожна А. В. Початки теорії економіки добробуту в працях А. Сміта й С. Сісмонді / А.В. Задорожна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.10. – С. 204-207.

58. Задорожнюк Н.О. Модель взаємозв'язку показників якості обслуговування з показниками мотивації персоналу на підприємствах сфери послуг / Н.О. Задорожнюк // Труды Одесского политехнического университета. – 2009. – № 1. - С. 249-252.

59. Звіт про результати КПМГ в Україні за 2011 рік. [Електронний ресурс] / офіційний сайт. — Режим доступу до сторінки: http://svb.org.ua/sites/default/files/kpmg_in_ukraine_communication_on_progress_2011_ukrainian.pdf.

60. Зеленський М.В. Перспективи використання аутсорингу на вітчизняних підприємствах / М.В. Зеленський, А.В. Шляхова // Управління розвитком. — 2013. – № 12. – С.161-164.

61. Зова В.А. Сучасні напрямки розвитку сфери послуг на залізничному транспорті [Електронний ресурс] / В.А. Зова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – Вип. 42. – С. 152-155.

62. Зоріна О.І. Оцінка конкурентоспроможності транспортної послуги [Електронний ресурс] / О.І. Зоріна, О.В. Сиволовська // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – Вип. 42. – С. 288-292.

63. Зосимова Ж.С. Наукові підходи до визначення поняття зовнішньоекономічної діяльності підприємства [Електронний ресурс] / Ж. С. Зосимова, Т. В. Шталь // Вісник ОНУ. Серія «Економіка» – Том 18. –Випуск 1(1). – 2013. – С.134-137.

64. Зулькарнаев И. Институциональные рамки концепции современного стратегического управления / И. Зулькарнаев, Л. Иясова // Консультант директора. – 2011. – № 2. – С. 17-19.

65. Иванова Н. Технологические объединения / Н. Иванова, А. Дагаев // Экономист– 2012. – № 7. – С. 71-77.

66. Инновационный менеджмент: [учеб. пособ.] / под ред. Л. Н. Оголевой. .- М.: ИНФРА, 2011. – 238 с.

67. Инновационный менеджмент : [учебник] / под ред. С. Д. Ильенковой. .- М.: ЮНИТИ, 2011. – 232 с.

68. Иншаков О.В. Инфраструктура рыночного хозяйства: системность исследования / О.В. Иншаков, Е.Г. Русскова // Вестник СПбГУ. – 2005. – Сер. 5. – Вып. 2. – С.28-37.

69. Иванова А. І. Маркетингові інновації в контексті взаємодії підприємств сфери виробництва та послуг на основі використання аутсорингу [Електронний ресурс] / А.І. Иванова // Бізнес Інформ. – 2014. – № 2. – С.371-377.

70. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком : [навч. посіб.] / С. М. Ілляшенко. – [2-ге вид., перероб і доп.]. – Суми : ВДТ «Університетська книга», 2011. – 250 с.

71. Ігнат'єва І.А. Методичні підходи до оцінювання рівня стратегічної гнучкості підприємств сфери послуг [Електронний ресурс] / І. А. Ігнат'єва, Н. В. Хлістунова // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 4. – С.128-135.

72. Ільчук О.О. Особливості вдосконалення механізму оцінювання ефективності діяльності підприємства сфери послуг у сучасних умовах [Електронний ресурс] / О.О.Ільчук, А.В. Ільчишин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22(15) – С. 190-196.

73. Коновалова Т. В. Особливості визнання витрат на Інтернет на підприємствах торгівлі [Електронний ресурс] / Т.В.Коновалова, Н.О.Гарбузова // Економіка промисловості. – 2010. – № 4. – С. 169-172. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econpr_2010_4_28.pdf.

74. Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України: схвалена Постановою Верховної Ради України від 13 липня 2012 р. № 916-XIV // Офіційний вісник України. – 2012. – 6 серпня. – № 29.

75. Кайдаш А. Д. Актуальність запровадження аутсорсингу у діяльність сучасних підприємств [Електронний ресурс] / А.Д. Кайдаш // Международная научно-практическая Internet-конференция, посвященная памяти члена-корреспондента Международной академии науки и практики организации производства Г.И. Дибниса Відповідальна економіка. – 2012. –С.12-15.

76. Карпенко Н.В. Необходимость поддержки технопарков как ключевого элемента инновационной инфраструктуры Украины [Електронний ресурс] / Н.В. Карпенко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2013. –№ 3. – С. 51-56.

77. Карпов В.М. Проблемы отраслей транспортной инфраструктуры на современном этапе развития национального хозяйства Украины [Електронний ресурс] / В. М. Карпов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 2. – С. 124-129.

78. Кеннет Э. Заявление о намерениях Группы экономических преобразований / Э. Кеннет, К. Лоуренс, Л. Василий, Н. Дуглас, Т. Джеймс и др. // Сборник под редакцией академика О.Т. Богомолова. – 1996. – С. 15.

79. Книшек О.О. Взаємозв'язок прийомів і сфер внутрішнього та зовнішнього контролю зовнішньоекономічної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / О.О. Книшек, К.С. Костюченко // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. – 2012. – № 1. – С. 87-99.

80. Кожедуб Ю. В. Проекти у сфері інформаційних технологій: від задуму до реалізації [Електронний ресурс] / Ю.В. Кожедуб, М.В. Антонішин, М.В.Дворський // Збірник наукових праць Військового інституту Київського

національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – Вип. 44. – С. 103-106.

81. Колісник Г.М. Формування ефективної інфраструктури державної підтримки розвитку малого підприємництва в Україні / Г.М. Колісник // Економіка, планування і управління в лісовиробничому комплексі: Науковий вісник. – 2007. – Вип. 17. – С. 271-276.

82. Косенко С.В. Теоретичні положення стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємств: визначення та класифікація [Електронний ресурс] / С. В. Косенко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. – 2011. – № 3. - С. 117–128.

83. Коуз Р.Г. Нобелівська лекція (1991): Інституціональна структура виробництва / Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток / Коуз Р.Г. ; пер. з англ. ; за ред. О.Е. Вільямсона, С.Дж. Вінтера. – К.: А.С.К., 2002. – С. 311.

84. Крилов О.Н. Стимулювання корпоративної соціальної відповідальності / О. Н. Крилов // Інформаційне суспільство. – 2013. – Вип. 18. – С. 50-52.

85. Крупа О.В. Підходи до оцінювання ефективності аутсорингу [Електронний ресурс] / О.В. Крупа // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 243-246.

86. Луцька Т.В. Рейтинг конкурентоспроможності підприємств сфери послуг [Електронний ресурс] / Т.В. Луцька. // Ефективна економіка. – 2011. – № 3. – С. 17-23.

87. Луцька Т.В. Фактор персоналу для здійснення конкурентного бізнес-процесу підприємства сфери послуг [Електронний ресурс] / Т.В. Луцька. // Ефективна економіка. – 2011. – № 4. – С. 18-23.

88. Макаренко П.Д. Інфраструктура інтелектуальної власності в Україні: комунікаційний аспект [Електронний ресурс] / П.Д. Макаренко, Г.В.Шемаєва // Вісник Харківської державної академії культури. – 2014. – Вип. 43. – С. 96-103.

89. Максимчук О.С. Оцінка впливу підприємств сфери транспортних послуг на розвиток економіки України [Електронний ресурс] / О.С. Максимчук // Бізнес Інформ. – 2015. – № 4. – С. 144-148.

90. Малащенко Ю.А. Ринок обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: тенденції та проблеми розвитку / Н.В. Івасишина, Ю.А. Малащенко // Наукові записки. Серія «Економіка»: Зб. наук. праць. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – Вип. 18. – С. 479-486.

91. Малащенко Ю.А. Становлення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів: світовий та вітчизняний досвід / Ю.А. Малащенко // Наукові записки. Серія «Економіка»: Зб. наук. праць. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 21. – С. 237-240

92. Малащенко Ю.А. Інституційні концепції сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств / Ю.А. Малащенко // Ефективна економіка. – 2014. – № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

93. Малащенко Ю.А. Особливості зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг / О.М. Сазонець, Ю.А. Малащенко // Економічний вісник Донбасу. – 2015. – № 2 (40). – С. 96-98.

94. Малащенко Ю.А. Тенденції інфраструктурно-інституційного забезпечення діяльності підприємств сфери послуг в Україні / Ю.А. Малащенко // Агросвіт. – 2015. – № 15. – С. 78-84.

95. Малащенко Ю.А. Оценка чувствительности деятельности предприятий сферы услуг Украины к условиям инфраструктурно-институционального обеспечения / Ю.А. Малащенко // Уральский научный вестник. – 2015. – Вып. 14 (145). – С. 95-104.

96. Малащенко Ю.А. Деякі аспекти методики прогнозування зобов'язань підприємства / Ю.А. Малащенко // Проблеми та перспективи розвитку регіональної ринкової економіки: матеріали V Міжнар. наук.-практ.

конф. аспірантів, молодих учених та науковців (13-15 трав. 2010 р.). – Кременчук: Кременчуцький інститут ДУЕП, 2010. – С. 120-122.

97. Малашенко Ю.А. Інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності підприємств: її зміст та роль / Ю.А. Малашенко // Стратегические решения информационного развития экономики, общества и бизнеса на современном этапе: сборник докладов (5-7 июл. 2012 г.). – Пос. Научный, Бахчисарайский район, АР Крым, Украина. – С. 289-302.

98. Малашенко Ю.А. Проблеми та перспективи розвитку ринку ОСЦПВ / Ю.А. Малашенко // Сценарії та середньостроковий прогноз розвитку економіки України: Зб. тез наукових робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (12-13 квіт. 2013 р.). – Одеса. – С. 104-107.

99. Малашенко Ю.А. Вдосконалення системи управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств / Ю.А. Малашенко // Базы знаний и их место в становлении экономики знаний современного информационного общества: тезисы докладов Четвертой междунар. научн.-практ. конф. (7-9 июл. 2014 г.). – Львов. – С. 71-72.

100. Малашенко Ю.А. Методологія інституціоналізму в зовнішньоекономічній діяльності підприємств сфери послуг / О.М. Сазонець, Ю.А. Малашенко // Наука и бизнес: тезисы I Междунар. научн.-практ. форума «Экономика знаний» (2-3 июл. 2015 г.) – Черновцы. – С. 240-243.

101. Малихіна С. В. Міжнародна конкурентоспроможність – як пріоритетний фактор розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / С. В. Малихіна // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. – 2012. – Вип. 10. – С. 526-529.

102. Малярець Л. М. Методичне забезпечення формування та проведення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства / Л. М. Малярець, Н. В. Проскурніна // Бізнес Інформ. – 2012. – № 6. – С. 32-35.

103. Марчук О.В. Потенціал підприємства сфери медичних послуг та його різновиди / О.В. Марчук, С.Я. Войтович // Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент. – 2012. – Вип. 9(1.1). – С. 211-218.

104. Маслак В.О. Ринкова інфраструктура та її вплив на економічне зростання виробництва : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» / В.О.Маслак. – Львів, 2002. – 20 с.
105. Матвєєва А. Ринок транспортних послуг: поняття, учасники та об'єкти / А. Матвєєва // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 1(64). – С. 135-143.
106. Меленцова О.В. Методологічні основи компаративного аналізу змін зовнішньоекономічних інститутів [Електронний ресурс] / О. В. Меленцова // Бізнес Інформ. - 2014. - № 3. - С. 33-36.
107. Мельник М.І. Місце податкового механізму у системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України / М. І. Мельник // Університетські наукові записки. – 2012. – № 2. – С. 326-332.
108. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, N 73-74, **ст.590**
109. Михайлюк Г. О. Цивільно-правовий аналіз використання торгової марки у рекламі через мережу Інтернет (міжнародний досвід) / Г.О. Михайлюк // Південноукраїнський правничий часопис. – 2012. –№ 3. – С. 98-100. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pupch_2012_3_37.pdf.
110. Міністерство інфраструктури України [Електронний ресурс] /.- Режим доступу : <http://new.mtu.gov.ua/content/hto-mi-e.html>.
111. Молодожен Ю.Б. Застосування інформаційних технологій у сфері управління капітальними вкладеннями [Електронний ресурс] / ЮБ.Молодожен, О.М. Гордієнко // Університетські наукові записки. – 2012. – № 3. – С. 411-418.
112. Мороз В.В. Роль сфери послуг малих підприємств в економічній системі України / В.В. Мороз // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 4. – С. 171-174.

113. Нетарифні заходи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні: проблеми та шляхи вирішення [Електронний ресурс] / О. П. Борисенко // Аналітика і влада. – 2011. – № 4. – С.188-194.

114. Новікова К.І. Проблемні питання державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в контексті забезпечення конкурентоспроможності держави / К.І. Новікова, М.В. Ковальчук // Бізнес Інформ. – 2013. – № 10. – С.18-22.

115. Озаринська В.В. Аутсортинг як перспективна форма взаємодії підприємств морського транспорту [Електронний ресурс] / В.В. Озаринська // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. – 2012. – № 41. – С.155-165.

116. Оліфіров О.В. Аналіз аутсортингу інтернет-технологій торговельного підприємства / О.В. Оліфіров, О.І. Ликова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22. – С. 341-346.

117. Ольшанський О. В. Моделювання інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств сфери послуг] / О.В. Ольшанський, В.М. Селютін, К.С.Ольшанська // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2010. – Вип. 2. – С.526-533.

118. Орлов В.В. Планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства [Електронний ресурс] / В.В. Орлов // Управління розвитком. – 2013. – № 12. – С. 11-13.

119. Паливода О.М. Застосування Інтернет-технологій у діяльності підприємств сфери послуг [Електронний ресурс] / О.М. Паливода, Ю.В. Зобенько. // Технології та дизайн. – 2014. – № 2. – С.18-35.

120. Петкова Л. Муніципальні інвестиції та кредити: навч. посіб. / Л. Петкова, В. Проскурін. – К., 2006. – 158 с.

121. Петриченко П. А. Маркетингові інтернет-комунікації підприємств сфери послуг: клієнтоорієнтований підхід [Електронний ресурс] / П.А. Петриченко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 2(1). – С. 54-69.

122. Пивоваров М. Розвиток інституту інфраструктури малого підприємництва: проблеми та шляхи його покращення / М. Пивоваров // Соціально-економічні проблеми і держава.- 2013. - Вип. 1. - С. 6-18.

123. Пилипенко А.А. Інституціональне проектування розвитку інтеграційного потенціалу суб'єктів господарювання // Научные труды Донецкого национального технического университета. Серия: экономика. – 2008. – Выпуск 34-1(138). – С. 215 – 221.

124. Пилипенко А.А. Організація рефлексивного управління розвитком підприємств та їх інтегрованих об'єднань // Управління розвитком. – 2015. – №1. – С.58-62.

125. Пилипенко А.А. Збалансована система показників як інструмент стратегічного управління розвитком потенціалу та привабливості туристично-рекреаційного кластеру // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия "Экономика и управление". – 2012. – Том 25[64]. – №2. – С. 82-89.

126. Пилипенко А.А. Оцінювання маркетингового потенціалу та забезпечення цільової орієнтації підприємства через визначення його стратегічної відповідності / А.А. Пилипенко, К.М. Березовський // Економіка розвитку. – 2013. – № 4. – С. 109-117.

127. Пилипенко О.О. Розвиток інтернет-торгівлі в Україні [Електронний ресурс] / О.О. Пилипенко // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Економіка. – 2012. – Вип. 12. – С. 116-121. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvamu_ekon_2012_12_16.pdf.

128. Пилипенко Ю.І. Стратегія зовнішньоекономічної політики України в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / Ю.І. Пилипенко // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. – 2012. – № 1. – С. 52-57.

129. Питуляк Н.С. Логістична система – основа підвищення ефективності функціонування підприємств сфери послуг / Н.С. Питуляк // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 218-221.

130. Піжук О.І. Державна підтримка малого підприємництва як важлива умова розвитку сфери послуг в Україні [Електронний ресурс] / О.І. Піжук // Економічний простір. – 2015. – № 93. – С.150-162.

131. Піскун О.О. Особливості організації та обліку торгівлі через мережу Інтернет [Електронний ресурс] / О.О.Піскун // Управління розвитком. – 2013. – № 23. – С. 29-31. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uproz_2013_23_14.pdf.

132. Пічугіна Т. С. Дослідження конкурентного статусу підприємства сфери послуг як основа розробки маркетингової стратегії / Т.С. Пічугіна, Л.М. Яцун, В.М. Селютін, В.А. Куценко // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2010. – Вип. 1. – С. 545-553.

133. Позняков С.П. «Господарська інфраструктура» та «публічно-сервісна інфраструктура підтримки економічного розвитку»: проблема адміністративно-правового регулювання / С.П. Позняков // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – № 2. –Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaaau_2013_2_20.pdf.

134. Пономаренко В.С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: [моногр.] / В.С. Пономаренко, О.М. Тридід, М.О. Кизим. – Х.: ВД «Інжек», 2011. — 328 с.

135. Потапюк І. Планування маркетингу на підприємствах сфери послуг / І. Потапюк // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. – 2014. – Вип. 36(1.2). – С. 52-57.

136. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 7.12.2000 р. №2121-111 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

137. Про впровадження штрихового кодування товарів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.1996 № 574 (із змінами та доповненнями)// Урядовий кур'єр від 20.07.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

138. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України від 13.10.1992 № 2673-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 50, ст.676 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

139. Про затвердження Класифікатора видів податків, зборів (обов'язкових платежів) та інших бюджетних надходжень: Наказ Державної митної служби України від 07.12.2005 № 1201(із змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України, 2005 р. – № 52.

140. Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2011 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2010 р. N 1183 (із змінами та доповненнями)// Офіційний вісник України, 2010 р., № 100, стор. 24, стаття 3548 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

141. Про затвердження Правил здійснення за межі України та в Україні переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та їх виплати в Україні та внесення змін до деяких нормативно-правових актів: Постанова Правління Національного банку України від 29.12.2007 № 496 // Офіційний вісник України 2008 р., № 9, стор. 18, стаття 223 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

142. Про затвердження розмірів страхових платежів за договорами міжнародного обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 січня 2005 р. N5 // Офіційний вісник України, 2005 р., № 2, стор. 67, стаття 85[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

143. Про затвердження Положення про форму зовнішньоекономічного договору (контракту): Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 06.09.2001 № 201.

144. Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту: Закон України від 22.12.1998 № 330-XIV (із змінами та доповненнями)

// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 9-10, ст.65 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

145. Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту: Закон України від 22.12.1998 N 331-XIV (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 12-13, ст. 80 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

146. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 30, ст. 379 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

147. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XI (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 29, ст. 377 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

148. Про Митний тариф України: Закон України від 05.04.2001 № 2371-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 24, ст.125) (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

149. Про охорону прав на зазначення походження товарів: Закон України від 16.06.1999 № 752-XIV(із змінами та доповненнями)// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 32, ст. 267 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

150. Про перелік документів, необхідних для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2006 р. № 80 // Офіційний вісник України, 2006 р., № 5, стор. 69, стаття 222 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

151. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23 вересня 1994 р. № 185/94-ВР(із змінами та доповненнями) //

Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

152. Про порядок створення та функціонування технопарків і інноваційних структур інших типів: Постанова Верховної Ради України. — Режим доступу до: <http://zakonl.rada.gov.ua>.

153. Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів: Закон України від 06.07.1999 № 828-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 34. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

154. Про систему валютного регулювання й валютного контролю: Декрет Кабінету міністрів України (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 17, ст.184[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

155. Про стандартизацію і сертифікацію: Декрет Кабінету Міністрів України від 10.05.1993 № 46-93 (із змінами та доповненнями)// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 27, ст.289. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

156. Про транзит вантажів: Закон України від 20.10.1999р. №1172-XIV (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 51. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

157. Про транспорт: Закон України № 232/94-ВР від 10.11.94 (із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 51, ст. 446 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

158. Про транспортно-експедиторську діяльність: Закон України від 01.07.2004р. № 1955-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 52, ст.562[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

159. Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті: Постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 21

червня 1995 р. № 444 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

160. Про трубопровідний транспорт: Закон України від 15.05.1996 № 192/96-ВР // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 29, ст. 139[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

161. Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження: Закон України від 17.02.2000 № 1457-Ш(із змінами та доповненнями)// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 12, ст.97[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

162. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (із змінами та доповненнями) //Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 13-14, № 15-16, № 17, ст.112[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ligazakon.ua>.

163. Примак Т. О. Маркетингові підходи у рейтингуванні підприємств сфери послуг. Рейтинг стоматологічних клінік м. Києва [Електронний ресурс] / Т.О.Примак, Л.Гнатюк, І.Киричишин, М.Костюк // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2013. – № 10. – С. 404-412.

164. Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток / За ред. О.Е. Вільямсона, С.Дж. Вінтера ; пер. з англ. – К. : А.С.К., 2002. – 336 с.

165. Проскурня М.Г. Методологічний інструментарій управління конкурентоспроможністю послуг підприємств сфери інформаційних технологій / М.Г. Проскурня // Стратегія економічного розвитку України. - 2013. – № 32. – С. 145-154.

166. Пшик Б.І. Інфраструктура грошового ринку: теоретичні засади дослідження [Електронний ресурс] / Б.І. Пшик, Т.М. Неклюдова // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 9–12.

167. П'ятницька Г. Просування товарів і торговельних послуг засобами інтернет-реклами [Електронний ресурс] / Г.П'ятницька // Товари і ринки. - 2011. - № 1. - С.49-59. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tovary_2011_1_8.pdf.

168. Рамкова Програма партнерства Уряду України – ООН на 2012–2016 роки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/stories/UkraineUN_Partnership_Framework_FINAL.pdf.

169. Решетнікова І. Використання інтернет-технологій в маркетингу підприємств сфери послуг / І.Решетнікова, Ю.Єременко // Маркетинг в Україні. – 2014. – № 5. – С. 47-57.

170. Рогулін Р.О. Поняття фінансового потенціалу зовнішньоекономічної діяльності підприємства та методи його оцінки / Р.О. Рогулін // Управління розвитком. – 2013. – № 17. – С. 5-8.

171. Сазонець І.Л. Економічна політика ТНК: навч. посіб. / І.Л. Сазонець, Ю.М. Варич: Дніпропетр. нац. ун-т ім. О.Гончара. – Донецьк: Юго-Восток, 2009. – 318с.

172. Сазонець О.М. Інформаційна складова глобальних економічних процесів. Наукове видання/ - Донецьк: «Юго-Восток, Лтд», 2007. –360 с.

173. Саїнчук А. О. Реінжиніринг аутсоринга бізнес-процесу [Електронний ресурс] / А. О. Саїнчук // Управління проектами та розвиток виробництва. — 2011. – № 3. – С. 66-78.

174. Самуельсон П. Экономика / Самуельсон П. – М.: Алгон, 1997. – Т. 1. – [Б. м.]: [б. в.], 1997. – 333 с.

175. Самуельсон, П.А. Экономика: учеб. пособие для студентов, обучающихся по экономическим направлениям и специальностям : пер.с англ. Л.С. Тарасевича, А.И. Леусского. –15-е изд. – М.: БИНОМ: КноРус, 1999. – 799 с.

176. Сірий Ю. М. Державне регулювання розвитку сфери послуг на основі механізму підтримки малого підприємництва / Ю.М. Сірий // Науковий

вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. – 2013. – Вип. 1. – С. 250-258.

177. Соціально-економічне становище України за січень–жовтень 2014 року Повідомлення Державної служби статистики України (Електронний ресурс) – Режим доступу до тексту: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/soc_ek/2014/publ_u1011.html.

178. Соціально-економічний розвиток України (регіональний розріз) за січень 2010 року [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. Новини. — Режим доступу до сторінки: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

179. Статистика діяльності корпорації Київстар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kyivstar.ua/f/1/about/about/history/Annual_report_11_u_a.pdf.

180. Статистика діяльності корпорації МТС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://company.mts.com.ua/ukr/reporting.php?news_id=7266.

181. Статистика діяльності корпорацій в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.org/en>.

182. Статистика діяльності корпорацій України та її регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21CNR=20&Z21ID=

183. Статистичний збірник «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності». Державна служба статистики України. – К.: Консультант, 2012. – 68 с.

184. Статистичний щорічник України. Державна служба статистики України. – К.: Консультант, 2014. – 543 с.

185. Стеценко Є.В. Інститут міжгалузевої координації в процесі державного управління зовнішньоекономічною діяльністю / Є.В. Стеценко // Теорія та практика державного управління. – 2008. – Вип. 4. – С. 408-413.

186. Тарабан О. Проблеми та перспективи інноваційного розвитку підприємств сфери фінансових послуг [Електронний ресурс] / О. Тарабан //

Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. – 2014. – № 21(1). – С. 132-137.

187. Терехов Д.С. Стратегія розвитку інформаційної інфраструктури машинобудівного підприємства [Електронний ресурс] / Д.С. Терехов // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 4. – С. 248-252.

188. Топольницька Т.Б. Використання фінансово-економічних інструментів у зовнішньоекономічній діяльності підприємств [Електронний ресурс] / Т.Б. Топольницька // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Економіка. – 2013. – Вип. 23. – С. 112-115.

189. Третяк В.П. Комплексна оцінка ефективності інвестиційного проекту розвитку соціальної інфраструктури організації залізничному транспорту з урахуванням його впливу на соціально-економічний розвиток регіону [Електронний ресурс] / В.П. Третяк // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2013. – № 2. – С. 107-112.

190. Тягунова Н.М. Інтернет-торгівля: сутність та особливості / Н.М. Тягунова, М.Ю. Гудзенко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2013. – №3. – С.160-162.

191. Уильямсон О. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки и отношенческая контрактация. – СПб.: Лениздат, 1996. – 702 с.

192. Україна – ЄС: Національна індикативна програма на 2011–2013 рр. / Європейський інструмент сусідства та партнерства: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/2011_enpi_nip_ukraine_uk.pdf.

193. Українські кластери [Електронний ресурс] / Сайт об'єднання учасників українських регіональних кластерів. – Режим доступу до сторінки: <http://ucluster.org/>.

194. Управління інноваціями / А.І. Сухоруков, О.Д. Данілов, М.М. Недашківський, О.А. Сухорукова. — К.: Вид. дім «Комп'ютерс», 2012. — 206 с.

195. Федько В.П. Инфраструктура товарного рынка / В.П. Федько, Н.Г. Федько. – Ростов н/Д : Феникс, 2000. – 512 с.
196. Фомін А.І. Специфіка правового регулювання торгівлі, що здійснюється за допомогою Інтернету / А.І. Фомін // Актуальні проблеми держави і права. - 2012. – Вип. 66. – С. 152-159.
197. Финансовая отчетность – ПАТ КБ «ПриватБанк» // [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: <https://privatbank.ua/about/finansovaja-otchetnost/>
198. Харчишина О.В. Оцінка корпоративної соціальної відповідальності ПАТ КБ «ПриватБанк» [Електронний ресурс] / О.В. Харчишина, М.Л. Іванова. // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2013_2_83.pdf.
199. Хлістунова Н.В. Проблеми та недоліки в системі управління стратегічною гнучкістю вітчизняних підприємств сфери послуг / Н.В. Хлістунова // Економічний простір. – 2013. – № 72. – С. 249-261.
200. Хорольський О.І. Зовнішньоекономічні пріоритети України: завдання та механізми державної політики щодо їх оптимізації / О.І. Хорольський // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3. – С. 23-29.
201. Цедік С.Д. Організаційно-правове забезпечення здійснення торговельної діяльності через інтернет-магазини / С.Д. Цедік // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «Право». – 2013. – Вип. 20. – С. 52-56. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znprkhnpu_pravo_2013_20_11.pdf.
202. Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України та НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cpsr.org.ua/index.php?view=article&catid=20:2010-06-13-21-06-26&id=34:-2005>.
203. Центр Развития КСО (Електронний ресурс) – Режим доступу до тексту: <http://www.press-release.com.ua/companies/oo-tsentr-razvitiya-kso/>.

204. Чайкова О.І. Методичний інструментарій щодо формування та реалізації стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства [Електронний ресурс] / О.І. Чайкова // Вісник Міжнародного слов'янського університету. Сер.: Економічні науки. – 2012. – Т. 15, № 2. – С. 42-46.

205. Чалюк Ю.О. Інноваційні механізми міжнародного соціального інвестування [Електронний ресурс] / Ю.О. Чалюк // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Економіка. – 2013. – Вип. 24. – С. 86-91. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoa_2013_24_19.pdf.

206. Шаститко, А.Е. 2012 Новая институциональная экономическая теория: ТЕИС. – 591 с.

207. Яворський М.С. Практика створення інноваційної інфраструктури у західному регіоні України [Електронний ресурс] / М.С. Яворський // Наука та інновації. – 2012. – № 5. – С. 99-101.

208. Ясенецький В.С. До питання про сутність і зміст ринкової інфраструктури [Електронний ресурс] / В.С. Ясенецький // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. – 2012. – № 2. – С. 141-146.

209. A Theory of International Trade: Capital, Knowledge, and Economic Structures (Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems)/ Wei-Bin Zhang// Publisher: Springer; 1 edition (February 29, 2000).

210. Advanced International Trade: Theory and Evidence/ Robert C. Feenstra (Author)// ISBN-13: 978-0691114101 | Publication Date: December 2, 2003.

211. Driesen David M. An Economic Dynamic Approach to the Infrastructure Commons [Електронний ресурс] / David M. Driesen // College of Law Faculty Scholarship, Paper 45, 2007. – Режим доступу : <http://surface.syr.edu/lawpub/45>.

212. Frischmann Brett M. An Economic Theory of Infrastructure and Commons Management / Brett M. Frischmann // Minnesota Law Review. – April 2005. – Vol. 89. – P. 917–1030.

213. Frischmann Brett M. Spillovers / Brett M. Frischmann, Mark A. Lemley [Електронний ресурс] // American.

214. Journal of world-systems research. Global Rivalries by Amy Quark, Reviewed by Stefano Ponte/ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.jwsr.org/wp-content/uploads/2014/03/Vol20no1_combined.pdf.

215. Journal of world-systems research/ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.jwsr.org/wp-content/uploads/2014/03/Bair_vol20_no1.pdf.

216. Krugman P. The Fall and Rise of Development Economics. (<http://web.mit.edu/krugman/www/dishpan.html>).

217. Law & Economics Association Annual Meetings, 2006, Paper 27. – 44 p. – Режим доступа : <http://law.bepress.com/alea/16th/art27>.

218. Lee R. Market infrastructure institutions: Definitions and governance matters / Ruben Lee [Электронный ресурс] // Oxford Finance Group, August 2007. – Режим доступа : <http://www.mondovisione.com/exchanges/handbookarticles/market-infrastructure-institutions-definitions-andgovernance-matters/>.

219. Olena Slozko / Kyiv – Kaunas – Szczecin: Institute of World Economy and International Relations, National University of Food Technologies, University of Szczecin, Vilnius University, 2013. – Bibliogr. – Iliustr. – 535 p.

220. Rosenstein-Rodan P. N. Notes on the Theory of the «big Push» / P. N. Rosenstein-Rodan // Economic development program. Italy project. – Center for International Studies, Massachusetts Institute of Technology, 1957. – 32 p.

221. World Investment Prospects Survey 2009–2011, UNCTAD [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unctad.org/en/docs/diaeia20098_en.pdf.

222. World Investment Report 2014: Investing in a Low-Carbon Economy, UNCTAD [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unctad.org/en/docs/wir2011_en.pdf.

223. World Investment Report 2014: Non-equity modes of international production and development UNCTAD [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2014-Full-en.pdf>.

224. World Investment Report 2014: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development, UNCTAD [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.unctad.org/en/docs/wir2014_en.pdf .

225. World Investment Report 2014: Transnational Corporations, Extractive Industries and Development, UNCTAD [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unctad.org/en/docs/wir2007_en.pdf .

226. World Investment Report 2014: Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge, UNCTAD [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unctad.org/en/docs/wir2014_en.pdf .